

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA

ADLİ TIP VE ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman

Prof. Dr. Emel Hülya YÜKSELOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Nurdan SEZGİN

ADLİ AMAÇLI MEZAR AÇMA (FETH-İ KABİR) İŞLEMLERİNE
ANTROPOLOJİK YAKLAŞIM

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA ÖZMERMER

İSTANBUL, 2023

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA

ADLİ TIP VE ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman

Prof. Dr. Emel Hülya YÜKSELOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Nurdan SEZGİN

ADLİ AMAÇLI MEZAR AÇMA (FETH-İ KABİR) İŞLEMLERİNE
ANTROPOLOJİK YAKLAŞIM

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA ÖZMERMER

İSTANBUL, 2023

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ADLİ AMAÇLI MEZAR AÇMA (FETH-İ KABİR) İŞLEMLERİNE ANTROPOLOJİK YAKLAŞIM

EDA ÖZMERMER¹

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü

Sosyal Bilimler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Emel Hülya Yükseloğlu

Feth-i kabir, mezarlıklarda defnedilmiş ölümlerin, ölüm sebep ve şekilleri hakkında bir şüphe oluşması gibi adli, miras, nesep tayini veya sigorta işlemleri gibi hukuksal veya cenazenin nakli için soruşturma aşamasında savcılık, kovuşturma aşamasında mahkemeler tarafından karar verilerek mezarın açılması, ölünün incelenmesi ve örnek alınması işlemidir. Feth-i kabir konusunda farklı yazılı kaynaklarda yer alan bilgileri ve mevzuatı tek başlık altında bir araya getirmek ve bu alanda çalışanlar için kanıta dayalı bir derleme oluşturmak amacıyla yapılan bu araştırmada feth-i kabir bütün yönleri ile ele alınmıştır. Değerlendirme sonuçları, kurumlar ve bu alanda çalışmak isteyen bilim insanları için özellikle eğitim materyali eksikliği, mezar açma tekniklerinin standardizasyonu, kullanılacak ekipman setlerinin ve inceleme için uygun kapalı alanların standart bir şekilde temini, mezarlıkta ortaya çıkan tıbbi atıkların bertarafı, iş güvenliği, feth-i kabir sürecini kayıt altına alacak standart formların ve prosedürlerin oluşturulması gibi konularda yeniden değerlendirme ve düzenlemeler için fırsatlar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Feth-i kabir, mezar açma, adli bilimler, adli tıp, antropoloji*

¹ ORCID: 0000-0003-1685-8848

ABSTRACT

Master's Thesis

ANTHROPOLOGICAL APPROACH TO FORENSIC EXHUMATIONS

EDA OZMERMER²

Istanbul University-Cerrahpasa Institute of Forensic Sciences and Legal Medicine

Department of Social Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Emel Hulya Yukseloglu

Exhumation of a grave is the process of conquering the grave and removal of a deceased body for investigation and collecting laboratory specimens for evidence upon the judicial decision of the prosecutor during the investigation or of the court during the prosecution phase, when there are reasonable suspicions of about the cause or manner of death or legal issues such as insurance, legacy or lineage. This literature review is an evidence-based compilation covering knowledge and information on numerous aspects of exhumation available in various sources including legislation with the intent of presenting a comprehensive review to be used by those working in this field. The results obtained by this research, provides reassessment and improvement opportunities for the institutions and for those working in the field in particular on the scarcity of training material, the need to standardise the techniques of opening a grave, the arrangement of uninterrupted provision of standardised personal protective equipment and instruments, the need for standardised indoor facilities for investigation in remote areas, disposal procedures of biohazardous materials in graveyards after use, occupational health, standardised forms for recording the entire exhumation process.

Keywords: *Exhumation, forensic sciences, forensic medicine, anthropology*

² **ORCID:** 0000-0003-1685-8848

ÖNSÖZ

Tüm yolculuğumda bana hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, karşılaştığım sorunları çözmek için daima yanımda olan değerli danışmanım ve hocam Prof. Dr. Emel Hülya Yükseloğlu'na;

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü'ndeki tüm saygıdeğer hocalarıma ve her durumda bir telefon kadar yakın olan değerli çalışanlarına;

Lisans eğitimim ve sonrasında da benim gibi nice öğrencisine destek ve örnek olan, kapısını ne zaman çalarsak çalalım güler yüzünü eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. Yeşim Doğan'a;

Her zaman yapıcı eleştirileri ile beni destekleyen, çok bunalmış hissettiğimde bile kendi tecrübelerini samimiyetle benimle paylaşan ikinci danışmanım ve değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Sezgin'e;

Teorikte öğrendiğim bilgileri uygulayabileceğim ortamı feth-i kabir görevlendirmeleriyle sağlayan ve desteğini esirgemeyen T.C. Adalet Bakanlığı Ankara Gölbaşı Adliyesi çalışanlarına;

En yakın arkadaşım, sırdaşım ve meslektaşım, daima en iyi kahveleri ve tatlılarıyla beni karşılayan, hayatımda olduğu için kendimi her zaman şanslı hissedeceğim sevgili dostum Antropolog Sinem Türkün'e;

İstanbul'daki hayatımda, derslerimde ve okulda beni asla yalnız bırakmayan, her derdime koşturan dönem arkadaşlarım, sevgili dostlarım Burcu Duran, Seher Çiftçi ve eşlerine;

Beni yetiştiren, bir gölge gibi daima arkamda duran ve hayatla mücadele etmemde maddi ve manevi desteklerini asla esirgemeyen sevgili anne ve babama;

Benimle yürüdüğü bu yolu güzelleştiren, hayatımdaki iyiliklere odaklanmamı sağlayan ve işime duyduğu merakla beni sürekli destekleyen sevgili eşime;

En içten duygularıyla teşekkür ederim...

Eda Özmermer

SİMGELER VE KISALTMALAR

ATK: Adli Tıp Kurumu

BM: Birleşmiş Milletler

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

EEG: Elektroensefalogram

EKG: Elektrokardiyografi

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

ŞEKİLLER

Şekil 1: 2018 yılına ait Feth-i Kabir kararı örneği

Şekil 2: 2017 yılına ait Feth-i Kabir kararı örneği

Şekil 3: 2014 yılına ait Feth-i Kabir kararı örneği

Şekil 4: Feth-i Kabir İşlemi İçin Bilirkişi Talep Yazısı (Özel arşiv)

Şekil 5: Taşrada Bir İlçe Kaymakamlığı'nın Mayıs 2023 Adli Nöbet Listesi

Şekil 6: Ölüm belgesi örneği

Şekil 7: Basında yer almış dolu bir ölüm belgesi

Şekil 8: Bir yerleşim yerinde mezarlık inşası için ayrılması gereken alanın hesaplanması

Şekil 9: Nizamnameye göre erişkin mezar ebatları ve mezarlıklar arasında bulunması gereken mesafeler

Şekil 10: Nizamnameye göre 7 yaşından küçük çocuklarda mezar ebatları ve mezarlıklar arasında bulunması gereken mesafeler

Şekil 11: Şehitlik Yönetmeliğine göre şehit mezarı Tip Projesinin yandan görünüşü

Şekil 12: “Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik” uyarınca mezarlıklarda tutulması gereken defter örneği

Şekil 13: Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi ekran görüntüsü

Şekil 14: Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi arama ekran görüntüsü

Şekil 15: Kişisel Koruyucu Donanım ve genel özellikleri

Şekil 16: Dördüncü Adli Tıp İhtisas Kurulu tarafından Adli Genetik ve Neseb Tayini için istenilen belgeler

Şekil 17: Biyoloji İhtisas Dairesi tarafından Feth-İ Kabir yapılmış olması halinde kişi veya kişilere ait istenilen örnekler

Şekil 18: Morg İhtisas Dairesi tarafından istenilen örnekler

Şekil 19: Delil torbasının bağlanması ve mühürlenmesi

Şekil 20: Adli Tıp Kurumu idari yapılanması

Şekil 21: Adli Tıp Kurumu Grup Başkanlıkları İhtisas Daireleri

Şekil 22: Adli Tıp Kurumu Merkez, Grup Başkanlıkları ve Şube Müdürlüklerinin Dağılımı

Şekil 23: Tıbbi Atıkların Kontrol Yönetmeliğinde Feth-i Kabir Kavramı ile İlişkili Olabilecek Kavramlar

Şekil 24: 6 ay önce vefat etmiş bir olguda yeni açılmış mezar

Şekil 25: 6 ay önce vefat etmiş bir olguda yeni açılmış mezar

Şekil 27: Tavsiye edilen mezara iniş pozisyonu

Şekil 28: Mezara inmeye hazırlanan bir görevli

Şekil 29: Kefenin ayak ucundan kesilerek açılması

Şekil 30: Kefenin baş ucundan kesilerek açılması

Şekil 31: Kemik örneği almak üzere yumuşak dokuların uzaklaştırılması

Şekil 32: Kaburga örneği alma hazırlığı

Şekil 33: Kaburganın kesilerek çıkartılması

Şekil 34: Uzun kemik diyafiz örneği alma hazırlığı

Şekil 35: Kişisel koruyucu donanım

Şekil 36: Feth-i Kabir işleminin hazırlık aşaması

Şekil 37: Mezarlıktan bir görüntü



İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	iv
ŞEKİLLER.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
1. GİRİŞ VE AMAÇ	1
2. GENEL BİLGİLER	7
2. 1. Adli Bilimler.....	7
2. 2. Antropoloji	8
2. 2. 1. Adli Antropoloji	8
2. 2. 2. Adli Antropoloji ve Adli Arkeoloji İlişkisi	10
2. 2. 3. Gömü Alanlarının Keşfi ve Örneklerin Toplanması	10
2. 3. Feth-i Kabir (Mezar Açma)	16
2. 3. 1. Feth-i Kabir Gerekçesi ve Mevzuatı.....	19
2. 3. 2. Feth-i Kabir Kararının Verilmesi	21
2. 3. 3. Planlama ve Ulaşım	29
2. 3. 4. Güvenlik ve Çevre	31
2. 3. 5. Personel ve Olay Yerinde Bulunabilecek Diğer Kişiler	32
2. 3. 6. Kayıtlar ve Diğer İdari Konular.....	33

3. GEREÇ VE YÖNTEM	36
4. BULGULAR	38
4. 1. Ölüm ve Ölü Kavramı	38
4. 1. 1. Ölüm Nedir? Ölüm Şekilleri ve Sebepleri.....	44
4. 1. 2. Ölümün Doğrulanması	46
4. 1. 3 Ölülerin Hakları ve Ölmekle Kaybedilen Haklar	51
4. 1. 4. Ölülere Yapılacak İşlemlerde Mevzuat	55
4. 2. Defin	60
4. 2. 1. Defin İçin Gerekli Belgeler	61
4. 2. 2. Defin öncesinde ve sonrasında yapılan işlemler	62
4. 3. Mezar ve Mezarlıklar	62
4. 3. 1. Mezarlıkların Sınıflandırılması	65
4. 3. 2. Mezarların Sınıflandırılması.....	68
4. 3. 3. Mezar ve Mezarlıkların Hukuki Statüsü.....	69
4. 3. 4. Mezarlık Yerlerinin Özellikleri	72
4. 3. 5. Mezarların Özellikleri.....	75
4. 3. 6. Mezarlıklarda Tutulan Kayıtlar	78
4. 3. 7. Mezarlıklarda Yapılabilecek İşlemler ve Yapılması Yasak Olan İşler	81
4. 3. 8. Cenazelerin Mezardan Çıkartılması ve/veya Nakli	82
4. 4. Feth-i Kabir	83
4. 5. İş Güvenliği ve Kişisel Koruma	85
4. 6. Numunelerin Alınması	90

4. 6. 1. Adli Tıp Kurumu Tarafından Farklı İncelemeler İçin İstenilen Örnekler ve Özellikleri	90
4. 6. 2. Feth-i Kabir Sırasında Alınabilecek Numuneler ve Alınma Şekilleri	92
4. 6. 3. Numune Transferi ve Soğuk Zincir	97
4. 6. 4. Numunelerin Değerlendirilmesi ve Sonuç	98
4. 7. Adli Tıp Kurumu	99
4. 8. Atıkların Bertarafı.....	104
4. 9. Mezar Açmanın Etik Boyutu.....	107
4. 10. Feth-i Kabir ve Medya.....	108
5. TARTIŞMA.....	110
5. 1. Ölünün Hakları Açısından Ekiplerin Eğitim ve Tecrübesinin Değerlendirilmesi	110
5. 2. Mezar ve Mezarlıkların Özelliklerinin Feth-i Kabirdeki Rolü Açısından Değerlendirme	115
5. 3. Mezar/Mezarlık yapısı ve Mezar İçi Açısından Değerlendirme	118
5. 4. Mezarlıklarda Tutulan Kayıtlar Açısından Değerlendirme	123
5. 5. Feth-i Kabirde Disiplinler Arası Çalışmalar Açısından Değerlendirme	125
5. 6. Planlama Açısından Değerlendirme	127
5. 7. Güvenlik ve Çevre Açısından Değerlendirme.....	128
5. 8. Feth-i Kabirde Teknik ve Yöntemler Açısından Değerlendirme	128
5. 9. İnceleme ve Numune Alma Açısından Değerlendirme	131
5. 10. Numune Paketleme ve Transfer Açısından Değerlendirme	138

5. 11. Kişisel Koruyucu ve Malzemelerin Yeterliliği Açısından Değerlendirme	139
5. 12. Atıkların Bertarafı Açısından Değerlendirme	142
5. 13. Feth-i Kabrin Medya Boyutu Açısından Değerlendirilmesi.....	147
5. 14. Feth-i Kabrin Etik Açısından Değerlendirilmesi	147
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	152
6. 1. Ölünün Hakları Açısından Ekiplerin Eğitim ve Tecrübesine Dair Sonuç ve Öneriler.....	152
6. 2. Mezar ve Mezarlıkların Özellikleri Açısından Sonuç ve Öneriler	154
6. 3. Mezarlıklarda Tutulan Kayıtlar Açısından Sonuç ve Öneriler.....	157
6. 4. Feth-i Kabirde Disiplinler Arası Çalışmalar Açısından Sonuç ve Öneriler	158
6. 5. Planlama Açısından Sonuç ve Öneriler	159
6. 6. Güvenlik ve Çevre Açısından Sonuç ve Öneriler.....	160
6. 7. Feth-i Kabirde Teknik ve Yöntemler Açısından Öneriler	161
6. 8. İnceleme ve Numune Alma Açısından Sonuç ve Öneriler.....	162
6. 9. Numune Paketleme ve Transfer Açısından Sonuç ve Öneriler	164
6.10. Kişisel Koruyucu ve Malzemelerin Yeterliliği Açısından Sonuç ve Öneriler	164
6. 11. Atıkların Bertarafı Açısından Sonuç ve Öneriler	166
6. 12. Feth-i Kabirde Etik Açısından Sonuçlar ve Öneriler	167
6. 13. Feth-i Kabirde Medya Boyutu Açısından Sonuç ve Öneriler.....	168
KAYNAKÇA.....	169

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Ölüm olaylarında hızlı ve ayrıntılı bir şekilde yapılan otopsi, ölümden sonra ortaya çıkabilecek birçok iddia ve varsayımı ortadan kaldırabilmektedir (Demirci vd., 2008). Fakat çeşitli durumlarda gömülen cesetlerin ölüm sonrası muayene için mezardan çıkartılması gerekebilir. Mezarın açılması durumunda işe yarayabilecek deliller var ise soruşturma evresinde savcılık, kovuşturma evresinde ise mahkeme kararı ile mezar açma işlemi gerçekleştirilmektedir (Gök vd., 2013).

Bu işleme ihtiyaç duyulmasının nedenleri arasında,

- Şüpheli ölümler,
- Ailenin isteği,
- Ölüm nedeni ve ölüm zamanı tespiti,
- Ölenin kimliği konusunda şüphe bulunduğu durumlarda kimlik tespiti,
- Ölümde suç unsuru bulunup bulunmadığının tespiti,
- Miras, tazminat ve sigorta işlemleriyle ilgili ortaya çıkabilecek hukuksal sorunlar,
- İlk otopsi sonuçlarının tartışmalı olması,
- Eksik otopsi,
- Yeni bilgilerin ortaya çıkmasıyla ikinci bir otopsiye gerek duyulması,
- Hekim hatası-ihmal iddiaları,
- Ölü muayenesi yapılmadan ve defin ruhsatı verilmeden gömülme sayılabilir (Demirci vd., 2008).

Mezar açma işlemleri, genellikle adli veya tıbbi nedenlerle yapılır. Ancak, her ülkede mezar açma işlemlerini düzenleyen yasalara ve prosedürlere yönelik farklılıklar olabilir. Bu nedenle ilgili yerel yasalara ve kurallara dikkat etmek önem arz etmektedir. Ayrıca pratik uygulamalar mevcut alt yapıdan, teknik personel ve uzman sayısı farklılıklarından, çalışma şartlarından ve hatta personelin deneyim ve yaklaşım tarzından dahi etkilendiği için ülke içinde de farklılıklar gösterebilmektedir (Erbaş & Balcı, 2020).

Hem ulusal hem de uluslararası düzenlemeler kapsamında mezarların açılması hususunda dikkat edilmesi gereken pek çok faktör söz konusudur;

1. Yasal Yetki: Mezar açmak için yasal bir yetkinin olması gerekmektedir. Yasal düzenlemeler, genellikle mezar açma işlemlerini düzenleyen prosedürleri belirler. Mezar açma işlemleri genellikle yerel belediyeler veya diğer yetkilendirilmiş kurumlar tarafından gerçekleştirilir.

2. İzin ve Bildirim: Mezar açmadan önce yetkilendirilmiş kurumlardan izin alınması gerekmektedir. Bu izin, mezarın nerede bulunduğunu, kimin mezarı olduğunu ve mezarın açılma nedenini belirten bir başvurunun yapılmasını içerebilir. Mezar açma işleminden önce ilgili tarafların (örneğin, aile üyeleri veya mahkeme kararıyla yetkilendirilmiş kişiler) bilgilendirilmesi de önemlidir.

3. Teknik Prosedürler: Mezar açma işlemi, belirli teknik prosedürlere göre yapılmalıdır. Bunlar arasında uygun ekipmanın kullanılması, mezar alanının güvenli bir şekilde açılması, toprağın dikkatlice kazılması ve mezar içindeki kalıntıların korunması yer alır. Ayrıca, mezar açma işlemi sırasında bulaşıcı hastalıklara karşı önlemler alınması da önemlidir.

4. Saygılı Yaklaşım: Mezar açma işlemi, ölüye ve ailesine saygılı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu, mezar açma işlemi sırasında sessizlik ve huzurun korunması, mezar alanının düzgün bir şekilde temizlenmesi ve ölünün eski pozisyonuna yakın bir şekilde dini ritüellerine uygun olarak tekrar gömülmesi gibi adımları içermeli, kapsayıcı bir yaklaşım izlemelidir.

5. Yasal Düzenlemelere Uygunluk: Mezarın açılmasının yasal bir temele dayanması, gerekli izinlerin alınması ve mezar açma sürecindeki tüm adımların ilgili yasalara ve yönetmeliklere uygun şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir.

“Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Önlenmesine ve Soruşturulmasına İlişkin El Kılavuzu”, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan bir dokümandır. Kılavuz, hukuk dışı, keyfi ve yargısız infazları önleme ve soruşturma konusunda uluslararası standartları belirlemek ve devletlere rehberlik etmek amacıyla oluşturulmuştur. El Kılavuzu, uluslararası hukuka dayanan birçok prensibi içerir. Örneğin, herkesin yaşama hakkına saygı gösterilmesi, soruşturma süreçlerinin tarafsızlık, bağımsızlık ve etkililik ilkelerine uygun olarak yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her ne kadar kılavuz, bağlayıcı bir hukuki belge olmasa da uluslararası insan hakları standartlarını yansıtmaktadır (TİHV, 2008).

1991 tarihinde yayınlanan bu kılavuz diğer adıyla da “Minnesota Protokolü”; aynı zamanda otopsi ve mezar açma işlemleri için örnek modeller içermekte ve önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Adli mezar açma ve iskelet kalıntılarının incelenmesiyle ilgili olarak, genel olarak kabul gören adli tıp prensipleri ve yöntemler mevcuttur. Bu prensipler ve yöntemler, adli tıp uzmanları ve diğer ilgili çalışanlar tarafından uygulanmaktadır (Demirci Yetik & Sağır, 2019).

Minnesota Protokolü rehberliğinde yapılacak olan işlemlerde zaman zaman adli tabipler ve adli antropologların görevleri, cesedin bozulma durumuna göre çakışabilmekte; bu da farklı bir yaklaşımın ve bu alanda çalışan uzman ve personellerin arasında geniş kapsamlı bir bilgi paylaşımının gerekliliğini göstermektedir. Bu noktada hem “Otopsi Modelinin” hem de “Mezar Açma ve İskelet Kalıntılarını İnceleme Modelinin” ortak bir şekilde kullanılması düşünülmelidir (TİHV, 2008).

Bir mezarın kazılması karmaşık bir iştir ve sürece başlamadan önce birçok faktörün dikkate alınması gerekir. Mezar açma işlemlerinde her olgu, kendine ait özellikler içermektedir. Adalet hizmet kapsamında geçerli ve güvenilir bilgi akışı sağlanması açısından ortak bazı prensiplerin uygulanmasının yararlı olacağı bilinmektedir (Demirci Yetik & Sağır, 2019). Başarılı sonuç alınabilmesi için iyi bir planlama yapılması, ölüm olayının gerçekleşme şekli ve cesedin gömülme süreci ile ilgili olabildiğince fazla bilgiye ulaşılması gereklidir. Bu bağlamda ülkemizde işlem sırasında ve sonrasında dikkat edilmesi gereken hususlar pratik farklar nedeniyle standart bir şekilde uygulanamamaktadır.

Türkiye’de Mezar açma işlemine dair temel prensipler CMK’nın 87/4 maddesinde;

“Gömülmüş bulunan bir ceset, incelenmesi veya otopsi yapılması için mezardan çıkarılabilir. Bu husustaki karar, soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından verilir. Mezardan çıkarma kararı, araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse ve ulaşılması da zor değilse ölünün bir yakınına derhâl bildirilir” şeklinde ifade edilmektedir.

Adli Tıp Kurumu Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nin 19. maddesi 41. fıkrası f bendinde, mezar açıldıktan sonraki işlemde uygulanması gereken süreç;

“Feth-i kabir yapılacaksa; çürümemiş yumuşak dokulardan (örneğin, psoas kası, femoralis kası) bir parça (yaklaşık 3x3x3cm ebadında) gönderilmesi, bunun yanında 3-4 adet azı dişi, 2x2 cm2 ebadında kemik parçaları (örneğin, femur, tibia, sternum) kemiklerinin her hangi bir koruyucu madde içerisine konulmadan ayrı ayrı steril kaplara konularak analize gönderilinceye kadar buzdolabında (+40 °C de) muhafaza edilerek, etiketlenip usulüne uygun olacak şekilde mühürlü koli halinde soğuk taşıma zinciri sağlanarak (plastik buz paketi içeren termos içinde) en kısa zamanda Kuruma gönderilmesi” şeklinde ifade edilmektedir. (Resmî Gazete, 2004)

Türkiye’de henüz Feth-i Kabir süreciyle ilgili geliştirilmiş açık bir yönetmelik veya kılavuz bulunmamaktadır. Feth-i kabir yapılacağının kararından itibaren, örneklerin gönderilmesine kadar işleyen sistemle ilgili pek çok parametre söz konusudur. Mezar açma ve iskelet/insan kalıntılarının incelenmesi için bir kılavuz oluşturulması bu noktada önem taşımaktadır. Bu kılavuzla birlikte mezar açma işleminin nasıl gerçekleştirileceğini, kalıntıların nasıl toplanacağını, belgeleme yöntemlerini ve diğer adli tıp incelemelerinin nasıl yapılacağını belirlemek bir standart taşıması için gereklidir.

Demokratik toplumlarda hem ölenin haklarını korumak hem de yakınlarının veya ilgili kurumların şüphelerini gidermek amacıyla ölümün vukuu bulduğunun kanıtlanması, şüpheli bir durum varsa ölüm şekil ve sebeplerinin, varsa faillerin bulunması amacıyla tarafsız ve bağımsız yargının kararına dayanarak yapacağı araştırma ve incelemelerin doğru sonuçlara ulaşabilmesi için standart ve yüksek kalitede olması beklenir.

Feth-i kabir konusunda farklı yazılı kaynaklarda yer alan bilgileri ve mevzuatı tek başlık altında bir araya getirmek ve bu alanda çalışanlar için kanıta dayalı bir derleme oluşturmak amacıyla yapılan bu araştırmada feth-i kabir bütün yönleri ile ele alınmıştır.

Bu derlemede antropolog olan araştırmacı kendi saha tecrübeleri ile harmanlayarak feth-i kabir kararı alınması, mezar açma teknikleri, inceleme ve numune alma, soğuk zincir, numunelerin transferi ve analiz, kurumlararası işbirliği ve koordinasyon, insan kaynakları, asıl çalışma alanı olan mezarlıklar, iş güvenliği, kişisel koruyucu ve çalışma ekipmanları, tıbbi atıklar, eğitim materyalleri, etik ve medya gibi feth-i kabrin çok çeşitli boyutlarını hukuki, teknik ve antropolojik olarak inceleyerek ilişkilendirmiş ve ileride yapılacak çalışmalara ışık tutmak üzere mevcut durumu ortaya koyarak feth-i kabir işlemlerinin yüksek kalite ve standartlarda yapılabilmesi için önerilerde bulunmuştur.

Değerlendirme sonuçları, kurumlar ve bu alanda çalışmak isteyen bilim insanları için özellikle eğitim materyali eksikliği, mezar açma tekniklerinin standardizasyonu, kullanılacak ekipman setlerinin ve inceleme için uygun kapalı alanların standart bir şekilde temini, mezarlıkta ortaya çıkan tıbbi atıkların bertarafı, iş güvenliği, feth-i kabir sürecini kayıt altına alacak standart formların ve prosedürlerin oluşturulması gibi konularda yeniden değerlendirme ve düzenlemeler için fırsatlar sunmaktadır.

Feth-i kabir veya mezar açma söz konusu olduğunda tüm sürecin genelden özele doğru, doğru analiz edilmesi, teknik şartların ve personelin koşullara uygun olarak hazırlıklı olması elzemdir. Bu bağlamda, bu tezin amacı farklı kaynaklardan erişilen bilgilerin yekpare olarak bu alanda çalışacak olan uzmanlara sunulması ve standartlara uygun bir prosedüre dönüştürülmesidir.

2. GENEL BİLGİLER

2. 1. Adli Bilimler

Adli bilimler, hukuki soruşturma ve yargılamalarda delil analizi ve bilimsel yöntemlerin kullanılmasını içeren bir disiplindir. Adli bilimler, suçların aydınlatılması, suçlu tespiti ve adalete hizmet etme amacı taşır. Suçun ortaya çıkması ve olayların geliştiği tüm süreçlerde yer almaktadır (Birincioğlu & Özkara, 2010).

Adli bilimler, birden fazla farklı bilim dalında çalışan uzmanların ortak çalışma alanıdır. Bu disiplinler arası iş birliği, suçları aydınlatma ve suçluların tespitini kolaylaştırmaktadır. Bilim ve teknolojinin sürekli ilerlemesiyle birlikte, dünyamızda suçlar da sürekli olarak değişmektedir. Bu hızlı değişim, adli ve hukuki süreçleri olumsuz etkileyerek suçların anlaşılmasını ve çözülmesini zorlaştırabilmektedir (Çetli vd., 2019). Adli Bilimler daima dinamik bir yapıya sahip olmak zorundadır ve bu noktada farklı alt disiplinlerden gelen bilim insanlarının, bu ortak çatıda bir arada çalışması ve mevcut teknolojilerin devamlı olarak geliştirilmesiyle takibi önemlidir (Yükseloğlu vd., 2008).

Bir adli vakada, başarı; öncelikli olarak çalışan uzmanların ve araştırmacıların topladıkları bilgiler ile olay yerinde yapılacak incelemelerde metotların ve tekniklerin eksiksiz ve doğru uygulanmasıyla gelir. Laboratuvar analizleriyle de birlikte vakanın aydınlatılması için kullanılacak sağlam kanıtlar elde edilir. Adli vakaların araştırılmasında, olay yeri ve laboratuvar incelemelerinde uzman kişilerin görev alması kanıtların geçerliliği ve sağlığı açısından çok önemlidir. Araştırma ve analizlerin herhangi bir aşamasında yaşanabilecek en ufak dikkatsizlik veya hata, vakanın yanlış yorumlanmasına, hukuki yetkililerin yanlış yönlendirilmesine, delillerin kaybolmasına veya delil yetersizliği nedeniyle vakanın kapanmasına yol açabilir (Çeker, 2016; Çeker, 2014; İşcan 2013; Cox & Flavel, 2008)

2. 2. Antropoloji

Antropoloji, birçok alt disipliniyle birlikte insanı her yönden inceleyen bir bilim dalıdır. İnsanlığın ortaya çıkışından itibaren, günümüze kadar olan sürecin hem kültürel hem biyolojik açıdan değişimini ve gelişimini ortaya koyar (Çeker, Sevim Erol, & Plümer Küçük , 2020).

Ülkemizde antropoloji bilimi paleoantropoloji, fizik antropoloji ve sosyal antropoloji olarak üçe ayrılmakta ve bu anabilim dallarında araştırmaya ve eğitime devam etmektedir. Antropolojinin alt disiplinleri de birbirleriyle ilişki içerisindedir. Bu özgün çalışma alanları birbirinden çok bağımsız gibi gözükse de insana temas ettiği her noktada ortak bir bağlam bulabilmektedir.

Antropolojik araştırmalar ve çalışmalarla; geçmişten bugüne yaşamış ve yaşamakta olan insanların biyolojik ve sosyal yapıları, davranışları, inançları, kullandıkları dil ve kültürleriyle analiz edilmekte ve bir yapboz gibi çözümlenmektedir. İnsanı, yaşadığı toplumu, bu toplumu oluşturan şartları ve çevresel koşulları tüm boyutlarıyla ele alır. Antropoloji bilimi, bu köprüyü disiplinler arası bir şekilde kurar.

2. 2. 1. Adli Antropoloji

Antropoloji biliminin alt dallarından biri olan “Adli Antropoloji” fizik/biyolojik antropoloji disiplininin tekniklerini ve metotlarını kullanarak kimliği belirlenemeyen/bilinmeyen iskelet ve cesetler üzerinde kimlik tespitine yönelik çalışmalar yapar (Çeker, Sevim Erol, & Plümer Küçük , 2020).

Adli antropologların çalışma kapsamı sadece bununla sınırlı değildir. Birey bazında incelemelerde bulunabilecekleri gibi aynı zamanda birden fazla insanın öldüğü olaylarla da ilgilenmektedirler. Doğal felaketler, büyük çaplı kazalar, savaşlar ve çok sayıda insanın öldüğü adli olaylarda da çalışabilmektedirler.

Stewart; adli antropolojiyi “İnsana ait olan, az ya da çok yumuşak dokulardan ayrılmış ve iskelet haline gelmiş kalıntılarını inceleyen, adli ve insani amaçlara yönelik kimlik tespiti yapan bilim dalı” olarak tanımlamıştır (Stewart, 1979). Adli antropologların çalışma materyalleri zaman zaman iskeletler, zaman zaman da çürümüş/bozmuş insan kalıntıları olabilir.

Adli antropologlar; iskelet ve/veya cesetler üzerinde çalışmalar yaparak, ölümün gerçekleştiği çevreyle ilgili bilgileri toplayarak, olayı analiz etmek ve aydınlatmakla yükümlüdür. Bu bağlamda 1982’de Snow tarafından önerilen Snow Protokolü, klasikleşmiş bir başvuru kaynağıdır. Bu protokole göre öncelikle kalıntıların insana ait olup olmadığının tespiti yapılmalıdır. Eğer buluntular insana aitse bu kalıntıların kaç kişiye ait olabileceği tespit edilir. Ardından ölüm zamanı, ölüm yaşı, cinsiyet tayini yapılır. Boy uzunluğu, ağırlığı, belirlenebiliyorsa fiziksel özelliklerine bakılır. Pozitif kimliklendirme için iskelet/cesette tespit edilebilen bir anomali olup olmadığı kontrol edilir. Ardından ölüm sebebi ve nasıl ölmüş olabileceği elde edilen verilerle değerlendirilir (Atamtürk, 2016).

Adli antropolojinin; adli tıp, adli odontoloji, adli arkeoloji ve diğer adli bilimlerin alanlarıyla multidisipliner bir çalışma sahasının olması ve beraber çalışabilmeleri adalet ve insanlığa hizmet kapsamında önem arz eder. Elde edilecek olan her bulgu ve kanıt için bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi, vakaların daha güvenilir bir biçimde kolay ve hızlı çözümlenmesine katkı sağlamaktadır.

Bilimdeki gelişmeler ve disiplinler arası çalışmaların hız kazanmasıyla birlikte adli antropologların, olay yeri ve adli incelemelerdeki rolleri gittikçe artmaya başlamıştır (Dölcü, 2020).

2. 2. 2. Adli Antropoloji ve Adli Arkeoloji İlişkisi

Adli antropoloji ve adli arkeoloji disiplinleri, adli bilimler çatısı altında sürekli dirsek temasında bulunarak beraber çalışmaktadır. Felaket kurbanları üzerinde ve olay yerindeki araştırma ve incelemelere sundukları teknik, pratik ve sistematik faydalarla birlikte son yıllarda hak ettiği değeri yavaş yavaş görmeye başlamıştır (Çeker, 2016).

Adli arkeologlar; mezarın antik, güncel, adli olup olmadığını belirleyebilir, incelenen bölgenin daha önce başkaları tarafından kazılıp kazılmadığını anlayabilir, özellikle adli vakalarda mezara zarar verilmeden açılması için mezarın yapısının gömü çeşidinin incelenmesi için çok önemli bilgileri toplayabilirler (Hoşsöz, 2018). Aynı şekilde, insan osteolojisi konusunda uzmanlaşmış antropologların, buluntuları doğru metot ve tekniklerle çıkartması hem kişi/kişilerin doğru kimliklendirilmesinde hem de analizlerin doğru şekilde yapılmasını sağlamaktadır.

Alandan usulüne uygun olarak toplanmayan buluntular daha sonra bir uzmana götürüldüğünde eksikler olması muhtemeldir. Bu durum zaman kaybına ve vakanın yanlış analiz edilmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle eğer imkân varsa kalıntıların insan osteolojisi konusunda eğitim almış arkeologlar ya da antropologlar tarafından toplanması önerilir.

2. 2. 3. Gömü Alanlarının Keşfi ve Örneklerin Toplanması

Ölümden sonra cesette pek çok fiziksel, kimyasal ve biyolojik değişim meydana gelmektedir. Gömülü bulunan insan kalıntıları iklim, hava şartları, nem, toprak koşulları, gömülme durumu (kıyafetli-kıyafetsiz/yüzeye yakınlık vb.), kişinin ölüm sebebi, fizyolojik durumu gibi çeşitli ve sıralaması ile standardı olmayan koşullardan etkilenmesi sebebi ile hassas, kırılgan ve bozulmaya müsait olabilmektedir (Adlam & Simmons, 2007; Smith, 1986).

Antropologların çalışma materyali olan insan kalıntılarının bulunduğu alandan çıkartılması esnasında zarar görmemesi gerekmektedir. Adli vakalarda, insana ait kalıntıların ortaya çıkartılması antik dönem iskeletlerini çıkartırken kullanılan yöntemlerle büyük benzerlik içerir. Bu noktada arkeolojik tekniklerle ortak bir çalışma yürütmek çalışmayı kolaylaştırmaktadır.

Özellikle adli vakalar söz konusu olduğunda kalıntılara “in situ” biçimde ulaşılması önemlidir. İşcan’ın “Adli Osteoloji” kitabında belirttiği gibi “Bir mezarın açılması veya iskeletin yüzeye çıkartılması esnasında unutulmaması gereken önemli kurallardan biri bozulan ya da dağılan kalıntılar, orijinal durumuna bir daha asla konulamaz” ilkesidir (Çöloğlu & İşcan, 1998).

Alan kazıldıktan ve buluntular kaldırıldıktan sonra olay yeri eski haline getirilemeyeceği için kanıtlara ve bulgulara dair belgelerin büyük bir dikkatle yapılması önem taşımaktadır. Sistematiik ve bilimsel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar yıllar sonra açılan davalarda bile güvenilir kanıtlar sunabilmektedir (İşcan & Konyar, 2005).

Kalıntılar çok çeşitli yerlerde bulunabilir. Kazıların, düz, açık bir arazide yapılabileceği gibi, dağlık ve ormanlık alanlarda, mezarlıklarda, kuyularda, sulak bölgelerde, bataklık, dere, göl, baraj deniz gibi bir insanın ölümünden sonra taşınabileceği her türlü yerde yapılması gerekebilmektedir (Dupras, 2005). Kimi zaman tesadüfen bulunurlar. Örneğin; bir inşaat sırasında, bir doğa yürüyüşünde, avcılar, dağcılar ve mevsimlik işçiler gibi arazide bulunan insanlar tarafından fark edilirler ve bu durum yetkililere bildirilir. Kimi zaman gömülmüş halde, kimi zaman kazalar sonucu parçalanmış halde bulunabilirler (Atamtürk, 2016).

Belirli bir noktada gömülü olduğu bilinen cesetler içinse yer tespitinde çok çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu bağlamda hem olay yeri inceleme prosedürleri hem de arkeolojik araştırma prosedürleri birlikte kullanılmasının faydalı olacağı bilinmektedir. Klasik metotlarla birlikte -yüzey araştırması, kadavra köpekleri, faunal ve floral emareler- teknolojinin de gelişmesiyle birlikte drone ve helikopterler aracılığıyla hava fotoğrafları çekilebilmekte, GPS ve harita sistemleri ile metal dedektörleri, yer radarları, toprak pH'nın incelenmesi gibi teknikler toprak altında bulunan insan kalıntılarının yerini tespit etmekte kullanılabilecek en yaygın tekniklerdir (Akıncıoğlu, 2018).

Her olay yeri ve olay kendine özgü koşullar içerir. Bu nedenle çok farklı aletler ve uzmanlıkların da yardımına ihtiyaç duyulabilir. Bunun için işlem öncesinde alanda çalışacak uzmanların belirlenmesi, bu uzmanların çevresel faktörler hakkında bilgi sahibi olması ve farklı disiplinlerin bir arada organize olup, bilgi paylaşımında bulunması hazırlık ve planlama sürecinde kolaylık sağlayacaktır (Mehder, 2019).

Yapılan tüm işlemlerin belgelenmesi ve çalışan herkesin tutulacak çeşitli not ve tutanaklarla kayıt altına alınmasına dikkat edilmelidir. Eğer imkân varsa işlem öncesi, sırası ve sonrasında hem video hem fotoğraf çekimi yapılmalıdır. Bu aşamada çalışacak uzmanların ve teknik personelin organizasyonu, gerekli olan aletleri yanlarında bulundurması hem bulgu ve kanıtların sağlığı açısından hem de çalışma kolaylığı açısından önem arz etmektedir (Krogman & İşcan, 1986).

Mezarın veya kalıntıların bulunduğu yerin keşfi yapıldıktan sonra, çevresel ve teknik koşullar incelenerek ayrıntılı ve sistematik bir plan hazırlanmalıdır. Bulunan çevredeki risk faktörleri uzman personeller tarafından değerlendirilmelidir. Planlamalar giriş, gelişme ve sonuç basamaklarını içermeli, güvenlik prosedürlerine uymalı ve genelden özele bir standardı takip etmelidir.

Basitçe, yapılacak olan planlamada şu basamakların bulunması esastır;

1. Keşif zorluklarının belirlenmesi,
2. Bölgenin ayrıntılı olarak incelenmesi,
3. Bölgenin kolluk kuvvetleri tarafından ve iş sağlığı güvenliği açısından kontrol altına alınması,
4. Kalıntıların ortaya çıkarılması için yapılacak olan kazı çalışması,
5. Kalıntıların ve buluntuların tasnifi, numaralandırılması ve nakil için uygun olarak paketlenmesi,
6. Buluntuların soğuk zincir kurallarına göre muhafaza edilerek nakledilmesi.

Olay yeri tespit edildikten sonra uzmanlar tarafından çizgi, ızgara ya da spiral şekilde yüzey araştırması yapılır. Bu noktada uzmanlar, yüzey üzerindeki mezar ya da cesetle ilgili bozulmaları, insana ait kalıntıları, kıyafetleri tespit edip, bayrakla işaretlemelidir (Kahraman, 2020).

Bölgedeki ön hazırlık aşamasına müteakiben, kazı alanının sınırlarının belirlenmesi; bu belirlenen sınırlar geniş açıdan fotoğraflanıp, genel bir krokisi çizilmelidir. Alanlar, kendine özgü olarak kodlanmalı, konumu GPS ile belirlenmelidir.

Kazı çalışmaları esnasında, buluntuların zarar görmemesi, doğru ve hızlı bir şekilde açığa çıkartılabilmesi için bazı özel aletlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu aletlerin kontaminasyonu engellemek amacıyla steril edilerek kullanılması gerekmektedir. Eğer tek kullanımlık değillerse öncelikle iyice yıkanmalı ve özel yöntemler kullanılarak organik tüm materyalden ayrıştırılmalıdır.

Tek kullanımlık aletler ise bulaşı engellemek amacıyla bir kez kullanılmalı, işlem sırasındaki riskler içinse mutlaka yedekleri bulundurulmalıdır. Lakin her uygulamada kullanılması gereken temel bazı araç-gereçler mevcuttur (Çöloğlu & İşcan, 1998).

Bunlara örnek olarak;

- Sivri ve yuvarlak uçlu malalar,
- Testere,
- Makas,
- Neşter,
- Kürek,
- Faraş,
- Tırmık,
- Çapa,
- Arazi çivileri ve çekiç,
- Toprak örnekleri için kovalar,
- Çeşitli boyutlarda elekler,
- Kemiklerin veya buluntuların üzerini temizlemek için kullanılacak çeşitli boylarda boya fırçaları,
- İnce çalışmalar için dişçi aletleri,
- Metrik ölçüm cihazları ve krokiler için milimetrik kâğıt,
- GPS ve pusula,
- Yön okları ve çeşitli boylarda ölçekler,
- Kâğıt, kalem, silgi,
- Buluntuların taşınırken zarar görmemesi için pamuk ya da hava dolu yastıklar, taşıma kutu-kartonları ve farklı boylarda delil poşetleri,

- Organik materyaller için buz aküleri,
- Farklı ebatlarda kanıt torbaları,
- İp, sicim,
- İğne,
- Mum mühür ve çakmak/kibrit,
- Fotoğraf makinesi,
- Kutuların kapatılması için yapıştırıcı bantlar sayılabilir.

İlk bulgularla birlikte, kalıntılara “in situ” olarak ulaşılabilmesi için manuel kazı teknikleri ve gömü yerine uygun aletlerin kullanılması önerilir. Bu aşamada, gömü bölgesinin coğrafi konumu, mezarın genişliği, derinliği, uzunluğu gibi çeşitli metrik ölçümler ile kalıntılara ulaşıldıktan sonra cesedin mezar içindeki pozisyonu, kalıntıların korunma durumu gibi olay yeri bozulduktan sonra tekrar belgelenemeyecek olan bilgilerin kaydının tutulması hayati önem taşır (Çeker, Sevim Erol, & Plümer Küçük , 2020).

Kazı işlemi sırasında uzmanlar çok çeşitli sorunlarla karşılaşabilirler. Bu tür durumlarda uzmanlardan, bu konudaki tecrübeleriyle beraber çözümler üreterek süreci sekteye uğratmamaları beklenmektedir. Zaman zaman kazı alanında bulunan organik/inorganik materyaller insan kemiği gibi görünebilir. Tafonomik süreçlerle birlikte kemikler, ortamın koşullarına göre renk değişimine uğrayabilmektedir. Bu sebeple kalıntıların, uygun aletlerle temizlenerek belgelenmesi önemlidir. Alanda bulunan her tür bulgunun, bu alanda çalışan herkesin anlayabileceği şekilde numaralandırılması, sınıflandırılması ve tutanaklara bu şekilde kaydedilmesi ileri çalışmalar için kolaylık sağlayacaktır (Çeker, Sevim Erol, & Plümer Küçük , 2020).

Bulgular, belirli kategorilerde toplanıp, uygun kodlama sistemleriyle etiketlendikten sonra kendi taşıma koşullarına uygun olarak paketlenmelidir. Her bir kanıt torbasının üzerine mutlaka kazının ve bulgunun kodu yazılmalıdır. Özellikle organik buluntuların, çevresel koşullardan etkilenmemesi gereklidir. Mantar ve küf oluşumu laboratuvar analizlerini etkileyeceği için ıslak/nemli olan buluntuların kurutulması, kurutulamıyorsa paketlerine hava alabileceği delikler açılması önerilir. Tutanaklar tutulup, notlar alındıktan sonra olay yeri kapatılmalı ve herhangi bir tehlike geride bırakılmamalıdır. Bulguların zaman aşımına uğramadan laboratuvara gönderilmesi, gönderilene kadar da bozulmayacak bir ortamda bekletilmesi gerekmektedir (Çeker, Sevim Erol, & Plümer Küçük , 2020).

2. 3. Feth-i Kabir (Mezar Açma)

Feth-i Kabir, mevcut veya metruk, bulunduğu yerin adet ve mevzuatı üzerine gömülmüş ölülerin makul nedenlerle mahkeme tarafından alınan karar üzerine çıkartılması, inceleme amacıyla örnek alınması veya cenazenin nakli için yapılan işlemin hukuksal adıdır. Örneğin, cinayete kurban gitmiş ve herhangi bir yere gömülmüş bir cesedin çıkartılması feth-i kabir değildir.

Bu haliyle feth-i kabir ancak ilgili idareler tarafından mezarlık olarak halen veya bir zamanlar (sonradan metruk olmuş olabilir) belirlenmiş, mezar yeri olarak tescili olsun veya olmasın (örneğin köy tüzel kişiliği tarafından mezarlık olarak yıllardır kullanılagelen bir alanın mezarlık olarak mülki idare tarafından tescili yaptırılmamış olsa dahi köy idaresi tarafından mezarlık vasfı *de facto* olarak kabul edilmiştir, tescil talep veya fark edilmesi üzerine daha sonradan yapılabilmektedir) sadece mezarlıklarda yapılabilir; bu gibi mezarlarda izinsiz, ruhsatsız gömü yapılamadığı gibi izinsiz mezar açma da yapılamaz.

Bununla beraber cinayete kurban giderek yer gösterme sonucu bir cesedin gömülü olduğu yerden çıkartılarak kimlik belirleme, otopsi ile ölüm nedenini ortaya çıkartma veya cinayete ilişkin bulgu ve delillerin elde edilmesi sürecinde, yerin kazılarak, cesedin çıkartılması, işlemler tamamlandıktan sonra mezarlığa defni sırasındaki gömülü yerin açılması feth-i kabir değildir ve feth-i kabirde izlenen prosedürlerle aynı prosedürlere bağlı değildir.

Olay yeri savcısının emri üzerine soruşturma aşamasında mezarlık dışındaki bu cenaze hemen çıkartılabilir. Feth-i kabir için ise bir mahkeme kararı gerekir. Olayın seyrine göre yetkili mahkemeler karar verebilmektedir.

Mezarlık dışında gerçekleşen gömüler gizlice ve izinsiz yapıldığı için esasen iddia edilen yerde bir ceset olup olmadığı gömülen yer açılmadan belli olmayacaktır. Feth-i kabir adından da anlaşılacağı üzere kabir yani mezar olan bir yerin adres gösterilerek ve içinde hangi kişinin olduğu bilinerek yapılan bir uygulamadır ve bir kişi ölmekle beraber bazı haklarını kaybetmediğinden dolayı, ölü kişinin huzurunun bozulmaması hakkı vardır. Bu nedenle içinde hakları olan bir ölünün bulunduğu göz önüne alınarak feth-i kabir işlemi mahkeme kararı ile yapılmaktadır. Yazılı bir karar olmaksızın, ölünün huzursuz edilmeme hakkı bakidir.

Ayrıca mezarlık dışındaki gömü alanları izinsiz gömü yapıldığından dolayı, doğru yer dahi olsa, içinde kimin olduğu veya olup olmadığı bilinmemektedir. Örneğin yer gösterme sırasında, cinayet işleyen bir kişi, gömü yaptığı açık alanda bir yer gösterecek, burası açılacak, içi boş çıkacak ve ardından “galiba burası değildi, şuradaki yerd” diyecek varsayalım, ardı ardına birden fazla yerin kazılması gerekecektir. Adresi tam olarak tarif edilemeyen muhtelif yerlerin kazılması için bir resmi karar çıkartmak resmi prosedürün ruhuna uygun olmayacaktır.

Bu nedenle adresi belli olmayan muhtelif yerlerin soruşturma aşamasında kazılması için olay yeri savcısının sözlü kararı yeterli olabilecektir. Kendisi de adli nöbetçi hekimle beraber olay yerinde bulunarak keşif sırasında, gösterilen muhtelif yerleri sözlü emir ile açtırabilecektir. Zaten bu yerlerde huzur hakkı korunması gereken bir ölü olup olmadığı yer açılana kadar asla bilinemeyecektir.

Bununla beraber mezarlıklar, ölen kişilerin o yerin adetine ve resmi kurallarına göre gömüldüğü yerlerdir. Bu nedenle mezarın açılması gerektiği anda içinde bir kişi bulunduğu ve bu kişinin kayıtlara göre kim olduğu bilinmektedir. Bu kişinin orada olduğu ve o kişinin kim olduğunun bilindiği aşamada, o kişinin ölü dahi olsa rahatsız edilmeme hakkı ortaya çıkar ve soruşturma aşamasında Savcılığın, kovuşturma aşamasında ise mahkemenin, ölmüş olan kişinin boş yere huzursuz edilmediği, ebedi mekanı olan toprak altından çıkartılmadığı, kemik veya vücut parçalarının alınmadığı fakat bir suçun aydınlatılması, bir nesep bağının saptanması gibi mücbir sebeple mevtanın rahatsız edildiğine razı gelmesi ve bunu karara bağlaması gerekmektedir.

Mücbir bir sebep yoksa ölmüş kişinin mezardan çıkarılması sadece inanç açısından değil başta bulaşıcı hastalıklar, insan hakları gibi pek çok farklı disiplini ilgilendiren olumsuz sonuçlara yol açabilecek bir sorun ortaya çıkartacaktır. Mücbir sebebin varlığını da sadece hukuk sisteminin yapacağı değerlendirme ortaya çıkarabilir. Mücbir sebebin varlığı ortaya çıktığında da bu sebebin varlığını ispatlayan belge savcılığın yazısı veya mahkeme kararı olacaktır. Özetle Ceza Muhakemesi Kanunu m. 87, feth-i kabre izin veren ana dayanaktır.

2. 3. 1. Feth-i Kabir Gerekçesi ve Mevzuatı

Feth-i kabir usulünce defnedilmiş bir ölünün mezarının ölü adına, açmaya karar verme gerekçeleri en tarafsız ve en hukuki şekilde değerlendirmiş olan adli makamların kararı üzerine açılmasıdır. Ceza Muhakemesi Kanunu 87. madde, otopsi başlığına ayrılmıştır ve aynı başlık altında mezardan ölünün çıkartılması da ele alınmıştır.

CMK 87/4 ve 87/5 maddeleri “(4) Gömülmüş bulunan bir ceset, incelenmesi veya otopsi yapılması için mezardan çıkarılabilir. Bu husustaki karar, soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından verilir. Mezardan çıkarma kararı, araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse ve ulaşılması da zor değilse ölünün bir yakınına derhâl bildirilir. (5) Yukarıdaki fıkralarda sözü edilen işlemler yapılırken, cesedin görüntüleri kayda alınır” şeklindedir.

Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin farkı ve ardışıklığı yine CMK m. 2’de verilmiştir. Buna göre “e) Soruşturma: Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi, f) Kovuşturma: İddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi” ifade eder (Resmî Gazete, 2004). Bu nedenle feth-i kabir kararı, kovuşturma sırasında iddia edilen olayın kesin hükme bağlanması amacıyla davanın kabulü sonrasında verilen bir nevi keşif ve arkasından örnek alma süreci olarak hayata geçirilmiş olur.

Feth-i kabir, yukarıda ölüm bahsinde anlatıldığı üzere, toplumlar açısından ölüm şekli ve sebebinin anlaşılması ile meşgul olan zihnin sorularının cevaplanması için hukuk sisteminin vaktinde çözülmemiş, faili varsa bulunup cezalandırılmamış olgularda cevap aramak için yapılabilir.

Bir nedenle taşınması gereken cesetlerin (örneğin baraj suyu altında kalma riski, ülkesi dışında gömülme nedeniyle ziyaret imkanlarının kısıtlı olması) veya ölen kişiden alacakları olup alamayan (örneğin babalık ve miras veya tazminat hakkı) veya ölen kişinin yakınlarına tazminat ödeyip ödememesi gerektiği konusunda açık kanıtlara sahip olmayan bir kuruluşun talebi gibi, toplumun kanıtlarla çözümlemek istediği sorunların çözümü için vaktinde yapılamamış, eksik yapılmış, sonradan ortaya çıkan bilimsel gelişmeler ışığında yinelenmesi gereken işlemler için defin sonrası yapılan bir işlem olup birey, toplum ve kurumlarının zihnini meşgul eden, kazanç veya kayıplarını kanıta bağlamak istediği durumlarda hukuk sisteminin geliştirdiği bir çare olup ölü bedeni rahatsız etmek anlamına gelecek bu uygulamanın birey ve toplum nezdindeki rahatsızlık oluşturuıcı tarafını asgariye düşürmek amacıyla karar verilmesi işini bağımsız yargıya vererek yasal olarak düzenlemeler yapmıştır.

Feth-i kabir esasen tıbbi değil hukuksal bir olaydır ve bu da Adli Tıp Kurumu'nun Adalet Bakanlığı'na bağlı olmasını, kararın yargı tarafından verilmesini ve hatta Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde Sağlık Bakanlığı hekimlerinin otopsi veya feth-i kabir gibi işlemleri diğer işlerini mezuniyet sonrası eğitimlerle mükemmelleştirmeye çalışırken, bu konuda isteksizliğinin, zorunlu yapılan nöbet listeleri ile bu sürece zorunlu olarak dahil olmalarının altında yatan bir sebep de olabilir. Aynı şekilde Sağlık Bakanlığı da bu işler için Adli Tıp Kurumu gibi fazlasıyla antropolog, adli diş hekimi, adli tıp uzmanı gibi kadroları ihdas etmeyi öncelikleri arasına almamıştır.

Aile hekimi dernekleri bu konuya eğilmekte ve dernek sayfasında konu ile ilgili bir açıklamalarını “Her ölüm, adli bir olay şeklinde değerlendirilmelidir. Bizlerin sadece fiziksel muayene yaparak ölüm sebebini tespit edebilmemiz çok zordur. Bu yüzden ölüm sebebini belirlemek Adli Tıp Kurumu (ATK)'nın görevidir. Biz sadece kişinin ölüp-ölmediğini tespit edebiliriz” şeklinde tamamlamaktadırlar. (ANKAHED, 2023)

Adli ölüm olgularıyla da ilgilenen Adli Tıp Kurumu, henüz bu kadar yaygın bir coğrafyada hizmet verecek bir ağı ulaşmamıştır. Bununla beraber nesep tayini hariç otopsi gereken feth-i kabir olguları hastanelerde ortaya çıkan (açık otopsi gereği) olgularla beraber zaten en yakın ATK birimine kolayca havale edilebilmektedir.

Morgda yapılan adli ölü muayenesi sırasında hekim Adli Tıp Kurumu tarafından otopsi yapılmalıdır kararı verirse cesedin Adli Tıp Kurumu'na sevk edilmesinde savcılık hiçbir engel çıkartmamakta ve belediye araçları ile sevk sağlanmaktadır.

2. 3. 2. Feth-i Kabir Kararının Verilmesi

Usulüne uygun olarak bir hekim tarafından muayene edilerek ölümü doğrulanmış, ölüm belgesi verilmiş ve bir mezar yerine usulünce defnedilmiş bir ölünün defininden sonra herhangi bir zamanda mezarından adli makamların kararı sonucu çıkartılarak, çıkartılma gerekçesine uygun şekilde incelenmesi gerekebilir.

Feth-i kabir yapılarak cenazenin çıkartılması için ilke olarak ölen kişilerin gereksiz yere rahatsız edilmemesi, ölü bir beden veya bedenden artan parçalara gereksiz eziyet edilmemesi, bütünlüğünün bozulmaması gerektiğinden, çıkartma gerekçesinin tarafsız ve hukuki olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme hakkı, ölen kişi adına Cumhuriyet Savcılıklarına ve Mahkemelere verilmiştir.

Mevcut hukuk kuralları çerçevesinde savcılar ve hakimler ölünün haklarını (doğal ölüm dışında nedenlerin ve neden olan faillerin tespiti) veya ölü kişiden alamadığı nesep hakkı olanların hakkını korumak amacıyla nadiren ise işlemler eksik, yanlış yapıldığında veya yeterli kanıtı dayanmadığında (hayat sigortası, malpraktis gibi davalarda) gerekçeleri değerlendirerek böyle bir karar alabilirler.

Feth-i Kabir için soruşturma evresinde savcılık makamı, kovuşturma evresinde ilgili olan mahkeme makamı, gerekçeleri değerlendirerek feth-i kabre gerek olduğunu düşündükleri takdirde bir savcılık kararı yazar veya gerek yerel gerekse üst mahkemeler ise mahkeme kararı çıkartırlar.

Aşağıda (Şekil 1) Aile Mahkemesi tarafından verilen bir karara itiraz sonrası Yargıtay'a taşınan davada verilen feth-i kabre ait örnek karar görülmektedir. Bu olayda aile mahkemesi sadece hayatta ve kardeş olduğu iddia edilen kişiden ağız içi sürüntü alarak DNA profillemesi yapılmıştır. Fakat baba olduğu iddia edilen kişinin mezarı açılarak DNA örneği alınmasını istememiştir. Yargıtay, babalık iddia edilen kişiden DNA alınmamış olması nedeniyle eksik inceleme kabul ederek feth-i kabir yapılması için verilen kararı bozmuştur.

T.C YARGITAY
8.Hukuk Dairesi
Esas: 2018/ 11714
Karar: 2018 / 18506
Karar Tarihi: 12.11.2018

MAHKEMESİ: Aile Mahkemesi

Taraflar arasında görülen ve yukarıda açıklanan davada yapılan yargılama sonucunda Mahkemece verilen davanın kabulüne dair kararın davalılar vekili tarafından temyiz edilmesi üzerine Dairemizin 28.12.2017 gün ve... Esas, 2017/17686 Karar sayılı ilamı ile onanmasına karar verilmişti. Davalılar vekili tarafından süresinde kararın düzeltilmesi istenilmiş olmakla dosya incelendi gereği düşünüldü:

KARAR

Davacı vekili dava dilekçesinde, davacının babasının ölü ... olduğu ileri sürülerek babalığın hükmen tespiti istenilmiş; mahkemece davanın kabulüne dair verilen karar davalılar vekili tarafından temyiz edilmesi üzerine Dairemizce verilen onama kararının davalılar vekilince düzeltilmesi istenildiğinden dosya yeniden incelenmiştir.

Dava, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 301. maddesi kapsamında ergin çocuk tarafından açılan babalığın tespiti istemine ilişkin olup, baba olduğu iddia edilen ...ölü olduğu için dava mirasçıları aleyhine açılmıştır.

Dosyanın incelenmesinde; hükme esas alınan 11.12.2015 tarihli Adli Tıp Kurumu raporuna göre; davacı ile baba olduğu iddia edilen ...'nın oğlu ... 'dan alınan ağız içi sürüntü örnekleri ile DNA incelemesi yapıldığı ve şahısların Y-STR DNA profillerinin çalışılan DNA bölgeleri açısından birbiri ile aynı olması nedeniyle adı geçen şahısların aynı soy ağacından gelen erkek bireyler olabileceğinin tespit edildiği anlaşılmaktadır.

Mahkemece öncelikle baba olduğu iddia edilen ...'nın ölü olduğu anlaşıldığından **fethi kabir** yapılarak alınacak örnekler ile davacıdan alınacak örneklerin karşılaştırılması suretiyle DNA testi yapılması bu durumun mümkün olmaması halinde kardeş olduğu iddia edilen kişi ile DNA testi yapılması, gerekirken yazılı şekilde eksik inceleme ile karar verildiği bu defaki incelemede anlaşıldığından karar düzeltme talebinin kabulü gerekmektedir.

SONUÇ: Yukarıda açıklanan nedenlerle davalılar vekilinin karar düzeltme itirazlarının kabulü ile, Dairemize ait 28.12.2017 gün, ... Esas, 2017/17686 Karar sayılı onama ilamının KALDIRILMASINA, yerel mahkeme hükmünün açıklanan nedenlerle 6100 sayılı HMK'nin Geçici 3. maddesi yollamasıyla 1086 sayılı HUKUK'un 428. maddesi uyarınca

BOZULMASINA, peşin harcın istek halinde temyiz ve karar düzeltme isteyene iadesine, 12.11.2018 tarihinde oy birliğiyle karar verildi.

Kaynak: Aşkoğlu Hukuk Bürosu web sayfası, URL: <https://asikogluhukukburosusu.com/fethi-kabir-dna-testi/>

Şekil 1. Feth-i Kabir Kararı Örneği, 2018³

³ Kaynak: Aşkoğlu Hukuk Bürosu URL: <https://asikogluhukukburosusu.com/fethi-kabir-dna-testi/>

Benzer örnekler Şekil 2 ve Şekil 3'te gösterilmektedir.

8. Hukuk Dairesi 2017/2455 E. , 2017/11813 K.

"İçtihat Metni"

MAHKEMESİ :Asliye Hukuk Mahkemesi
DAVA TÜRÜ : Nüfus Kaydının Düzeltilmesi

Taraflar arasında görülen ve yukarıda açıklanan davada yapılan yargılama sonunda Mahkemece, davanın reddine karar verilmiş olup hükmün davacı tarafından temyiz edilmesi üzerine, Dairece dosya incelendi, gereği düşünüldü.

KARAR

Davacı dava dilekçesinde, annesi ...'in nüfus kaydında Sultan olarak görünen adının ...olarak düzeltilmesini istemiş; mahkemece, davanın reddine karar verilmiştir.
Dava nüfus kaydının düzeltilmesi istemine ilişkindir.

Nüfus kayıtlarındaki düzeltme istemine ilişkin davalarda, mahkemelerin hiçbir kuşku ve duraksamaya neden olmaksızın doğru sicil oluşturmak zorunluluğu bulunduğu gözetilerek; somut olaydaki iddia ile ilgili olarak anne ... ile annearne olduğu iddia edilen....mezarının tespit edilip **fethi kabir** yapılarak DNA incelemesine esas doku ve kemik örnekleri alındıktan sonra DNA testi yaptırılıp alınacak rapor ile toplanan delillerin birlikte değerlendirilerek oluşacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken eksik araştırma ve inceleme ile davanın reddi doğru görülmemiştir.

SONUÇ: Bu itibarla yukarıda açıklanan esaslar göz önünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerinde olduğundan kabulü ile hükmün HUMK'nun 428.maddesi gereğince BOZULMASINA, taraflarca HUMK'nun 440/1 maddesi gereğince Yargıtay Daire ilamının tebliğinden itibaren ilama karşı 15 gün içinde karar düzeltme isteğinde bulunulabileceğine ve peşin alınan harcın istek halinde temyiz edene iadesine 28.09.2017 gününde oybirliğiyle karar verildi.

[Başa dön](#)

Kaynak: Karar Ara Web Sitesi, URL: <https://mevzuat.kararara.com/viewtopic.php?t=30328>

Şekil 2. Feth-i Kabir Karar Örneği, 2017⁴

⁴ Kaynak: Karar Ara web sitesi, URL: <https://mevzuat.kararara.com/viewtopic.php?t=30328>

MAHKEMESİ: Ankara 7. Aile Mahkemesi

TARİHİ: 20/10/2014

NUMARASI: 2013/1545-2014/1330

DAVACI :

BİRLEŞEN DOSYA

DAVACISI :

DAVALILAR :

İHBAR EDİLENLER:

Dava dilekçesinde, babalığın tespiti istenilmiştir. Mahkemece asıl dava yönünden davanın reddine, birleşen dava yönünden davanın açılmamış sayılmasına karar verilmiş, hüküm asıl davanın davacısı C. K. tarafından temyiz edilmiştir.

Y A R G I T A Y K A R A R I

Temyiz isteminin süresi içinde olduğu anlaşıldıktan sonra dosyadaki bütün kağıtlar okunup gereği düşünüldü:

Dava dilekçesinde, davalıların murisi M.Ç.'in davacı C.. K.'in babası olduğu belirtilerek babalığın tespitini istemiştir.

Dava Türk Medeni Kanunu'nun 301. ve devamı maddeleri uyarınca çocuk tarafından açılan babalığın tespitine ilişkindir. Mahkemece, davanın kamu düzenini ilgilendirmesi bakımından kuşku ve duraksamaya neden olmaksızın soy bağının doğru olarak tespit edilmesi zorunludur. Öncelikle baba olduğu iddia edilen M. Ç.'in mezarının tespit edilip **fethi kabir** yapılarak DNA incelemesine esas doku ve kemik örnekleri alınması, bu imkanın kullanılamaması halinde davacı ile kardeş olduğu iddia edilen davalılar arasında kardeşlik bağının olduğunu (aynı soydan geldiklerini) kanıtlar nitelikte DNA incelemesi yaptırılması ve alınacak rapor ile tarafların diğer delilleri birlikte değerlendirilip oluşacak sonuca göre bir karar verilmesi gerekirken eksik inceleme ve yerinde olmayan gerekçe ile davanın reddine karar verilmiş olması doğru görülmemiştir.

Bu itibarla yukarıda açıklanan esaslar göz önünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerinde olduğundan kabulü ile hükmün HUMK'nun 428.maddesi gereğince BOZULMASINA, temyiz peşin harcının istek halinde temyiz edene iadesine, 03.11.2015 gününde oybirliğiyle karar verildi.

Kaynak: Sözen Hukuk Bürosu web sayfası, URL: <https://ozgursozen.av.tr/portfolio/babanin-olmesi-halinde-babalik-davasi-mirascilara-karsi-acilir-bu-durumda-kabir-acilarak-dna-testi-y/>

Şekil 3.

Feth-i Kabir Kararı Örneği, 2014⁵

⁵Kaynak: Sözen&Sözen Hukuk Bürosu web sayfası URL: <https://ozgursozen.av.tr/portfolio/babanin-olmesi-halinde-babalik-davasi-mirascilara-karsi-acilir-bu-durumda-kabir-acilarak-dna-testi-y/>

Yukarıdaki 3 örnek karardan da anlaşılabileceği üzere, feth-i kabir için olayın şekline göre asliye hukuk veya aile mahkemesi gibi yerel veya temyiz aşamasında Yargıtay gibi üst mahkemeler feth-i kabir yapılması için karar verebilmektedirler.

Feth-i kabir kararı verildikten sonra cenazenin nerede olduğu tespit edilir ve ilgili savcılık veya mahkeme tarafından feth-i kabir işlemini gerçekleştirmek üzere bir adli tabip görevlendirilmesi gerekir. Adli Tıp Kurumunun hizmet verdiği yerlerde bu görevli buradan, hizmet vermediği yerlerde ise adli nöbet tutan yerel hekim havuzundan karşılanır.

Öncelikle feth-i kabrin yapılacağı yer ve tarih belirlendikten sonra hem yakınlarına, vekillerine haber verilir (aksine bir engel yoksa) hem de ilgili kuruma yazılarak bir hekimin görevlendirilmesi istenir. Görevlendirmeler hekim ve hekime yardım edecek kişi (Aletleri uzatacak, giriş çıkışa yardım edecek vb.) şeklinde de yapılabilmektedir.

Hekim görevlendirmesi talebini alan Adli Tıp Kurumu birimleri veya yerel sağlık kuruluşu ivedilikle gerekli görevlendirmeyi yapmak durumundadır. Yerel sağlık kuruluşları bu görevlendirmeyi yapamayacak mücbir bir sebebe sahip ise bu durumu yazı ile bildirir. Bu takdirde ilgili gün adli nöbet tutacak listedeki hekim bilirkişi olarak tayin edilebilir. Yazının muhatabı olan kurum, ilgili makama kimi görevlendirdiğini ivedilikle resmi yazı ile bildirir. Kısa süre içinde gelişen “adli ölü muayenesi” sürecine göre feth-i kabir planlıdır.

Mahkemeler tarafından yazılan bir örnek yazı, yazının sadece yazılış şeklini gösterecek şekilde belirli bilgiler kapatılarak aşağıda verilmiştir (Şekil 4).

 Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Yasası kapsamında imzalanmış olup, FİZİKİ EVRAK GÖNDERİLMEMEYECİKTİR.

T.C. [Redacted]
2. ASLİYE HUKUK MAHKEMESİ

Talimat No: 2022/ [Redacted] Talimat 11/10/2022

[Redacted] İLÇE SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜNE

Mahkememizde görülmekte olan Babalık davası nedeniyle;
[Redacted] mezarlığı 14 ada, 75 parsel sayılı mezar üzerinde 21/10/2022 tarih saat 11.00'de fethi kabir işlemi yapılacağından müdürlüğünüz tarafından fethi kabir için bir uzman doktor görevlendirilerek belirlenen gün ve saatte hazır edilmesi ve mahkememize bilgi verilmesi, Rica olunur.

Katip [Redacted] Hakim [Redacted]
 

Adres : C [Redacted] A) 2. ASLİYE HUKUK MAHKEMESİ Ayrıntılı Bilgi İçin [Redacted] Zabıt Katibi

UYAP Bilgi İşlem Sistemlerindeki bu dokümana <http://vatandas.uyap.gov.tr/adresinden> 45/1 74# ile erişebilirsiniz.

Şekil 4. Feth-i Kabir İşlemi İçin Bilirkişi Talep Yazısı⁶

Adli ölü muayenesi ise ölümün haber alınması ile hemen gerçekleştirilen bir süreç olduğundan, Adli Tıp Kurumunun hizmet vermediği yerlerde önceden aylık olarak yapılan listeye (Şekil 5) göre (bu liste yerel adliyeye önceden verilmektedir) günün nöbetçi hekimi ivedilikle savcılık tarafından aranarak olay yerine veya morga çağrılmakta, bu çağrı üzerine hızla çağrıldığı yere gitmektedir.

⁶ Özel arşiv.

Yani adli ölü muayenesi için günlük yazışma yapılmamakta olup, her ayın öncesinde listeler belirlenmekte, mücbir bir sebeple nöbet sırası değişikliği olursa tekrar İl Sağlık Müdürlüğünden onay alınarak yerel Adliyeye resmi yazı ile iletilmektedir. Böylece henüz bilirkişi gerekmeden hangi gün kimin adli ölü muayenesi ile görevli olduğu bilinmektedir. Adli Tıp Kurumu’nda da süreç benzerdir.




KAYMAKAMLIĞI
İlçe Sağlık Müdürlüğü
2023 MAYIS AYI ADLI TABİP / DEFİN RUHSATI NÖBET ÇİZELGESİ

Tarih	Gün	Tabip Adı Soyadı	Cep Tel No	İş Tel No
1.05.2023	PAZARTESİ	DR.GÜR	506 816	4 88
2.05.2023	SALI	DR.ABI	539 959	99
3.05.2023	ÇARŞAMBA	DR.FIR	539 959	99
4.05.2023	PERŞEMBE	DR.ABI	539 959	99
5.05.2023	CUMA	DR.AB	535 312	35
6.05.2023	CUMARTESİ	DR.GÜR	506 816	4 88
7.05.2023	PAZAR	DR.AB	535 312	35
8.05.2023	PAZARTESİ	DR.FIR	539 959	99
9.05.2023	SALI	DR.ABI	539 959	99
10.05.2023	ÇARŞAMBA	DR.FIR	539 959	99
11.05.2023	PERŞEMBE	DR.BA	506 816	4 88
12.05.2023	CUMA	DR.ŞUA	506 816	4 88
13.05.2023	CUMARTESİ	DR.ERİ	506 816	4 88
14.05.2023	PAZAR	DR.AB	535 312	35
15.05.2023	PAZARTESİ	DR.FIR	539 959	99
16.05.2023	SALI	DR.ABI	539 959	99
17.05.2023	ÇARŞAMBA	DR.ŞUA	506 816	4 88
18.05.2023	PERŞEMBE	DR.FIR	539 959	99
19.05.2023	CUMA	DR.RAF	542 511	49
20.05.2023	CUMARTESİ	DR.AB	535 312	35
21.05.2023	PAZAR	DR.BA	506 816	4 88
22.05.2023	PAZARTESİ	DR.FIR	539 959	99
23.05.2023	SALI	DR.ABI	539 959	99
24.05.2023	ÇARŞAMBA	DR.FIR	539 959	99
25.05.2023	PERŞEMBE	DR.ABI	539 959	99
26.05.2023	CUMA	DR.ERİ	506 816	4 88
27.05.2023	CUMARTESİ	DR.AB	535 312	35
28.05.2023	PAZAR	DR.GÜR	506 816	4 88
29.05.2023	PAZARTESİ	DR.IBR	505 930	23
30.05.2023	SALI	DR.AHI	533 765	74
31.05.2023	ÇARŞAMBA	DR.RAF	542 511	49

Not: 1-Defin Ruhsatı / Adli Tabiplik Nöbeti hafta içi saat 17:00'den sonra ertesi gün sabah saat 08:00'e kadar hafta sonu nöbetleri sabah 08:00'den ertesi gün sabah 08:00'e kadar tutulacaktır.
2-Defin Ruhsatı mesai saatleri içinde İlçe Sağlık Müdürlüğü Hekimi tarafından yoksa o gün saat 17:00'de Nöbeti başlayacak olan Nöbetçi Hekim tarafından, mesai saatleri dışında Nöbetçi Hekim tarafından verilecektir. Defin Ruhsatını verecek Hekimin belirlenmesinde bildirinin yapıldığı saat esastır.
3-Nöbet gününde görevli, izinli veya raporlu olan Alle Hekiminin yerine vekalet eden Hekim; yoksa İlçe Sağlık Müdürlüğü tarafından görevlendirilen Hekim bakacaktır. İlçe Sağlık Müdürlüğü Hekimlerinden görevli, izinli veya raporlu olan Hekimin yerine bir sonraki Nöbetçi Hekim bakacaktır. Hekimin iletişim bilgileri açık olacaktır.
4-Yerinde otopsi ve fethi kabir nöbeti mesai saatleri içinde İlçe Sağlık Müdürlüğü Hekimi tarafından yoksa o günkü nöbetçi Hekim tarafından yerine getirilecektir.
5-Nöbetler icap nöbeti şeklinde tutulacak olup nöbetçi hekim en kısa zamanda olay yerine intikal edecektir.
6-Olası adli işlemlerde aksaklıkların yaşanmaması için nöbetçi Hekimlerin nöbet günlerinde mümkünse İlçe dışına çıkmaması, telefonlarının yirmidört saat açık ve ulaşılabilir tutulması gerekmektedir. Aksi takdirde ilgililer hakkında Kovancılar Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından TCK 257. maddesi gereğince işlem yapılacaktır.

İlçe Sağlık Müdür V.

Şekil 5. Taşrada Bir İlçe Kaymakamlığı’nın Mayıs 2023 Adli Nöbet Listesi, 2023⁷

Mezar taşının kaldırılarak mezardaki toprağın dışarı alınması gerektiğinden ilgili belediyeden de aynı gün ve işlem saatinden önce olmak üzere gerekli araç, ekipman ve kaldırma/kazma işlemini gerçekleştirecek işçi personel talep edilir.

⁷ Özel arşiv.

Aile kendisi getirmeyecek ise belediye veya müftülük (diğer din mensupları için kendi din görevlisi) din görevlisi görevlendirir. Din görevlisi işlemler tamamlandıktan sonra yeniden defin ve mezar kapatılmasına nezaret etmek üzere bulunur, feth-i kabir işleminde başkaca bir görevi yoktur. Feth-i kabir yapılacak mezarlık hakkında mezarlığın bağlı bulunduğu belediyeye de haber verilir. Eğer feth-i kabir sırasında tarafların, medyanın bulunmasından doğacak bir gerginlikten şüphe edilirse veya alana kimsenin yaklaşmaması gereken bir özel durum varsa öncesinden kolluk kuvvetlerine (mezarlığın yerine göre merkezde emniyet veya kırsalda jandarma) haber verilip görevli istenebilir.

2. 3. 3. Planlama ve Ulaşım

Feth-i kabir ile görevlendirilen kişiler (Adliye, sağlık, belediye, müftülük) görevlendirdiği gün ve saatte belirtilen yerde hazır olurlar. Adliyeden görevli hâkim veya savcı, zabıt kâtabi, sağlıktan hekim, işçilik hizmetleri için belediye işçileri, yeniden defin için din görevlisi. Bu görevliler, kurumlarına ait araçlarla ve gerekli malzemelerle olay yerine intikal ederler.

Tutanakların mezarlıkta hazırlanması gerektiğinden zabıt kâtabi şarjlı bilgisayar ve yazıcı, torba ve koli, yeterli kâğıt, kalem, mühür, mum, ip vb. ile olay yerine gelirken, bilirkişi olarak görevli hekimin ise feth-i kabir yani mezarın açılması sonrasında istenen inceleme ve örnek almayı tamamlayacak malzemeleri, numune kaplarını, kişisel koruyucu ekipmanını, tıbbi atık torbasını getirmesi gerekir.

Hizmetin Adli Tıp Kurumundan sağlanması halinde ihtisaslaşmış kurum olduklarından bu malzemeler set halinde kendilerinde bulunurken, hizmetin yerel sağlık kurumu tarafından verilmesi halinde bu malzemeler set olarak hazırda bulunmamaktadır. Bu nedenle ilgili hekimin öncesinde kişisel koruyucu tulum, tıbbi aletler, kesiciler gibi parçaları temin etmesi gerekir.

COVID-19 pandemisi öncesinde sağlık müdürlüklerinde tyvek kumaştan yapılmış tulumlar kullanılmadığından bu tulumlar kriminalistik çalışan kolluk kuvvetlerinden, kesiciler başta olmak üzere hastanelerden, kimi parçalar hekim tarafından hırdavat satan dükkanlardan ücreti mukabili, uzun galoşlar tarım müdürlüklerinden temin edilerek bir set hazırlanmaya çalışılmaktaydı. Hekimin tecrübe, bilgi ve imkanlarına göre bu setler farklı düzeylerde tamamlanabilmekle beraber gerekli tamlık ve kullanışlılığa ulaşmak genelde mümkün olmamaktadır.

Özellikle yerel hekimlerin katıldığı feth-i kabirlerde görevin tam olarak yerine getirilebilmesi ve kısa sürede en uygun şekilde tamamlanabilmesi için planlama oldukça önem arz eder. Maalesef feth-i kabir konusunda yeterince bilgisi ve tecrübesi olmayan özellikle genç hekimler, ellerinde nasıl bir setle olay yerine gidebilecekleri, bunları nasıl ve nereden bulabilecekleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları gibi, bir liste halinde ulaşabilecekleri kaynaklar da oldukça sınırlıdır.

Belediye görevlileri ise mezar yerine ulaşabilecek, taşları ve toprağı kaldırmakta yardımcı olabilecek lastik tekerlekli bir kepçe, kürek, kazma ve benzeri aletlerle belirlenen gün ve saatte yerlerini alırlar. Olay yerinin amiri feth-i kabre nezaret edecek savcı veya hakimdir. Önce mezar yerinin doğruluğu tespit edildikten sonra kazma işleminin başlaması için emir verecektir.

2. 3. 4. Güvenlik ve Çevre

Feth-i Kabir, adli ölü muayenesi veya otopsi yapılsın yapılmassn, mevcut belgelerde ölüm sebebi ile ilgili bilgilerin sigorta, tazminat gibi işlemler için gerekli açıklığı sağlamaması, ölüm sebebinin defin öncesinde tespit edilmemiş bir cinayet, malpraktis (hekim hatası, ihmal vb.) iddiası veya şüphesi olarak gündeme gelmesi ile ölüm sebebi anlaşılmış olsa bile cesette başkaca delil varlığının atlanmış olma ihtimali iddiası veya şüphesi, ayrıca mezarların taşınması ile antik mezarların bilimsel amaçlarla açılması gibi çok çeşitli nedenlerle yapılmaktadır (Celbis, 2019)

Bu sebeplerden özellikle nesep tayini için yapılan feth-i kabir işlemleri, nesep iddia eden ve edilen tarafların yasal temsilcileri ile kendilerinin de eşlik edebileceği bir süreçtir. Nesep tayininin iddia eden ve edilen taraflar arasında gerginlik konusu olacağı, hayatın olağan akışına uygundur. Bu nedenle öncelikle taraflar arasındaki gerginlik, çatışma ve olası fiziksel şiddet göz önünde bulundurulduğunda çalışmayı yürüten ekibe üçüncü bir taraf olarak dolaylı saldırı riskinin yanı sıra mezarın açılmasını istemeyen taraftan gelebilecek doğrudan sözlü ve fiziksel saldırı riski de mümkündür.

Araştırmacının katıldığı bir feth-i kabir işleminde, torununu evlatlık almış erkek şahsın oğulları, miras paylaşılırken birinci kuşağın kardeşi olarak 1 büyük pay alacak yeğenlerinin, babalarının çocuğu olmadığını ispat etmek üzere açtıkları nesep tayini davasında torun, amcalarına karşı olarak kendisini destekleyen halaları beraberinde mezarlığa gelerek mezarın açılmasına itiraz etmiş, önce her iki taraf ve yasal temsilcileri birbirlerine karşılıklı sözlü ve fiziksel saldırıda bulunmuş, daha sonra torun, feth-i kabir için orada bulunan görevlilerden mezarın açılmamasını, dedesinin rahatsız edilmemesini, davasından vazgeçmek istediğini belirtmiştir.

Mahkeme kararı olması, karşı tarafın iddiası nedeniyle bu kararın alınmış olması sonucu böyle bir şeyin mümkün olmadığını öğrenmesi üzerine öfkelenmiştir. Sözlü saldırı nedeniyle kolluk kuvvetleri çağrılarak mezarlık dışına çıkması sağlanmıştır.

Mevsim ve coğrafi koşullar görevlilerin çalışacağı ortamın güvenlik koşullarını etkilemektedir. Feth-i kabir planlı bir süreç olduğundan kovuşturma sırasında yapılacağı gün hava koşulları açısından değerlendirilerek planlama yapılabilir. Soruşturma aşamasındaki feth-i kabirler nispeten aciliyet gerektiriyor olabilse de genellikle hava koşulları göz önünde bulundurularak planlama yapılabilir.

Şehirden uzak mezarlıklarda yırtıcılar veya yakınlarda bulunan ev veya sokak hayvanları da çevresel risklere dahil olabilir. Özellikle başıboş köpekler ağaçlık ve sakın olan mezarlıklarda yuvalanmış olup kabrin açılması sonrasında leşçil olduklarından kokuya doğru hareketlenip çalışan ekibin huzursuzluğuna sebep olabilir veya saldırgan davranış gösterebilir.

2. 3. 5. Personel ve Olay Yerinde Bulunabilecek Diğer Kişiler

Feth-i kabirde sadece resmi olarak görevlendirilmiş kişiler yer alabilir. Feth-i kabir işlemleri için yapılacak ödemeler de resmi görevlendirmeler baz alınarak yapılacaktır.

Adliyeden soruşturma evresinde ise keşif sürecinin amiri olarak savcı, kovuşturma sürecinde ise hâkim ve şoför ile zabıt kâtibi; bilirkişi olarak hekim ve varsa hekim yardımcısı (sağlık memuru vb.), varsa şoför; belediyeden mezarın açılması için kepçe operatörü, kazma ve kürek ile çalışacak temizlik görevlisi ve dini hizmetler için bir din görevlisi asıl ekibi oluşturmaktadır. Gereği halinde mezarlık güvenlik görevlileri ve kolluk kuvvetleri güvenlik hizmetleri için ekibe dahil olabilirler.

4810 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesine göre "Adalet işlerinde bilirkişilik görevi yapmak" Adli Tıp Kurumu'nun görevleri arasındadır (Adalet Bakanlığı, 2003). Mahkemeler, hakimlikler ve savcılıklar otopsi, muayene, adli ölü muayenesi ve keşif için sözlü veya rapor olarak yazılı görüş bildirmek üzere Adli Tıp Kurumu şube müdürlüğü personelini veya şube müdürlüğü yoksa adli tabip ve diğer personeli görevlendirir ve bu personel gerektiğinde olay yerinde, değilse hastane, morg vb. yerlerde çalışarak görüş bildirmekle yükümlüdür (Resmî Gazete, 2003). Makul bir mazeret haricinde bu görevler reddedilemez. Adli Tıp Kurumu'nun hizmet vermediği ilçelerde hekim ihtiyacı Sağlık Bakanlığı'na bağlı yerel kurumlardan karşılanır.

Ayrıca olay ile ilgili kişiler ve varsa dava vekilleri (avukatları), olayın taraflarından birisi bir kurum veya kuruluş ise temsilcileri veya avukatları belirli bir mesafede kalmak ve olaya müdahale etmemek, tartışmamak kaydıyla uzaktan nezaret edebilmektedirler.

Hâkimin veya savcının izni olmak kaydıyla eğitim almakta olan personel de (stajyer, asistan, intern vb.) bu çalışmada gözlemci olarak bulunabilir.

Sayılanlar dışında kimselerin feth-i kabir yapılan yer ve çevresinde bulunmaması gerekir.

2. 3. 6. Kayıtlar ve Diğer İdari Konular

Feth-i kabir, başından sonuna yasal bir prosedür olup, her aşaması resmi yazışma ve tutanaklar ile tespit edilmektedir. Öncelikle mezar yerinin tespiti ve içindeki kişinin kimliği tespit edilerek tutanağa bağlanmalıdır. Mezar yerinin doğru ve içindeki kişinin incelenecek kişi olduğu belirlendikten sonra keşif amiri olan savcı veya hâkim mezarın açılması için belediye görevlilerine emir verir.

Belediye görevlileri mezar üzerindeki taş, mermer, çit, bitki vb. yapıları kaldırarak ölen kişiye ait beden veya beden parçaları ortaya çıkana kadar üst yapıyı temizlemekle görevlidirler. Mezar açma işlemi ölü bedene yaklaştığında zarar görmemesi için hekim tarafından dışarıdan gözlem ile nezaret edilir ve daha ince bir çalışma yapılır. Özellikle üzerinden 3-5 yıl zaman geçmiş cesetlerde kemiklerin de yanlışlıkla atılmaması için hekimin nezareti önem kazanmaktadır.

Ölü beden veya kemikler görünür ve ulaşılabilir hale geldiği zaman, bilirkişi olarak hekim ve varsa yardımcısı keşif amiri tarafından incelemeyi yapmak ve örnek almak üzere davet edilir. Bu sırada mahkeme kararı gözden geçirilerek istenilen inceleme şekli, türü ve alınması istenen örnek tip ve yerleri belirlenmiş olur. İstenilenler ışığında hekim mezara girerek bu işlemleri tamamlar veyahut içeride çalışma imkânı yok ise belediye görevlilerinin yardımı ile ceset veya kemikler dışarıya alınır. Mezar dışında çalışılacak ise çalışma alanının etraftan görünmeyecek şekilde perdelenmesi uygun olur.

Hekim; ceset veya ölüden geriye kalmış kemikleri inceleyerek öncelikle gömülmüş olan kişinin yaş, cinsiyet ve görünüm olarak incelenmesi gereken kişi olup olmadığını tayin etmeli ve tayin sonucunda elde ettiği bilgi ve bulguları tutanağa yazdırmalıdır. Daha sonra incelemesini tamamlayarak, alınması gereken örnekleri usulüne uygun olarak almalı, paketlemeli, etiketlemeli ve Adli Tıp Kurumu'na göndermek üzere hâkim veya savcıya teslim etmeli, yerinde yazılan tutanağa incelemesi ile elde ettiği bilgi ve bulguları, hangi örnekleri nereden ne koşulda aldığını tutanağa yazdırmalıdır.

Örnekler teslim edilip tutanak imzalandıktan sonra hekimin ve varsa yardımcısının sorumluluğu sona ermektedir. Hâkim ve savcının emri ile ve din görevlisinin nezaretinde mezarın tekrar kapatılması işlemi başlar.

Bu aşamadan sonra inceleme sonuçları ve örnekler Adli Tıp Kurumu tarafından incelenecek ve ilgili savcılık veya mahkemeye iletilecektir.

Bazen cenazenin otopsi için nakli gerekebilir. Böyle durumlarda ceset yerinden alınarak Adli Tıp Kurumu birimlerine gönderilecek ve inceleme, örnek alma işlemleri burada yapılacak, işlemleri tamamlanan ceset daha sonra gömülmek üzere mezarlığa gönderilecektir.

Her ne kadar mevzuat feth-i kabir sırasında video ve fotoğraf kaydı alınabileceğini öngörse de pratikte feth-i kabrin her aşaması adli ölü muayenesinde olduğu gibi görüntülü kayda alınmamaktadır; zira adli ölü muayenesinde feth-i kabrin aksine ekipte kolluk kuvvetleri kriminal inceleme birimlerinin fotoğraf ve video kaydeden görevlileri ile ekipmanları varken, feth-i kabir ekiplerinde kolluk kuvveti ve dolayısıyla böyle bir imkân mevcut değildir. Zabıt kâtibi kendi imkanları ile fotoğraf çekebilmektedir. Bununla beraber eğer mezar içinde delil niteliği olabilecek olmaması gereken bir duruma (örneğin tam olarak gömülmüş bir cesedin belirli parçalarının eksik olması, mermi çekirdeği, kefen bezinde kimyasala işaret eden tuhaf renk değişikliği, vücut içinde kalmış ve çürümeden sonra görünür olmuş herhangi bir yabancı cisim gibi) rastlanırsa mutlaka çeşitli yönlerden ölçekli (yanına cetvel konularak) görüntüsü kayıt altına alınmalı ve bu durum feth-i kabir tutanağına da eklenmelidir. Dışarı alınabiliyorsa istenmese dahi örnek olarak gönderilmesi de etik ve yasal bir sorumluluktur.

Kural olarak, her görevli imzasını attığı bir tutanağın bir kopyasını saklamaya hak sahibidir; zira daha sonra karşılaşılabileceği yasal bir süreçte tam olarak neye imza attığını hatırlayamayabilir. Feth-i kabir ile ilgili tutulacak tutanağa imza atacak hekim bu tutanağın bir kopyasını gizlilik ilkelerine riayet etmek koşulu ile hizmet esaslı bir belge olarak talep edebilir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma gözleme dayalı betimleyici (tanımlayıcı) bir araştırma olup, literatür derlemesi şeklindedir. Ülkemizde, mezar açma konusunda yapılmış araştırmalar kısıtlı sayıdadır. Bununla beraber yurtdışı kaynaklı çok sayıda araştırma olduğu bilinmektedir.

Ayrıca ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Önlenmesine ve Soruşturulmasına İlişkin El Kılavuzu-Minnesota Protokolü gibi bazı uluslararası ve ilgili kurumlar tarafından kimi rehber kaynaklar bulunmaktadır. Bununla beraber konuyu etraflıca ve bütün boyutlarıyla ele alan Türkçe bir kaynağa rastlanmamıştır.

Derlemelerin,

- Mevcut bilgilerdeki eksikleri giderip çeşitli farklı araştırmalarda ortaya konmuş bilgileri tek başlıkta toplaması,
- İleri çalışmalar için teorik bir temel oluşturması,
- Kümülatif bilgilerin elde edilmesine ve metotların karşılaştırılmasına elverişli olması,
- Bu alandaki tüm araştırmacılar için kanıta dayalı bir başlangıç noktası oluşturması, iyi bir şekilde yapıldığı takdirde uygulayıcılar için karar verme ve uygulama esnasında güçlü bir bilgi kaynağı olması nedeniyle araştırma tipi olarak literatür derleme seçilmiştir.

Veri toplama aracı olarak yayınlanmış makaleler, derlemeler, kitaplar, bu alanda çalışan eğitim ve uygulayıcı kurumların web sayfaları, rehber kitapları, standart uygulama prosedürleri kullanılmıştır. “Mezar açma”, “Feth-i kabir”, “Numune alma”, “Kişisel Koruyucu Kıyafetler (KKK)”, “Adli bilimler” gibi anahtar kelimeler Türkçe ve İngilizce olarak taramada kullanılmıştır.

Ayrıca araştırmacı T.C. Ankara Gölbaşı Adliyesi tarafından çeşitli mezar açma kararlarıyla sahada da feth-i kabir işlemlerinde çalıştığından kendi gözlediği sorunların ve bu çerçevede diğer kurumların pratiklerini de yeri geldikçe literatür bilgileriyle birleştirmiştir.

Literatür taramasında araştırmalar, öncelikle PubMed, Elsevier, YökTez gibi bir editoryal kurulun onayından sonra yayınlanmış kalite skoru yüksek yayınlar arasından seçilmiştir. Bu bağlamda sadece araştırmalar değil mevzuat ve rehber dokümanlar da ele alınmıştır. Kaynak olarak kullanılacak internet sayfalarının uzantılarının “.gov”, “.edu”, “.org” olması gözetilmiş, “.org” uzantılı olan sayfalar ancak ulusal/uluslararası bir kurum tarafından akredite edilmiş ise kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4. 1. Ölüm ve Ölü Kavramı

Her canlı organizma var olur ve ölür. İnsanlık tarihi boyunca ölüm, nasıl ortaya çıktığı, neden ortaya çıktığı, engellenip engellenemeyeceği, öldükten sonra ne olduğu soruları, doğumdan daha fazla üzerinde düşünülmüş bir konudur. İnsan ölümü söz konusu olduğunda akla bazı sorular gelmektedir: Ölüm nedir; gerçekleştiğini nasıl anlayabiliriz, engelleyebilir miyiz ve ölümden sonra insanın ruhuna ne olur, gibi.

Ölümün ardından ciddi değişiklikler meydana geldiği için canlılığını yitirmiş bir bedenin, rahatsız edici sonuçlar (çürüme, bozunma, koku, hastalık yayılması riski vb.) ortaya çıkmadan önce yaşamaya devam edenlerden ayrılması gerekir. İşte bu ayrılma sürecinin hem anlaşılması hem de yaşayanlar açısından duygusal ve fiziksel açıdan yönetilebilmesi için önce “ölüm” halinin kavramsallaştırılması, yani bir tanımının yapılması, sonra da bilgi felsefesi yoluyla belirli kriterlerin seçilmesi, bazı özgün klinik testler ile bu kriterlerin yerine getirildiğinin gösterilmesi gerekmektedir (Stanford, 2021). Aksi takdirde, canlılığını yitiren bir bedenin canlılığını geri dönüşümsüz şekilde kaybettiğinin nasıl anlaşılabilirliği ve sosyal hayat içinde bağlı olduğu toplum ve sevenlerinden ne zaman ayrılmasının uygun olacağına karar verilemez.

İçinde bulunduğumuz bulut çağında bile ölüm konusu ve kriterleri halen tartışılmaktadır. Her ne kadar beynin kan akımının tamamen durduğu ve beyin hücrelerinin tamamen öldüğü kontrast boyalı görüntüleme yöntemleri ile gösterilebilse dahi, özellikle organ bağışığı gibi konularda mevtanın yakınları bu bulgulara inanmakta ve karar vermekte güçlük çekmektedirler.

Ayrıca insanın canlılıktan doğan hakları vardır; bu hakların bazılarının öldükten sonra devam etmemesi nedeniyle ölüm kararı aynı zamanda hangi hakların devam edip hangi hakların sona ereceğini de belirlemektedir. Bu nedenle ölmeyen önce yaşanan toplumun hukuk sistemlerinin de kabul edeceği şekilde, her ülke genel çerçevesi “dolaşım ve solunum sistemlerinin yapay destek almaksızın çalışmaması, santral sinir sistemi fonksiyonlarının durması (beyinde kan dolaşımının sona ermesi) şeklinde olan bilimsel kriterler ile ölümün nasıl tanımlanacağını belirlemiştir (Alper vd., 2022).

Ölüm, geriye dönüşümsüz olarak sistemlerin durması ile hücre seviyesine doğru organların dokuların, hücrelerin bunlar arasındaki iletişim ve iş birliğinin giderek bozulması, durması, yapıların dağılması ile ilerleyici bir olaydır. Burada önemli olan hususlardan biri de bozulmanın ve dağılmanın ilerleyici olması ve bu sürecin geriye dönme ihtimalinin olmamasıdır.

Biyolojik olarak nispeten insanlık tarihinin son dönemlerinde belirli kriterlerle tanımlanan ölüm, aslında sayısız disiplinde ele alınan konulardan birisi olmuştur ve yaşam ile ölüm arasındaki ilişki, ölünün nasıl temizleneceği, ölen kişiye ne olduğu, beden ve ruh, nasıl ve nereye gömülmesi gerektiği, ölen kişinin hakları, bir yakının kaybedenlerin yas süreci, şiddet, cinsiyet konularının yanı sıra sigorta, analık ve babalık hakları, miras, malpraktis gibi beşeri konular, cenaze ritüelleri ve toplum gibi çok sayıda konu farklı disiplinler tarafından ele alınırken antropoloji de psikoloji, din, tıp, hukuk, arkeoloji, sosyoloji onlarca disipline ek olarak ölü ve ölümü incelemektedir (Engelke, 2019).

Her toplumun ölü beden ve ölüm karşısında tutumları birbirine yakın olsa da özellikle ahiret inancı olan toplumlarda ölünün ruhuna ne olduğu gözle görülemediğinden, bir zamanlar ruhun yaşadığı bedene duyulan sevgi ve saygıdan kolayca vazgeçmek mümkün olamamaktadır. Ölümü kabul etmek yaşayanlar için kolay değildir.

Toplumda bir birey hayatını kaybettiğinde onu sevenler neden ve nasıl öldüğünü bilmek isterler. Bunun yanı sıra konuştukları, dokundukları ve beraber geçirdikleri bu bedenin basit bir şekilde kurumuş bir bitkinin saksıdan uzaklaştırılması gibi toplumdan ayrılıp yok edilmesine gönülleri razı olmaz. Bu nedenlerle öncelikle ölümün gerçekten vukuu bulunduğundan emin olmak sonra da özellikle ahiret inancı olan toplumlarda ölü bedeni öte dünyaya hazırlamak isterler.

Ahiret inancı olan toplumlarda ölü bedenlerin yaşamadığı bilinmekle beraber toprağın altında daha uzun ve temiz bir ortamda dayanabilmesi için yıkama, mumyalama, çabuk çürüyebilecek organları çıkarma, büyük abdestin dışarı çıkmasını engelleme, toprak ve böceklerden korumak için kefenleme, ziyaret etme, mezarı süsleme ve ölünün rahatsız edilmemesi, bulunduğu yerin korunması için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır (Engelke, 2019).

Örneğin, ülkemizde yaşayan pek çok kişi, aracıyla bir mezarlığın yanından geçerken dinlemekte olduğu müziğin sesini kısmaktadır. Bu, ölmüş ve öte dünyaya intikal etmiş bir ölünün mezarında rahatsız edilmemesi için yapılan bir eylemdir. Ölüm karşısında insanlar çaresizdir ve ne olduğunu tam bilmedikleri ruhun bedenden ayrılması sonrası mezar ile ilişkisinin devam etme ihtimaline karşılık saygıyı elden bırakmak istemezler.

Nitekim ilk insanlardan beri her toplumun ölümüne karşı cevabının bir köşesinde törensellik olduğu ve bulunulan coğrafya ve toplumun gelenek görenekleri paralelinde bir çeşit ölü bedeni koruma güdüsü, mezar düzenleme ve cenaze ritüelleri olduğu görülmektedir. Bununla beraber toplumun gelenekleri ve inancına göre bu düzenlemeler farklı cinsiyet, yaş ve sosyoekonomik duruma göre farklılıklar arz edebilir (Kiong & Schiller, 1993).

Ölüm karşısında ölünün yakınlarının ilk tepkisi şok, hiçbir şey düşünememe, inanamama şeklindedir (Osterweis vd., 1984). Bir yakınının ölümü ile karşılaşan kişinin ilk tepkisi ölüm olayının vukuu bulduğuna inanmamak olduğunda gerçekten ölümün vukuu bulduğuna dair kanıt gösterilmesi gerekmektedir.

Çoğu kez basında tabutların arkasından “gitme” diye bağırın, cenazenin morga veya mezara indirilmesi sırasında engel olmaya çalışan, ölen bedeni hayatta tutabilecekmiş gibi sıkı sıkı sarılan insan görüntülerinin arkasındaki hâkim duygu ve düşünce, bu ölümün vuku bulduğuna inanmamak olsa gerek.

Yas sürecinde ölüm kabul edildikten sonra neden gerçekleştiğinin çözüme kavuşturulması düşüncesi ortaya çıkacaktır. Türkiye Psikiyatri Derneği Psikososyal Dayanışma Ağı (PDA) yas sürecinin evrelerini şu şekilde tanımlamaktadır; “Birinci evrede ölümün vukuu bulduğunu kavramakta zorlanır, ikinci evrede yoğun üzüntü ve özlem, huzursuzluk ve korku duyguları olur, zihin ölüm ve ölen kişiyle meşguldür, üçüncü evrede ölen kişinin geri dönmeyeceği yavaş yavaş anlaşılır ve çaresizlik duyguları ön plana çıkar, ölümün kabul edilerek hayatın normale dönmesi ise ancak dördüncü evrede ortaya çıkmaktadır” (PDA, 2023).

Yukarıda açıklananlar ışığında esasen ölümün vukuu bulunduğu doğrulanması yas sürecinin birinci aşamasında insanların yaşadığı duygu karmaşasının çözümüne yönelik olmakta iken ölüm sebebi ve şeklinin belirlenmesi işlemleri ikinci evrede yas yaşayan insanların sürekli ölüm ve ölen kişiyle meşgul zihnindeki “bu ölüm neden oldu, engellenebilir miydi, ölümün ortaya çıkışında kimsenin suçu var mıdır?” sorularının cevabını vermek için gerekli bir hukuksal işlemdir.

Ölüm karşısında tüm insanların yaşadığı “gerçekten öldü mü, belki yaşıyordur” şeklindeki inanmakta güçlük ve daha sonra “neden oldu, olmayabilir miydi, kim sebep oldu” şeklindeki ölüm sebeplerini anlama süreçlerine toplumun hukuki ve idari yapısı “ölümün doğrulanması için ölen kişinin baştan sona yetkili bir kişi tarafından muayenesi ve sorumlu kişi olarak belge düzenlemesi”, “ölüm sebebi ve şeklinin ortaya çıkarılması için de ölüyü muayene eden yetkili kişinin şüphesi veya olay örüntüsünün getirdiği şüphe üzerine adli ölü muayenesi ve otopsinin bilimsel gelişmeler ışığında yetkili kişilerce yapılmasını” hukuksal bir çare olarak ortaya koymuştur.

Ölümün bir gerçek olduğu ve her canlının bir gün öleceği hatırd tutulduğunda, toplumu meydana getiren bireylerin en acı gerçeklerden bir olan ölüm konusunda şüphe ile yaşadıkları bir toplumda düzenden bahsedilemez. Bu nedenle toplumun adalet duygusunu inşa edecek temel hukuk uygulamalarından bir tanesi, toplumda yaşayanların karşısında çaresiz kaldığı ölüm olgusunun doğrulanması ve sebeplerinin araştırılarak doğal bir ölüm değil ise sebep ve faillerinin bulunmasıdır.

Hiçbir kimse ölüp ölmediği doğrulanmadan kendisinin ve sevenlerinin gömülmesine ve de eğer bu doğal bir ölüm değilse sebep olanların bedelini ödemediği bir toplumda kendisini güvende ve o topluma ait hissetmeyecektir. Toplumu toplum yapan ana öğelerden birisinin ölüm karşısındaki tutumu olduğu söylenebilir.

Bu nedenle ölü muayenesi ve ölümün doğrulanması ister definden önce ister farklı bir durum geliştiğinde ölüm şekli ve sebeplerinin araştırılması toplumların ve insanların temel haklarından biridir.

Pek çok ülkede organ bağışları istenilen seviyede değildir ve bunun önemli sebeplerinden bir tanesi de organların alındığı zaman dilimi içinde organları alınan kişinin gerçekten artık ölmüş olup olmadığı konusunda organlarını bağışlayacak yakınının bilgi eksikliği ve algısı olmaktadır (Yiğitbaş & Bulut, 2021).

Organ bağışı konusunda sadece bilimsel otoritelerin konuşması, organ bağışı için donör olacak kişilerin büyük bir hastanede beyin manyetik rezonans görüntülemesi dahil hiçbir organında kan akımı kalmadığının ispatlanması ve bir uzman heyeti tarafından imzalanması yeterli gelmemekte ve örneğin ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığının organ bağışının caiz olduğuna dair fetva vermesine rağmen organ bağışları istenilen seviyeye çıkmamaktadır.

Sadece bu durum bile insanların ölümün ne olduğunu anlamakta çektikleri güçlüğü yanı sıra ölmüş bir bedenin bile bütünlüğünü korumaya çalıştıklarına, bu bütünlüğü korurken de toplumun veya başkalarının yüksek yararını pek de değerlendirmek istemediklerine işaret ediyor olabilir.

Yas sürecinde asıl özne ölen kişidir ve zihin tamamen onun ölümü ve ölümün gerçek olup olmadığı ile sebepleri ile meşguldür. İşte bu sebeple adaletin hâkim olduğu toplumlar ölümün doğrulanması ve ölüm sebeplerinin araştırılmasını hem ölümünü kabul etmenin kolay olmadığı ölü hem de yaşayanların bir hakkı olarak çözüme kavuşturmak üzere hukuki kurallar benimsemişlerdir.

Bu çerçevede ülkemizde ölümün nasıl doğrulandığı ve ölüm sebeplerinin nasıl araştırıldığı aşağıdaki bölümlerde ele alınacaktır. Ülkemizde tüm bu işlemler bilimsel kriterler ışığında ve hukuk normlarına uygun olarak gerçekleştirilmektedir.

4. 1. 1. Ölüm Nedir? Ölüm Şekilleri ve Sebepleri

Cenaze (Ölü), 19 Ocak 2010 tarihli Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinin ç bendinde “*tıbben beyin ve kalp ölümü gerçekleşen kişi*” olarak tanımlanmaktadır (Resmî Gazete, 2019). Ölüm söz konusu olduğunda ölüm şekli ve ölüm sebebi gündeme gelmektedir.

Ölüm sebebi, ölüme götüren özgül bir yaralanma veya hastalıktır, ölüm şekli ise bu yaralanma veya hastalığın nasıl ölüme götürdüğünün belirlenmesidir ve beş ana kategoride toplanabilir: (1) doğal, (2) kaza, (3) intihar, (4) cinayet, (5) belirlenememiş.

Doğal ölüm yaşlanma, hastalık veya vücutta işlevsel bozukluklar nedeni ile; kaza ile ölüm, yaralanma veya zehirlenme vb. olsa bile öldürme veya ölme niyeti olmaksızın; intihar bilinçli olarak kendi kendine ölüme yol açan zehirlenme ve yaralanma oluşturmak; cinayet, başkası tarafından öldürme kastı ile ölüm şeklinde tanımlanırken, belirsiz ölüm şekli yukarıda sayılan dört şekilden herhangi bir lehine veya aleyhine delil yetersizliği nedeni ile hangi şekilde ölümün gerçekleştiğinin belirlenememesidir (Crimemuseum, 2023).

Kimi kaynaklar, ölüm şekilleri arasında altıncı olarak “Henüz belirlenmemiş, bekleyen” bir şekil daha saymaktadır. Bu geçici bir tanımlama olup henüz araştırma ve delil toplama süresi devam ettiğinden nihayete erdiğinde diğer 5 ölüm şeklinden biri kesin olarak belirlenene kadar geçen süre içinde kullanılacak geçici bir tanımlamadır (Washoe MEO, 2023).

Ölümün doğal şekilde olması halinde hekim (Belediye hekimini, aile hekimini veya hastane hekimini) ölüm raporu düzenleyebilirken, diğer tüm şekillerde kolluk kuvvetleri ve adli makamlarla beraber hareket edilmelidir. Çünkü doğal olmayan ölümlerde kişinin kendisi karar verse bile bir sebep, bir azmettirici veya kişinin dışında birinin dahli olabilir. Bu takdirde soruşturma ve kovuşturma yolu ile sebebin, azmettiricinin veya dahli olan kişinin tespit edilip toplumun hukuk sistemi içinde cezalandırılması ve bu olayın tekrar etmemesi için önlem alınması gerekecektir. Bu yüzden Savcılık makamları adli kolluk ile bir soruşturma başlatır ve bu sebep ve kişileri bulmak için kriminalistik çalışmalar yürütürler.

Ölüm gerçekleştiğinde hekim tarafından ölüm raporu düzenlenmelidir ve bu belgenin düzgün olarak düzenlenebilmesi için birbiri ile çok karışan üç bilginin doldurulması gerekir: “Ölüm sebebi, mekanizması ve ölüm şekli” (Crimemuseum, 2023). Ölüm şekli aileler için önem arz edebilir; bazen ölüm şeklinin bilinmemesi geride kalan yakınları açısından huzursuz edici olabilir. Ayrıca sigorta şirketleri, ödeme yapabilmek için poliçede yazan ölüm şekilleri ve sebeplerinin olup olmadığını öğrenmek isterler. Cinayetin doğrulanması da suçluların ceza alabilmesi için gereklidir.

Ölüm şekli ve ölüm sebeplerine bakıldığında, ölüm şekli kaza, intihar veya cinayet olsa bile yaralanmanın şekli aynı ise her üç şekilde de ölüm sebebi aynı olabilir. Örneğin, ateşli silahla vurulmuş bir kişinin cansız bedeni bulunduğunda, ölüm sebebi ateşli silah yaralanmasına bağlı kan kaybı olarak belirlenmiş olsun. Ölüm sebebi aynı kalmak şartı ile ölüm şekli intihar, kaza veya cinayet olabilir. Yine aynı şekilde karbonmonoksit zehirlenmesi sebebiyle bir ölümden, ölüm şekli kaza veya intihar olabilir.

Ölümün sebebi hekimler tarafından belirlenmekle beraber, ölüm şekli daha çok yapılacak soruşturma ve kovuşturma sonucunda ortaya çıkacaktır. Elinde silahla bir odada tek başına bulunan cansız bir beden mutlaka intihara işaret etmez. Gerek çevreden bilgi toplayarak gerekse kriminalistik incelemeler ile ölüm şeklinin belirlenmesi gerekir.

Bazen kasıtsız olarak nadiren de ihmal veya kasıtlı olarak ölüm şekli tam belirlenmeden defin yapılmış olması durumları ortaya çıkabilir. Bazen ise belirlenen ölüm şekli ve sebepleri daha sonra bilgi sahibi olacak sigorta şirketleri, tazminat ödemekle yükümlü olan kişiler veya aile tarafından yeterli veya açıklayıcı bulunmaz.

Başka bir durumda ise ölümün gerçekleştiği zamanda bulunmadığı için aydınlatılamamış veya belirlenen ölüm şeklinden tatmin olmamış bir kurum veya kişinin talebi üzerine ölüm şeklinin yeniden araştırılıp tespiti için yeni bulgu, bilgi veya teknoloji ortaya çıkabilir. Bu şartlar ortaya çıktığında adli makamların izni ile ölünün definden sonra çıkartılarak tekrar incelenmesi gerekebilir.

4. 1. 2. Ölümün Doğrulanması

Ölüm, hukuken “Dolaşım ve solunum sistemlerinin yapay destek almaksızın çalışmaması ve santral sinir sistemi fonksiyonlarının durması” şeklinde tanımlanmaktadır (TTB, 2023). Solumun, dolaşım ve sinir sistemi fonksiyonlarının üçünün birden durmasına “somatik” yani vücut ölümü denilmektedir.

Somatik ölüm gerçekleştiğinde vücuttaki tüm hücreler aynı anda ölmemektedir. Önce sistemler kapanmakta, hücresel işlevler ise hızla giderek bozulmaktadır. Hücrelerin ölümü ve ölüm sonrası değişikliklerin süresi ve süreci, cesedin bulunduğu ortam, mevsim, coğrafi konum, vücudun yağ oranı, sepsis, yaralanma, zehirlenme olup olmaması, vücudun kıyafetli veya yalıtım sağlayan bir örtüye sarılı olup olmaması gibi pek çok faktörden etkilenmektedir (Shedge vd., 2022).

Bu etkiler altında somatik ölümü takiben hepsi aynı anda olmaksızın giderek ilerleyici şekilde, oksijensiz kalan hücreler ölmeye ve parçalanmaya başlamaktadır. Ölüm sonrası değişiklikler, zamanına göre, hemen olan, erken ve geç değişiklikler olarak sınıflanır ve öncelikle somatik ölüm gerçekleşir, ölümün belirtileri ve tanısı somatik ölüm değişikliklerine göre yapılır ve bu sırada esasen kimi hücreler bozulmaya başlamış olsa bile halen yaşamaya devam etmektedirler (Shedge vd., 2022).

Yani henüz ölmüş birine “ölüm” tanısı konulduğunda bütün vücuttaki hücreler tamamen ölmüş değildir. Solunum ve dolaşım durmuş, beyne kan gitmediği için beyin hücreleri oksijensiz kalarak sinir sisteminin çalışması ve yaşamsal fonksiyonları durmuştur. Artık beş duyu sistemi çalışmamaktadır, istemli hareketler yoktur, solunum ve dolaşım durmuştur, sinir sistemi çalışmamaktadır, kaslar gevşemiştir (Shedge vd., 2022).

Beş duyunun çalışmaması, istemli hareketlerin kaybolması ölümün ilk belirtilerinden kabul edilmekle beraber aslında ölüme özgü değildir. Açlıktan bayılan birisi de aynı belirtileri verebilir. Bu nedenle ölüm tanısı için daha başka kriterlerin varlığı da olmalıdır. Solunumun durması da ölümün başka bir tanısıl kriteri olmakla beraber, kısa süreli solunum durması tanısıl kriter olamayacağı gibi solunumun tamamen durduğunu anlamak da bazen mümkün olmayabilir. Özellikle solunumun yavaş ve yüzeysel olması halinde akciğer seslerini dinleyerek solunumun varlığı tespit edilebilse de bir ses duyulamaması solunumun durduğu anlamına gelmez. Hafif solunum sesleri çevresel gürültü, stetoskop hassasiyeti, dinleyenin duyma kapasitesinden etkilenebilir.

Dolaşımın ve kalp atımının durumu ek bilimsel şekilde gösterilebilen durumdur. Elektrokardiyografi (EKG) denilen cihaz ile kalp kasılmalarının ürettiği elektrik ölçülebilir ve kesin olarak kalbin atıp atmadığı belirlenebilir, aynı şekilde elektroensefalogram (EEG) denilen ve beyin hücrelerinin aktiviteleri sonucu oluşan elektrik dalgalarını ölçen cihaz ile beyinde bir aktivite olup olmadığı, beyin sapının çalışıp çalışmadığı muayenesi de ölümün belirtilerini tanımada önemli araçlardır (Shedge vd., 2022).

Ölüm; solunum, dolaşım ve sinir sisteminin durması ile ortaya çıkan tablo ile hücresel düzeyde ortaya çıkan değişikliklerle kendisini belli etmektedir ve bunlar: Deride, gözlerde değişiklikler, ölüm sonrası soğuma (*algor mortis*), ölüm katılığı (*rigor mortis*), ölü lekeleridir (*livor mortis*) (Shedge vd., 2022).

Ölüm belirtileri başladığında hücreler parçalanmaya başlamıştır. Bu parçalanmada henüz bakteri aktivitesi yoktur ancak pütrifikasyon aşamasında bakteriler devreye girecektir (Shedge vd., 2022). Genel olarak yanında ölümü fark edecek kişiler bulunduğu (Hastane veya ev ortamlarında ölüm) defin geç belirtiler başlamadan gerçekleştirilmiş (ortalama 1 gün içinde) olacak ve diğer aşamalar toprak altında devam edecektir. Ancak tek başına hayatını kaybedip bulunamayanlar, öldürülüp ıssız yerlere terkedilenler gibi kişiler, ölümün geç belirtilerini gömülmeden önce gösterebileceklerdir.

Hastanede veya hastane dışında bir ölüm gerçekleştiği zaman ölüm şeklinin ve sebebinin belirlenmesi amacı ile bir hekim tarafından kişinin muayenesi ve ölüm raporu verilmesi gerekmektedir. Bir hekim tarafından ölüm raporu verilmemiş kimsenin herhangi bir şekilde gömülmesi yasalarımıza göre mümkün değildir.

Genellikle hastanede gerçekleşen doğal ölümlerde hastane hekimi, evde gerçekleşen doğal ölümlerde hastalık sürecini takip eden ve aileyi tanıyan aile hekimi veya belediye hekimi ölüm raporunu dolduracaktır. Ölü muayenesi sırasında ölümün doğal yolla olmadığından en ufak şüphe duyan bir hekimin mutlaka adli makamları haberdar etmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda adli kolluğa haber verilerek Cumhuriyet Savcılığının daveti üzerine devreye adli tabiplik görevini üstlenmiş nöbetçi adli hekim girecek ve adli ölü muayenesi süreci başlayacaktır.

“Adli ölü muayenesi”, kişinin zaten ölmüş olduğu bir hekim tarafından onaylandıktan sonra başlamaktadır. Kimi zaman adli ölü muayenesini yapacak hekimin önce ölü muayenesi yapması gerekebilir. Bu durum, zaten adli olduğu olayın gidişatından anlaşılıp kişiyi görececek ilk hekimin adli nöbetçi olan hekim olduğunda gerçekleşir. Örneğin asılı bulunmuş bir kişinin olay yerine intikal edildiğinde zaten 112 üzerinden kolluk kuvvetleri haberdar edildiğinden süreç adli olarak başlamış ve adli nöbetçi hekim çağırılmış olacaktır. Bu takdirde, adli nöbetçi hekim önce kişinin ölüp ölmediğini kontrol etmeli ve ölüm gerçekleşmiş ise adli ölü muayenesine geçmelidir.

CMK m. 86’ya göre adli ölü muayenesi Savcının nezaretinde bilirkişi olarak adli tabip (bu kişinin adli tıp uzmanı olması gerekmez fakat Savcılık tarafından bilirkişi olarak atanmış olması gerekir, Adli Tıp Kurumunun hizmet vermediği bölgelerde adli nöbet sistemi ile bölge hekimleri sırayla bu görevi yerine getirirler) tarafından gerçekleştirilerek ölü kişinin kimliği, ölüm zamanı ve ölüm sebebi tespit edilir (TTB, 2023). Ölünün bulunduğu çevredeki belirti ve bulguların değerlendirilebilmesi için adli ölü muayenesinin olay yerinde yapılması daha bütüncül bir yaklaşımdır.

Ölü muayenesinin yapılmasında öncelikle ölünün gözle kontrolü yapılmalıdır. Somatik ölüm belirtileri, ölümün tanısını sağladığından ve somatik ölüm solunum, dolaşım ve sinir sisteminin yaşam fonksiyonlarının durması şeklinde tanımlandığından bu sistemlere ait belirti ve bulgular kontrol edilmelidir. Kalp stetoskop ile dinlenmeli, nabızlar (boyun, bilekler) kontrol edilmeli, mümkünse EKG çekilmeli, solunumun devam edip etmediğini anlamak için göğüs kafesi hareketlerine bakılmalı, akciğerler stetoskop ile dinlenmeli en son ayna vb. ile ağız ve burundan hava çıkışı olup olmadığı sıcak havanın camı buharlaştırıp buharlaştırmadığına bakılarak kontrol edilmeli, (bu aşamada hekim en ufak bir yaşam belirtisi görürse muayeneye son verip resüsitasyon denilen hayata döndürme çalışmalarına başlamalıdır) eğer bir yaşam belirtisi görülmez ise nörolojik (sinir sistemi) muayenesine başlamalı, tüm refleksleri kontrol etmeli, imkan varsa EEG çektirmelidir (TTB, 2023).

Ölü muayenesi, sadece ölüm halini doğrulamaktadır. Ölümün sebebi ve şekli, ölü muayenesinin asıl amacı değildir. Bu sırada çevredekilerden alınan bilgiler, kişinin daha önceki sağlık kayıtları, kişinin ölü muayenesi yapılırken doğal ölümü düşündürmeyen belirti ve bulguların varlığı, ölünün çevresinin durumu (çevrede ölüm şekline işaret eden belirti ve bulgular) ile ölünün bulunuş şekli ölüm şekli için ipuçları verir. Eğer bu ipuçları veya çevrede bulunanların verdiği bilgi ve belgeler (hemen veya daha sonra) ölümün doğal olmadığı şüphesi doğuruyorsa adi ölü muayenesi yapılmalıdır.

Bu amaçla ölümü tespit eden hekim adli hekim vasfı taşııyorsa hemen kolluk kuvvetlerine haber vermeli ve süreci Savcılık, kolluk ve adli hekimden oluşan ekibe devretmelidir. Eğer ölüm kararını veren hekim ölümün doğal yoldan olduğuna kanaat getirmişse ölüm raporunu doldurur ve bu rapor ile defin ruhsatı alınır.

Eğer doğal yoldan olmadığından şüphesi var ve kolluk kuvvetlerine haber verirse ölüm raporu artık adli muayeneyi yapan hekim tarafından doldurulur ve tüm incelemeler tamamlandıktan sonra defin ruhsatı verilir. Kimi zaman inceleme yetersiz bulunarak defnedilmiş kişiler tekrar incelenmek üzere mezardan mahkeme kararı ile çıkartılabilirler.

Mahkeme, başvuruyu inceleyerek defnedilmiş kişinin çıkartılması için geçerli bir sebep olup olmadığını değerlendirir ve eğer sunulan gerekçeyi haklı bulur ise defnedilmiş kişinin mezardan çıkartılarak tekrar veya nesep davalarında olduğu gibi ilk defa inceleme yapılmasına hükmedebilir. Böyle bir hüküm verildiğinde incelemenin konusuna göre ya mezar içinde iken cesetten ve çevresindeki kefen, toprak ve diğer noktalardan (toksikoloji için) inceleme konusuna uygun numune alınarak tekrar anında defin yapılabilir ya da ceset çıkarılarak tam bir inceleme (otopsi) için Adli Tıp Kurumuna gönderilebilir. Bu gibi durumların yaşanmaması için her ölümün iyice araştırılması ve ölüm raporu verilmeden önce bütün şüphelerin giderilmiş olmasına çalışılması önemlidir.

4. 1. 3 Ölülerin Hakları ve Ölmekle Kaybedilen Haklar

Birleşmiş Milletler tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde yayımlanan İnsan hakları, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile garanti altına alınmaya çalışılmış ve oturdaki neredeyse tüm ülkeler tarafından kabul edilmiştir (İHUAM, 2023). Esasen bağlayıcı olmayan ve tavsiye niteliğinde olan bu beyanname, ülkemizde kabul görmüştür ve 1949 yılında Resmî Gazete’de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir (TİHV, 2023). En ideal durumu özetleyen bildirgenin getirdiği özgürlüklerin azami şekilde uygulanmasına çalışılmaktadır.

Her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hayatta olan insanların sahip olacağı temel hakları özetliyor olsa da ölmüş kişilerin de buradaki bazı haklara atıfta bulunabilecek şekilde bazı haklarının devam ettiği düşünülebilir.

Örneğin;

1. Maddede “tüm insanların değer ve hak bakımından eşit” olması,
2. Maddede “ırk, cinsiyet, dil, din, siyaset ya da başka inançlarına bakılmaksızın eşit haklara... ulusal ve toplumsal kökenleri, zenginlikleri, doğuş farklılıkları ya da herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin...”,
3. Maddede “...kişi güvenliği...”,
5. Maddedeki “Hiç kimseye işkence yapılamaz, kısıyıcı, insanlık dışı, onur kırıcı ceza veya davranışlar uygulanamaz”,
6. Maddedeki “Herkes nerede olursa olsun yasal haklarının tanınması hakkına sahiptir”,
7. Maddedeki “Herkes yasalar karşısında eşittir...”
10. Maddedeki “...bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından...eşitlikle davasının görülmesi...”,
12. Maddedeki “...konut dokunulmazlığı...onur ve ...karşı kötü davranışta bulunulamaz...”,
18. Maddedeki “Herkes...din özgürlüğü hakkına sahiptir...”
25. Maddedeki “Bütün çocuklar evlilik içinde ya da dışında doğsunlar...” şeklindeki hakları ifade eden cümle ve cümleciklerinin son meskeni mezar yeri olan bir ölü kişi için hala geçerliliğini koruduğunu düşünebiliriz (İHUAM, 2023).

Yani bir kişi kim olursa olsun ölüm sonrasında mensup olduğu dinin emrettiği şekilde defnedilecektir, son konutu olan mezar yerinde makul gerekçeler ve mahkeme

kararı olmaksızın rahatsız edilmemelidir, ölü dahi olsa bedeni işkence veya insan onuruna yakışmayan bir muameleye tabi tutulamayacaktır, yaşarken olduğu gibi öldükten sonra da ırkı dini, dili gibi nedenlerle ayrımcılığa uğramamalıdır.

Bununla beraber birçok başka hak ise ölümle kaybedilmektedir. Bunların arasında sosyal güvence hakkı, çalışma hakkı, haberleşme hakkı, eğitim hakkı gibi beşerî dünya ile ilgili pek çok hak sayılabilir. Kimi haklar ise ölümle beraber kişinin yasal varisleri aracılığı ile kullanılabilir. Bunların arasında evlenmemiş kız çocuklarına veya yasal eşe maaş ödenmesi, miras, sosyal güvence, organ bağışı yapma hakkı sayılabilir. Bununla beraber defnedilmiş bir kişinin mahkeme kararı olmaksızın mezardan çıkartılması mümkün değildir. Mezardan çıkarma amacı ister ölüm sebebini belirlemek ister kimlik tespiti, isterse cenaze nakli olsun mutlaka bir mahkeme kararı gerekli olacaktır.

Bu çerçevede, ölülerin de tarafsız ve bağımsız yargıdan yararlanma hakkından bahsedebiliriz. Bununla beraber cenazelerin nakli, mezar ve mezarlıkların korunması, organ bağışı, ceza muhakemesi gibi konulardaki farklı mevzuatlarda yer alan parçalı korunma hakları “ölü kişinin hakları” başlıklı bir mevzuatta bir araya getirilmemiştir.

Bununla beraber mezar ve mezarlıkların korunması, cenazelere nasıl muamele edileceği, defin şekli, definden sonra ölünün tekrar ne koşullarda ve ne için çıkarılabileceği, organların hangi koşullarda kimler tarafından bağışlanabileceği gibi konular ayrıntılı olarak farklı mevzuatta yer aldığından ölü kişilerin hakları olabildiğince korunmaktadır.

Ölü kişinin sosyal olarak iftiradan ve onurunu kırıcı söylemden nasıl korunacağı hakkında devlet adamı, dini lider olup bağlaşığı olan tüm topluma hakaret anlamına gelmesi dışında açık bir mevzuat yoktur.

Ölü kişilere yapılacak hakaret söylemlerinden ancak bir başka kişi veya toplum incinecek olursa süreç mahkemeye yansımaktadır. Yani kimsesiz bir ölüye hakaret edilmesi halinde şikayetçi olmayacağından o kişiyi koruyacak bir mevzuat mevcut değildir.

Bununla beraber, toplum olmanın bir gereği olarak, bu tarz davranışlar tasvip edilmez. Örneğin, ülkemizde cenaze namazı sonrasında helalleşme yapılır ve cenaze namazını kıldıran görevli en son olarak “haklarınızı helal ediyor musunuz” diye 3 kez sorar ve orada bulunan kişiler tanısın, tanımasın, daha önceden bir husumeti olsun olmasın toplu olarak 3 kez “helal ediyoruz” diye seslenirler ve aksine “helal etmiyorum” diyen kişiler orada bulunanlar tarafından ayıplanarak uzaklaştırılmaya çalışılır. Yine ölmüş bir kişinin arkasından konuşulması, hatalarının veya ayıplarının anlatılması toplum tarafından ayıplanır ve bu konuşmanın uzamasına engel olunarak “ölen kişinin arkasından konuşulmaz” denir. Toplumun gelenek ve görenekleri de yazılı olmamakla beraber ölen kişinin onurunu korumaya yönelik kurallar bütünü içindedir.

Ayrıca, her ölünün, gömülmeden önce hiçbir yaşamsal belirti göstermediğinin bu işin uzmanı bir hekim tarafından muayene edilerek ölümünün doğrulanması, davasını takip edecek hiçbir yakını olmasa dahi şüpheli bir şekilde ölmüş ise ölümüne sebep olan kişi, çevre veya ihmallerin tespit edilerek sorumlularının cezalandırılması hakkı olduğu ölüm raporunun defin için şart ve adli ölü muayenesinin şüpheli durumlarda gerekli olmasından anlamaktayız.

Yukarıda belirtildiği üzere, ölümlerde yapılacak ilk şey ölümün doğrulanmasıdır. Ölüm ne ölen kişinin yakınları ne de ölen kişinin yaşaması için çabalayanlar açısından kolay bir şekilde kabul edilmez. Bu nedenle bir ölüm ile karşılaşıldığında ilk refleks, ölümün önlenmesi olacaktır. Bu refleksin bir sonucu olarak duran solunum ve kalp çalıştırılmaya çalışılır.

Buna ilk ve acil yardım denilmekte olup kalp masajı ve suni solunumu içerir. Aslında ölmüş olan fakat ölümü doğrulanmamış, raporlanmamış kişilerin haklarından birisi de eğer imkân varsa ölümün geriye döndürölüp kişinin yaşamasını sağlamaya çalışılmasıdır.

4. 1. 4. Ölümlere Yapılacak İşlemlerde Mevzuat

Bir kişinin solunumu ve kalbinin durması ile sinir sisteminin yaşamsal faaliyetlerini durdurması sonucu somatik ölümü gerçekleştiğinde mevzuatımız gereğı yapılması gereken ilk işlem ölümün doğrulanmasıdır. Bu amaçla ölümün doğrulanması başlığı altında anlatılan muayene yöntemleri ile somatik ölümün belirti ve bulguları bir hekim tarafından araştırılarak “ölüm raporu” düzenlenmektedir.

Her ölüm için belediye hekimi, hastane hekimi veya aile hekimi tarafından “ölüm raporu” düzenlenmelidir. Ölüm raporunun doğrudan düzenlenmesi için muayene yapan hekimin ölümün doğal olduğundan emin olması gerekir.

Düzenlenen ölüm raporuna “ölüm belgesi” denir ve tüm resmi işlemlerde bu belge artık ölen kişinin nüfus cüzdanı hükmündedir ve diğer işlemler bu belge üzerine devam edecektir.

Ölüm belgesinde (Şekil 6, 7) pek çok bilgi vardır. Ölümün gerçekleştiğı yerden, ölünün kimliğine, ölümün sebepleri ile bu sebeplerin ne kadar süredir var olduğuna, Sağlık Bakanlığı tarafından yakından takip edilen “Anne Ölümü Önleme” programına atıfla ölen kişinin anneliğı bağı bir sebepten (doğumda aşırı kanama gibi) olup olmadığına pek çok veri bu belgeye doldurulmaktadır.

Bununla beraber elektronik kayıt sistemlerinin kullanılmaya başlanması ile ölümün Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından tescili artık bu kağıt formlarla yapılmamaktadır.

Ölüm belgesini dolduran doktorun ivedilikle bu formu Sağlık Bakanlığı ve Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ortak kullanılan bir yazılım olan Ölüm Bildirim Sistemi (ÖBS) veri tabanına girmesi, bilahare sağlık müdürlüğü aracılığı ile kurumu adına teslim aldığı ölen kişinin nüfus cüzdanı ile en kısa sürede bağlı bulunduğu bölgedeki Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğüne göndermesi gerekmektedir.

T.C. Sağlık Bakanlığı		ÖLÜM BELGESİ (Sadece Defin ve Nakil İçin)*		Ek-2	
Ölümün Meydana Geldiği Yer İl :		İlçe :		Köy/Mah :	
Ölümü Tespit Eden Kurum Adı :					
ÖLEN KİŞİ BİLGİLERİ			B		
A			Ölüm Tarihi : Ölüm Saati :		
T.C. Kimlik No :			Ölüm Yeri :		
Cinsiyet :			C		
Adı :			Ölümün Sebebi		
Soyadı :			Bulaşıcı Olmayan Hastalık (Doğal Ölüm) :		
Baba Adı :			Bulaşıcı Olmayan Hastalık (Aldığı Ölüm) :		
Anne Adı :			Bulaşıcı Hastalık (Doğal Ölüm) :		
Doğum Yeri :			Bulaşıcı Hastalık (Aldığı Ölüm) :		
Doğum Tarihi :			D		
Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl/İlçe :			Ölüm yaralanma sonucu mı gerçekleşti? :		
Nüfusa Kayıtlı Olduğu Mh.Köy :			İçerisinde yaralanma :		
Çift No :			Yaralanma Tarihi :		
Aile Sıra No :			Yaralanma Yeri :		
Medeni Hali :			E		
Birey Sıra No :			Otopsi yapıldı mı? :		
Geri Alınan Nüfus Cüzdanı Bilgileri			Ölüm nedeni, otopsi bulgularından mı elde edildi? :		
Seri No :			Sonra daha fazla bilgi elde edilebilir mi? :		
Kayıt No :					
Verildiği Yer :					
Veriliş Tarihi :					
Açıklama :					
A) TESCİL EDEN NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ					
Kayıt Tarihi :					
Tescil Tarihi :					
Tescil Eden Memur :					
Onaylayan Yetkili :					
Kayıt No :					
Özel Kimlik Sıra No :					
Daime İkametgah					
Yurtdışı (Ülke/Şehir) :					
İl :					
İlçe :					
Bulvar/Cad./Sok. :					
Köy/Mah. :					
Kapı No :					
Site-Blok :					
F					
Ölüm Tarihi :					
Anne T.C. No :					
Doğum Saati :					
Bebek Ölümü :					
Anne Yaşı :					
Gebelik Süresi :					
Doğum Sırası :					
Doğum Ağırlığı :					
C) Kadın ise? Anne Ölüm Zamanı					
H) Bölüm I					
Ölüm Nedeni					
(Doğrudan ölüme neden olan hastalık veya durum, öncelikli nedenler, diğer yukarıda verilen nedene yol açan ölüm ile sonuçlanan durumlar varsa, altta yatan durum en son belirtilecek)					
Hastalığın başlangıcından ölüme kadar geçen yaklaşık süre					
a)					
b)					
c)					
d)					
Bölüm II					
(Ölümün gerçekleşmesinde etkili olan fakat ölüme neden olan hastalık veya duruma ilgili olmayan ve diğer önemli durumlar yazılacaktır.)					
a)					
b)					
BİLGİYİ VEREN					
T.C. Kimlik No :					
Adı Soyadı :					
Doğum Tarihi :					
Yak. Derecesi :					
Telefon :					
Bildirim Tarihi :					
İmza :					
Adres :					
ÖLÜMÜ BİLDİREN VE DEFIN İZİN VEREN YETKİLİ			ÖLÜM BELGESİNİ ONAYLAYAN YETKİLİ		
Tarih :			İmza :		
İmza :			İmza :		

* Bu belge, zaruri hallerde defin ve nakil işlemlerinde kullanılmak üzere düzenlenir. Ölüm tescilinde kullanılamaz; en kısa sürede Ölüm Bildirim Sistemi (ÖBS) 'ye kayıt edilmesi zorunludur.

Şekil 6. Ölüm Belgesi Örneği (Sağlık Bakanlığı, 2023)

TÜİK **ÖLÜM BELGESİ** **ÖBS FORM NO: 2014146321** Ek2

ÖLÜMÜ NEDENİNE GELİŞİ YERİ: **II MERSİN** İlçe: **TOROSLAR** Köy/Mh: **MERKEZ**

ÖLÜMÜ TEŞHİS EDEN KURUMUN ADI: **MERSİN KADIN DOĞUM VE ÇOCUK HASTALIKLARI HASTANESİ**

A ÖLEN KİŞİNİN BİLGİLERİ

Kimlik numarası: **04.05.2014** Kimlik numarası yok: ☒ Evet ☐ Hayır

Ölüm yeri: ☐ Ev ☒ Hastane ☐ İl yeri

Ölüm yeri: ☐ Ambulans ☐ Diğer taşıt ☐ Diğer

B Ölüm tarihi: **04.05.2014** Ölüm Saati: **21:03**

C Ölümün şekli: ☒ Bulgeci olmayan hastalık (Doğal Ölüm) ☐ Bulgeci hastalık (Doğal Ölüm) ☐ Bulgeci olmayan hastalık (Adli Olay) ☐ Bulgeci hastalık (Adli Olay)

D Ölüm yarasına sonucu mu gerçekleşti? ☐ Evet ☒ Hayır **Bölüm E'ye geçiniz**

İş yerinde yaralanma: ☐ Evet ☒ Hayır

Yaralanma Tarihi: ☐ Evet ☒ Hayır

Yaralanmanın Yeri: ☐ Evde ☐ Spor alanı ☐ Yatakhane ☐ Caddede ve otayol ☐ Kimsel Alan (Çiftlik) ☐ Ticaret ve hizmet alanı ☐ Sanayi ve iş. yeri ☐ Diğ. diğ. kış. ve idari yer ☐ Diğer

E Otopsi yapıldı mı? ☐ Evet ☒ Hayır **Bölüm F'ye geçiniz**

Ayda beşerölüm ölüm nedeni, otopsi bulgularından mı elde edildi? ☐ Evet ☒ Hayır **Bölüm F'ye geçiniz**

Daha sonra daha fazla bilgi elde edilebilir mi? ☐ Evet ☒ Hayır

A1 Bu bölüm sadece Nüfus Müdürlüğü tarafından doldurulacaktır.

TESCİL EDEN NÜFUS MÜDÜRLÜĞÜ

Kayıt Tarihi: ☐ Tescil Yılı: ☐ Kayıt No: ☐ Özel Kimlik Sıra No: ☐

TESCİL EDEN MEMUR **ONAYLAYAN YETKİLİ**

T.C. Kimlik No: ☐ T.C. Kimlik No: ☐

Adı: ☐ Adı: ☐

Soyadı: ☐ Soyadı: ☐

Unvanı: ☐ Unvanı: ☐

Tarih: ☐ Tarih: ☐

İmza: ☐ İmza: ☐

Daimi ikametgah Yurt dışı (Ülke/Şehir): **II MERSİN** İlçe: **TOROSLAR**

Bulvar/Cad./Sok: ☐ Köy/Mh: ☐ Bina No: ☐ Bina Dış Kapı No: ☐ Site Blok: ☐

BİLGİYİ VEREN **ÖLÜMÜ BELGESİNİ VEREN YETKİLİ**

T.C. Kimlik No: ☐ T.C. Kimlik No: ☐

Adı ve Soyadı/Kurum Adı: **REHİZE MİDİKLİ** Adı ve Soyadı/Kurum Adı: **REHİZE MİDİKLİ**

Doğum Tarihi: **30.06.1983** Yıllık Derecesi: **Annesi** Doğum Tarihi: **30.06.1983** Yıllık Derecesi: **Annesi**

Adresi: **MERSİN KADIN DOĞUM VE ÇOCUK HASTALIKLARI HASTANESİ** Adresi: **MERSİN KADIN DOĞUM VE ÇOCUK HASTALIKLARI HASTANESİ**

Telefon: **0312 222 22 22** Telefon: **0312 222 22 22**

İmza: **04.05.2014** İmza: **04.05.2014**

F **ÖNİ DÖDÜM** ☐ Evet ☒ Hayır **Bölüm G'ye geçiniz** Anne TC No: ☐ Anne Yaşı: **31** Doğum Sırası: **2**

Bebek ölümü ☒ Evet ☐ Hayır Gebelik Süresi: **21** Doğum Ağırlığı: **520**

G **KADIN İŞİ DOLDURULACAKTIR**

☐ Ölüm hamileliği esnasında gerçekleşti ☐ Ölüm doğum esnasında gerçekleşti ☐ Ölüm doğumdan sonraki 42 gün içerisinde gerçekleşti

☐ Ölüm doğumdan sonraki 43 gün ile 365 gün içerisinde gerçekleşti ☒ Anne ölümü değil

H **ÖLÜM NEDENİ**

Bölüm I

Doğrudan ölüm sebebi olan hastalık veya durum: **a) Prematürite**

Ölümün nedeni: **b) RDS**

İşer yukarıda verilen nedene yol açan ölüm ile sonuçlanan durumlar varsa, diğer yasal durum son. belirtilmelidir: **c) 3 gün 3 gün**

Bölüm II

Ölümün gerçekleşmesinde etkili olan, fatal ölüm nedeni olan hastalık veya durumla ilgili olmayan diğer önemli durumlar belirtilir. ***Bu bölüme kalp arresti ve solunum yetmezliği gibi ölüm jektörü değil ölüm sebebiyet veren hastalık, yaralanma veya komplikasyonun giri yapılacaktır.**

ÖLÜMÜ VE NEDENİNİ BİLDİREN HEKİM (Panki İse) **ÖLÜM BELGESİNİ ONAYLAYAN YETKİLİ**

Adı ve Soyadı: ☐ Adı ve Soyadı: ☐

Unvanı: ☐ Unvanı: ☐

Tarih/İmza: ☐ Tarih/İmza: ☐

Şekil 7. Basında Yer Almış Dolu Bir Ölüm Belgesi (Hürriyet , 2014)

Hekimler, ölüm belgelerinin doldurulmasında bazen yeterli yetkinliği ve dikkati gösterememektedirler. Çoğunlukla sistemde veri kayıpları yaşanmaktadır. Özellikle ölüm nedenleri yazılırken olması gereken silsile takip edilmemekte, tek bir ölüm nedeni yazılmakta, bazen sadece “doğal ölüm veya doğal ölümü çağrıştıran yaşlılıktan ölüm” gibi ölüm şekli yazılmaktadır. Kayıtların standardize edilebilmesi ve eksiksiz kayıtlar elde edebilmek üzere Ölüm Bildirim Sistemi veri tabanında eksik kayıtlarda kaydı tamamlayamama gibi özellikler kayıtların tamlığını sağlamaya yönelik önlemlerdir.

Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin dördüncü bölümü ölüm belgelerinin düzenlenmesine ayrılmış olup, Yönetmeliğin bu bölümü Ölüm Bildirim Sisteminin devreye girerek kâğıt formların artık ölümün tescil edilmesi için kullanılmaması ve belge doldurma için hekimlere yetki ve şifre verilmesi üzerine 2013 yılında değiştirilmiştir (Resmî Gazete, 2013).

Bu yönetmeliğe göre bir kişi, devlete ait herhangi bir sağlık kurum veya kuruluşunda hayatını kaybetmiş ise veya cenazesi bir sağlık kurum veya kuruluşuna ölümden sonra getirilmiş ise ölüm belgesinin bu sağlık kurum veya kuruluşundaki hekim tarafından doldurulması ve sağlık kurum/kuruluşunun yöneticisi, müdürü veya başhekimini tarafından imzalanması, eğer özel bir sağlık kuruluşunda gerçekleşmiş ise bu kuruluştaki çalışan hekimin vereceği ölüm belgesinin geçerli sayılabilmesi için devlet kurumunda çalışan ve evde ölümlerde ölüm belgesi vermeye yetkili bir hekim (belediye hekimi veya aile hekimi) tarafından onaylanması gerekmektedir (Resmî Gazete, 2013).

Mevzuat ölüm belgesi verecek hekime makul sürede ulaşmak mümkün değilse defin geciktirmemek adına kendilerine bu konuda eğitim verilmiş olan jandarma karakol komutanlarına veya köy muhtarlarına yetki vermiş olmakla beraber, günümüz koşullarında özellikle de aile hekimliği sistemi nedeniyle hemen herkese yakın bir sağlık kurum/kuruluşunun varlığı nedeniyle bu yetkiye fazlaca ihtiyaç duyulmayacaktır.

Ölüm belgesi verilerek bir kişinin öldüğü doğrulandıktan sonra ölen kişinin yaşadığı toplumun gelenek ve görenekleri ile mensup olduğu dinin buyurduğu şekilde cenaze için yapılacak işlemlere sıra gelir. Ülkemizde genel olarak gömülme şeklinde defin yapılmaktadır. Defin öncesinde cenazelerin yıkanması ve kefenlenmesi gerekir. Yıkama ve kefenleme işleminin nasıl yapılacağı da mevzuatta tarif edilmiştir. Cenazelerin yıkanması sırasında kadın cenazelerini kadın, erkek cenazelerini erkek görevlilerin yıkayacağı da mevzuatta belirtilmiş olup tabutlar, yıkama yerleri, cenaze taşıma, taşıyacak araçlar hakkında pek çok hüküm 2010 tarihli Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelikte ve 2013 tarihli değişik Yönetmelikte yer almaktadır (Resmi Gazete, 2010; Resmi Gazete, 2013).

Umumi Hıfzıssıhha Kanununa göre mezarlık olarak seçilmiş yerlerden başka yerlerde cenazelerin gömülmesi yasaktır (Resmî Gazete, 1930). Ayrıca hekim tarafından usulüne uygun olarak “ölüm belgesi” verilmemiş hiçbir cenazenin mezarlığa gömülmesi mümkün olmayıp, gömülme işlemi ise ölümden 24 saat içinde (24 saati aşacak ise mülki idare amirinden izin alınması gerekir) ve yerel yönetim tarafından mücbir bir sebep onaylanmadıkça ancak sabahdan akşam gün batıncaya kadar gerçekleştirilebilmektedir (Resmî Gazete, 2010; Resmi Gazete, 2013).

Ölüm belgesi verildikten sonra ölünün yakınları cenazeyi kendi inançları veya ölünün vasiyeti üzere bir şekilde belediye mezarlıklarından birine defnederler. Bu aşamadan sonra, mahkeme tarafından aksi bir karar verilmedikçe cenaze artık rahatsız edilmez, sadece ziyaret edilebilir.

4. 2. Defin

İnsanlığın tarihinden beri insanın ölüm karşısındaki tavrı ölü bedeninin toplumun gelenek ve inancına uygun şekilde muamele edilmesi olmuştur. Özellikle ahiret inancı olan toplumlar, ölü beden ile bu beden ile ilişkili olduklarına inandıkları ruhun ne zaman, nerede, nasıl veya ne oranda ayrıldığına kanaat getiremedikleri için ölü bedene birtakım törenler ve temizlik uygulayarak daha sonra tekrar ziyaret etmek istediklerinde yerini bilmek üzere topluma çok da yakın olmayan bir yere defnederken, bu yerin kaybolmaması için bazı özel yerler seçmiş (örneğin mağaralar vb.) veya özel alanlar oluşturmuşlardır.

Hukuk toplumlarında insanların bu ihtiyacına cevap olarak defin süreçleri de belirlenmiştir. Defin öncesi kimlerin hangi görevleri üstleneceği, ölünün toplumun inancına göre nasıl temizleneceği, tabut, tahnit veya kefenleme işlemi her hukuk toplumunda belirlenmiştir. Bu amaçla din görevlileri, gassallar, mezarlık bekçileri gibi farklı meslek grupları devlet tarafından işe alınmaktadır. Çünkü yaşarken bir devletin veya toplumun mensubu olan kişi, öldükten sonra da bu mensubiyetini kaybetmemektedir.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 10. Bab, 1. Fesıl, ölülerin defni, mezardan çıkartılması ve nakli hakkındadır. Buna göre, mezarlık olarak belirlenmiş yerler dışındaki yerlere ölü gömmek yasaktır ve defin ruhsatı alınmadıkça ve ibraz edilmedikçe hiçbir cenazenin definin yapılması uygun değildir (Resmî Gazete, 1930).

Kişinin öldüğünde tabi olduğu din, yaşadığı kültürel ve fiziki çevre ölünün nasıl defnedileceğini, hatta defnedilip edilmeyeceğini belirler. Ölülerin suya (deniz veya akarsu) bırakılması veya cenazenin yakılması da biyolojik varlığını yitirmiş bedenlerin istirahatı veya yok edilmesi için tercih edilebilmektedir.

4. 2. 1. Defin İçin Gerekli Belgeler

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 10. Bab, 1. Fasıl Madde 215-221, defin için gerekli belgeleri, bunların kimler tarafından hangi bilgileri içerecek şekilde verileceğini tarif etmektedir. Buna göre, define izin verildiğini gösteren defin ruhsatı, Valilik tarafından görevlendirilmek suretiyle belediye tabipleri, toplum sağlığı merkezi hekimleri ve aile hekimleri tarafından (Tabip bulunmayan yerlerde bu iş için yetiştirilmiş sağlık memuru, memur, jandarma karakol komutanları ve muhtarlar tarafından) mevtanın kimlik bilgilerini, adresini, bilinmesi halinde vefat sebebini içerecek şekilde verilmeli ve defin ruhsatı verilen kişiler bir deftere kayıt edilerek aylık olarak il/ilçe sağlık müdürlüklerine, oradan da il/ilçe nüfus müdürlüklerine bildirilmelidir (Resmî Gazete, 1930).

Ölü muayenesi yapıldığında vefat sebebi kaza, cinayet şüphesi veya bulaşıcı bir hastalık ise mutlaka yetkili makamlara haber verilmelidir ve defin ruhsatı düzenlenmeden gerekli işlemlerin yapılması sağlanmalıdır. Defin ruhsatı düzenlemek üzere mevtanın görülerek ölüm sebebini belirlenmesi çalışmasına “ölü muayenesi” denilmektedir. Kaza veya cinayet şüphesi olduğunda ölüm nedeni tespiti yapılması ve delillerin (varsa) toplanması gerektiğinden bu sürece “adli ölü muayenesi” denilir ve mutlaka açık otopsi yapılması şart değildir. Gerekli görülürse açık otopsi için havale edilebilir. Vefat sebebini doğal yollardan olmadığı şüphesi halinde ilgililerin hemen adli ve kolluk kuvvetlerini bilgilendirmesi gereklidir (Resmî Gazete, 2010).

4. 2. 2. Defin 6ncesinde ve sonrasında yapılan işlemler

Ülkemizde ölüler, başka bir dinin mensubu olmadıkları bilindiğı veya bilinmese dahi ailesi tarafından aksi beyan edilmediğı takdirde İşlami usuller izlenerek yıkanıp kefenlenerek gömülmektedir. Gömme izin belgesi (defin ruhsatı) alındıktan sonra cenaze hastanede ise morg eklentisinde gassallar (gassalın cinsiyeti mevta ile aynı olmalıdır) tarafından hastane dışında gerçekleşmiş ise belediye/mezarlık gasilhanesinde yıkanarak kefenlenir (Resmî Gazete, 2010).

Kefen olarak bulunabildiğı takdirde beyaz desensiz pamuklu kumaş kullanılmaktadır. Doğıal afet vb. durumlarda yeterli kefen bezi bulunmaması halinde diğerk materyaller de kullanılabilir. Kullanılan materyalin ölüye sayğı amacıyla beyaz ve temiz olması kültürel bir pratiktir. Kefen bezinin ölünün dekompozisyonunu, hıza toprağı karışmasını engelleyecek yanmaz, yırtılmaz, naylonlu, su ve hava geçirmeyecek cinsten olmaması önemlidir.

Ayrıca ölünün toprakla temasını kesecek şekilde etrafını naylon, branda tarzı örtü, tahta veya beton ile kapama, tabut ile gömme uygun bulunmamıştır. Yönetmelikte yer almamakla beraber Umumi Hıfzıssıhha Kanununda cenazeleri yakacak yerlerin nasıl kurulabileceğı, buralarda yakma işlemi için nasıl bir prosedür izleneceğı, hangi belgelerin gerekli olduğı belirlenmiştir (Resmî Gazete, 1930).

4. 3. Mezar ve Mezarlıklar

İnsanlık tarihinde mevcut buluntulara göre ilk mezarlardan birisi yüz bin yıldan daha eskiye tarihlenen mağarada 15 kişinin yanında bazı törensel bulgular bulunarak defnedildiğı Qafzeh Mezarı (İsrail), Avrupa’da 29 bin yıl olarak tarihlenen “Red Lady of Wales” mezarı, yakın doğuda ise 45-60 bin yıllık olduğı düşünölen Zagros dağılarındaki Shanidar Mağarasıdır (Mark, 2023).

Görüldüğü üzere, bilinen en eski insanlar bile, henüz anladığımız anlamda hukuk ve inanç sistemleri yokken, gömme geleneğini başlatmışlardır. Modern toplumlarda gömme işlemine de bir düzen verme gereği hasıl olmuş; bu da mezarlık yerlerinin inşası ve bu yerlerin nasıl kullanılacağı konusunda düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Özellikle ahiret inancı olan toplumlarda daha sonra ise bireyciliğin getirdiği gelişmeler ile ahiret inancı olsun olmasın her modern toplumda ölen bedenlerin yakınlarının huzuru için olsun huzur içinde olduğunun temini amacıyla toplumlar mezar yerleri inşa etmişlerdir.

Doğal olarak bilimsel gelişmeler ışığında bu yerlerin nasıl seçileceği, nasıl yaşayanlar için biyolojik bir tehlike içermeyeceği ve aynı zamanda ölü bedenlerin nasıl rahatsız edilmeyeceği de belirli kurallar ile garanti altına alınmıştır. Bu çerçevede hukuk toplumlarında mezarlar ve mezarlıklar hakkında mevzuat ortaya çıkmıştır. Eski çağlardaki gibi toplumun farklı yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik durumdaki bireylerine farklı ritüeller ve farklı mezarlar (örneğin kral mezarları) uygulaması yoktur.

Bununla beraber, bu konuda istisnasız uygulamalar da toplumun gelenek ve inançları ile örtüşmeyebilir. Bu çerçevede ülkemizde mevzuat düzenlenirken, şehitlikler, devlet mezarlıkları, anıt mezarlar ve cami haziyesi mezarlıkları kavramı da mevzuatın dahilinde değerlendirilmiş ve tarafsız kararlar veya olaylar ışığında ispatlı olması halinde bazı kişilerin farklı, daha konsolide bir alanda toplu veya tek olarak defnedilmesine uygun mevzuat oluşturulmuştur. Esasen ülkemizde genel inanış ölümün herkesi eşit kıldığı şeklindedir, bununla beraber toplumun ölen kişi veya ölüm şekline göre bazı ölümlerin daha farklı şekilde anılması yaygın talebi bu mevzuatta vücut bulmaktadır.

Aşağıda ülkemizdeki mezar ve mezarlık mevzuatı incelenmektedir. Bir hukuk devleti olan ülkemizde mezarlar çeşitli standartlara bağlanmıştır. Mezarlık yerlerinin ve mezarların yasal olarak bir standarda bağlanmış olması hukuk sisteminin yaşayanlar arasında olduğu gibi ölenlerin de eşit kabul edildiğinin bir göstergesi, mezarların belirli idarelere bağlanıp bakım ve korunmasının emredilmesi ölüye ve yas sahiplerine saygı duyulduğuna bir işaret olarak düşünülebilir.

“Mezar, tıbben beyin ölümü gerçekleşen kişinin ölü bedeninin toprağın altında ayrışacağı, kanunen belirlenen ebatlara uygun olarak toprak altında gömü kısmı, toprak üstünde anıt kısmı (kültürel olarak tercih edilir) kalacak şekilde, ölünün defnedildiği yerdir” (Tokat, 2016). Mezarlık, 20.11.2012 tarih ve 28473 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Orman Kadastro ve 2/B Uygulama Yönetmeliğine göre, “köy, kasaba ve şehir halkının ölülerini defnettiği yerdir ve kadimden beri mezarlık olarak kullanılmış veya kullanılan yerler de mezarlık sayılır” (Resmî Gazete, 2012). Mezarlıklar, hem çürüyen bedenlerin çevre için tehdit oluşturmaması hem de ölen kişilerin hatırasını yaşatmak üzere ilk insanlardan beri var olan yapılardır ve ölülerin gömülmesi için belirli özellikleri olacak şekilde tahsis edilmiş alanlardır. Bu özellikler kültürden kültüre ve zaman içinde değişmektedir.

4. 3. 1. Mezarlıkların Sınıflandırılması

“Mezarlıklar ölü gömölüp gömülmemesi ile ait oldukları tüzel/özel kişiliğe ve gömülen kişinin bazı özelliklerine (devlet adamı, şehit vb.) göre aşağıdaki şekilde sınıflanır” (Tokat, 2016):

1. Faal Mezarlıklar

a. Umumi Mezarlıklar

- i. Mülkiyeti belediye veya köy tüzel kişiliklerine ait mezarlıklar
- ii. Mülkiyeti belediye veya köy tüzel kişiliklerine ait olmayan mezarlıklar

1. Devlet Mezarlığı

2. Tarihi mezarlıklar (Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait)

3. Şehitlikler

4. Cami hazireleri

b. Özel Mezarlıklar

2. Metruk Mezarlıklar

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 10. Bab, 1. Fesıl Madde-212’e göre “*Her şehir ve kasaba belediyesi şehir ve kasabanın haricinde ve meskenlerden kâfi miktar uzakta olmak üzere şehir ve kasabanın nüfusuna ve senelik vefiyatı umumiyesine nisbetle lazım gelen bir veya müteaddit mezarlık mahalli tesisine mecburdur. Mezarlık olmak üzere intihap edilecek mahallerin toprağı, vasıfları ve civarındaki meskenler veya su menbaları için sıhhi bir mahzur bulunup bulunmadığı ve mesahai sathiyesinin kifayeti sıhhiye memurlarınca tayin olunur. Bu mezarlıkların tanzim ve iyi bir halde muhafazası mahalli belediyelerine aittir. Mezarlıkların etrafı behemehal duvarlarla tahdit edilir.*” şeklindedir.

İl ve ilçelerde mezarlıkların oluşturulması ve bakımı görevinin belediyelerde olduğu anlaşılmaktadır (Resmî Gazete, 1930).

Madde-213 uyarınca *“Köyler için tesis edilecek mezarlık mahalleri bu köylerin merbut olduğu kaza kaymakamlarınca Hükümet tabiplerinin mütalaası alınarak tayin olunur. Mutaaddit ve yekdiğerine mücavir köyler için bir mezarlık mahalli tesis olunabilir. Köy mezarlıklarının iyi halde muhafazaları ihtiyar heyetlerine aittir”* denilmekte olup il ve ilçelerde belediyelere verilen görevlerin, köylerde ihtiyar heyetine verildiği anlaşılmaktadır (Resmî Gazete, 1930).

Madde-214’de ise *“Fenni şartları ve vasıfları haiz olmayan ve sıhhi mahzurları görülen mevcut mezarlıklar hali üzerine terk olunarak yeni mezarlıklar ihdas ve tesis edilir”* denilerek yer kalmadığı veya sağlık nedenleri ile daha fazla defin yapılamayacak mezarlarda defin işlemine son verileceği fakat bu alanların hala mezarlık olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (Resmî Gazete, 1930).

Umumi mezarlık çeşitlerinden birisi olan hazireler, cami gibi dinsel yapı külliyesi içinde bir veya daha fazla mezardan oluşan, etrafı çevrili mezarlıklar olup cami vb. dinsel yapıyı yaptıran veya bu yapı ile bağı olan kişilerin mezarları ve daha sonradan özel durumları nedeniyle Bakanlar Kurulu veya Cumhurbaşkanı Kararı (2018 yılına kadar bu yetki Bakanlar Kurulunda iken “İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu)” ibaresi “Cumhurbaşkanı” şeklinde değiştirilmiştir) ile buraya defnedilmiş kişilerin mezarlarından oluşur (Tokat, 2016).

İnsanlık tarihi boyunca ölüm, büyük oranda bir son kabul edilmemiş bu nedenle biyolojik varlığını yitiren bedenler, dinlerin de etkisi ile geçici istirahat yeri olarak düzenlenmiş yerlerde barındırılmaya çalışılmış, bu yerler kültür ve coğrafya ile yaşanan toplumun dini inanışları çerçevesinde şekillenmiştir (Ak ve Akıncı Kesim, 2013).

Kuran-ı Kerim, insanlar tarafından ilk ölü gömme işleminin, Maide Suresi'nde de aktarılan Habil ile Kabil'in (Semavi dinlerde insanlığın başlangıcı olarak kabul edilen Hz. Adem'in ilk iki oğlu) sundukları kurbanlardan Habil'in kurbanının kabul edilmesi; fakat Kabil'in kurbanının kabul edilmemesi sonucu gelişen kıskançlık nedeni ile Kabil'in kardeşini öldürmesi fakat oradan ayrılması, daha sonra yeri eşeleyen bir karga görerek (Karganın başka bir kargayı gömmek üzere yeri eşelediği şeklinde bir versiyon da mevcuttur) kardeşinin cesedini gömmek üzere geri dönmesi olayı olduğunu aktarmaktadır (Harman, 2022).

Eski ve Yeni Ahit'te, Yaradılış 4:10 bölümünde de aynı hadise anlatılmakta; fakat burada herhangi bir gömme işleminden bahsedilmemekte, bununla beraber Tanrı Kabil'e, "Sen ne yaptın? Dinle! Kardeşinin kanı bana yerden sesleniyor" şeklinde hitap etmektedir. Bilimsel kaynaklarda en eski mezar veya mezarlık yeri ise arkeolojik çalışmalar ve çeşitli buluntular ile yeni tarihlendirme yöntemlerinin çıkışı sonucu sürekli güncellenmekte ve bilinen eskiden daha eskiye doğru gitmektedir.

"Anıt mezarlara, ülkemizde M.Ö. 4. Yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır, bununla beraber başka kullanım amaçları da olduğu düşünülen Mısır Piramitleri de birer kral mezarıdır" (Ak ve Akıncı Kesim, 2013). Günümüzde de anıt mezar kavramı mevcuttur ve devlet büyükleri veya topluma mal olmuş kimi kişiler için anıt mezarlar yapılabilmektedir. Cumhuriyet döneminde ilk anıt mezar örneği Anıtkabir'dir. Daha sonraları İzmir Menemen'de Kubilay, Adnan Menderes, Turgut Özal, Akçakoca gibi devlet büyükleri, halk kahramanları için yapılmıştır, hatta kimi topluma mal olmuş kişiler de kendi vakfettikleri kamuya fayda sağlayan, çeşitli binalar barındıran arazilerde (Örneğin İzzet Baysal) anıt mezarlar yaptırabilmektedirler (Ak & Akıncı Kesim, 2013). Anıt mezarların yapımı, korunması belirli bir izin ve mevzuat ile yapılır.

Ülkemizde Devlet Mezarlarına ek olarak, kimi devlet büyüklerinin gömülü olduğu alanlarda da Devlet Mezarları hakkındaki mevzuat uygulanmaktadır. Devlet mezarlıklarında bulunan mezarlarda, anıt mezarlarda uyulması gereken kurallar diğer mezarlarda olduğu gibidir. Buralarda da mezarların bozulması, taşınması, mevta hakkında bir işlem yapılması mahkeme kararına bağlıdır.

4. 3. 2. Mezarların Sınıflandırılması

Belediye Mezarlıkları Nizamnamesine 20. maddesine göre umumi mezarlıklarda bulunan mezarlar üçe ayrılmaktadır, mezar tipine göre mezarlık içindeki konumu ve özellikleri değişmektedir (Resmî Gazete, 1931):

1. “Birinci sınıf mezarlar, belediye tarafından belirlenecek ücreti karşılığı en fazla 3 metre x 4 metre yani toplam 12 metre kare olmak üzere aile fertlerine süresiz olarak tahsis edilmiş mezarlardır, ihtiyaç halinde bir aile birden fazla edinebilir, sahipleri ayrılan kısmın etrafını düzgün şekilde çevirmek ve yer altında lahit yaptırmak zorundadır, isterlerse üzerine taştan veya benzeri süsleme yaptırabilirler”;
2. “İkinci sınıf mezarlar, kişiye belediye tarafından belirlenecek ücret karşılığı süresiz tahsis edilir, bu mezarların etrafına parmaklık yaptırmak, taş dikmek veya lahit yaptırmak serbest olup 3 metre x 1,5 metre ebatlarında toplam 4,5 metre kare alandan ibarettir”.
3. “Üçüncü sınıf mezarlar, ücretsizdir ve mezarlık adacıkları içinde düzenli bir sıra şeklinde dizilir, ölümler ise sıra ile gömülmektedir”.

Nizamnamenin 21. maddesine göre, “birinci sınıf mezarlar mezarlıkta en geniş yol üzerinde, ikinci sınıf mezarlar ikinci derecede yollar üzerinde, üçüncü sınıf mezarlar da bunların haricindeki yollar üzerinde bulunur” (Resmî Gazete, 1931).

4. 3. 3. Mezar ve Mezarlıkların Hukuki Statüsü

Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun 1. maddesinde “Devlet mezarlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetimindeki tarihi mezarlıklar ile şehitlikler ve cemaatlara ait özel statüsü bulunan mezarlıklar hariç, umumi mezarlıkların mülkiyeti belediye bulunan yerlerde belediyelere, köylerde köy tüzelkişiliklerine aittir. Bu yerler satılamaz ve kazandırıcı zamanaşımı zilyetliği yolu ile iktisap edilemez” denilerek il ve ilçelerde umumi mezarlıklar belediyelere, köylerde ise köy tüzel kişiliğine ait olduğu belirtilmektedir (Resmî Gazete, 1994). Günümüzde bir alanın mezarlık olarak kabul edilebilmesi için bulunduğu yerin mezarlık özelliklerini taşıması ve yasal olarak ölülerin gömülmesi için tahsis edilmiş olması gerekir.

Belediye Kanunu, 6. kısım, 1. bölüm, m. 79 uyarınca, “Diğer kanunlarla getirilen hükümler saklı kalmak üzere, mezarlıklar ile belediye sınırları içinde bulunan ve sahihsiz arazi niteliğinde olan seyrangâh, harman yeri, koruluk, dinlenme yerleri, meydanlar, bataklık, çöp döküm sahaları, yıkılmış kale ve kulelerin arsaları ve enkazı ve benzeri yerler belediyenin tasarrufundadır” denilmekte olup mezarlıkların, il ve ilçelerde belediyelere ait olduğu belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2005). Yine aynı Kanunun 14. Maddesinde defin ve mezarlık hizmetlerinin belediyeler tarafından yapılacağı belirtilmiş olup 60. maddesinde ise mezarlıkların tesisi, korunması ve bakımına ait giderlerin, Belediyelerin giderleri arasında sayıldığı görülmektedir (Resmî Gazete, 2010).

Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin 8/1. maddesinde “Umumî mezarlıkların mülkiyeti belediye bulunan yerlerde belediyelere, köylerde ise köy tüzel kişiliklerine aittir; bu yerler satılamaz ve kazandırıcı zamanaşımı zilyetliği yolu ile iktisap edilemez” denilmekte olup mezarlıkların kamusal alan olduğu ve metruk hale gelmiş olsalar bile mezarlık vasıflarının ve bu sebeple mevzuatla verilen hakların korunduğu anlaşılmaktadır.

Aynı Yönetmeliğin 8/2 maddesine göre, mezarlıklar amacı dışında kullanılamaz, tek istisnası ise yol geçme zorunluluğudur (Resmî Gazete, 2010).

- Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun 3. maddesinde “Belediyeler ile köy muhtarlıkları, mezarlıkların etrafını duvarla çevirmek, ağaçlandırıp çiçeklendirmek ve gerekli her türlü bakım ve onarımı yaparak korumak zorundadırlar. Belediyeler ve köy muhtarlıkları birinci fıkrada belirtilen hizmetleri yerine getirebilmek için gerekli ödeneği her yıl bütçelerine koyarlar. Ayrıca İl Özel İdareleri Bütçelerine de köy mezarlıklarına sarf edilmek üzere bu maksatla ödenek konur ve bu hizmetleri muntazam olarak yürütebilmek için yeterli personeli görevlendirirler. Belediye ve köy bütçelerini tasdike yetkili makamlar gerekli ödeneklerin bu idarelerin bütçelerine konulup konulmadığını araştırırlar.”;
- Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi 9. maddesinde “Belediyeler ölü gömülmesine tahsis olunacak mezarlıkları, Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 212. maddesi mucibince hariçten insan ve hayvan girmesini men için etrafını laakal iki metre irtifaında mevkiin ehemmiyetine ve belediyenin kudreti maliyesine göre taştan, tuğladan veya kerpiçten bir duvar ile muntazam bir surette tamamen çevirecekler ve bu duvarı daima iyi halde muhafaza edeceklerdir”;

- Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin 9/1. maddesinde “Mezarlık alanlarının, tesis edilmesi, işletilmesi, işlettilmesi, düzenlenmesi, iyi bir halde muhafazası, etrafının hayvanların girmesine mani olacak şekilde uygun duvarla ve çitle çevrilmesi, duvarların bakımlı halde bulundurulması, güneşin girmesine ve hava cereyanına mani olmayacak tarzda ağaçlandırılması ve çiçeklendirilmesi, gerekli her türlü bakım, onarım ve temizliğin yapılması büyükşehirlerde büyükşehir belediyelerince, diğer yerlerde belediyeler ve köy muhtarlıklarınca sağlanır. İhtiyaca göre birden fazla mezarlık tesis edilebilir. Birbirine sınır olan köyler için ortak bir mezarlık yapılabilir”.

Bu sayılan kanunlar uyarınca mezarlıkların bakım ve onarımı, korunması, mezarlık alanının duvarla çevrilmesi görevi, mezarlığın uhdesine bırakıldığı il ve ilçelerde belediyelere, köylerde ise muhtarlıklara verilmiştir (Resmî Gazete, 1994; 1931; 2010). Şehitliklerden yurt içinde Valilikler, yurt dışında dış temsilcilikler sorumlu olmakla beraber, bakım ve onarım işleri Belediyeler eliyle gördürülebilmektedir (Resmi Gazete, 2016).

Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin 8/3. maddesinde “Belediye tarafından mezar sahiplerine; bedel karşılığı alınan mezarların kullanım hakkının satın alan kişiye ait olduğunu, kullanım tahsisini varislerine devredilebileceğini ve bu mezar yerine yapılacak mükerrer defin ancak varislerinin uygun göreceği kişilere ait olabileceğini belirtir, bu Yönetmeliğin ekinde yer alan Ek-4’teki belge verilir. Mezar sahipleri sahip oldukları arazi sınırları haricinde merdiven, basamak veya bunlara benzer şeyler yapamazlar” denilmekte olup birinci ve ikinci sınıf mezarlıkların yasal olarak devir hakkı olduğu anlaşılmaktadır.

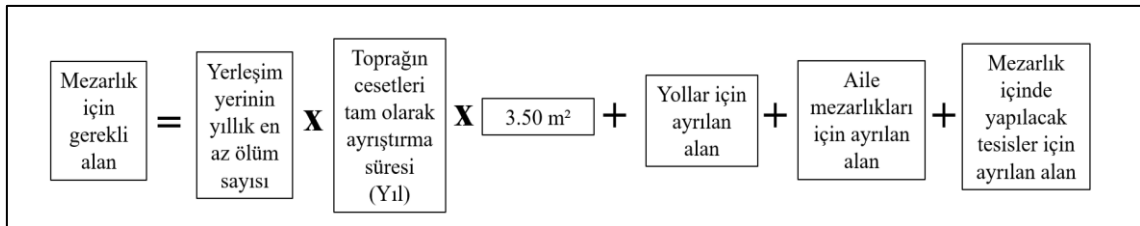
Ayrıca bu mezarlıklarda “varisler uygun görürse belirli bir süre geçmek kaydı ile mükerrer defin yapılabilir; Yönetmeliğin 39. Maddesine göre bu süre 5 yıldan az olamaz ve süresi toprağın cenazeyi tam olarak tahrip etme süresine göre Mezarlık Yer Seçimi Komisyonu tarafından belirlenir” (Resmî Gazete, 2010).

Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin 8/4. maddesine göre “Talep olması halinde mezarlığın uygun bir yerinde diğer din mensupları için, mezar adası tahsis edilebilir” (Resmî Gazete, 2010).

4. 3. 4. Mezarlık Yerlerinin Özellikleri

Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 212. maddesinde belediyeler tarafından “Her il ve ilçede yerleşim yerleri ve evlerden yeterli uzaklıkta, ulaşılabilir bir veya daha fazla mezarlık tesis edilmesi, bu yerin toprak, su kaynakları, evler için bir sağlık riski oluşturmayacak şekilde seçilmesi, etrafının duvarla çevrilmesi ve düzenli bakım yapılması”; 213. maddesinde ise “Köylerde, ilçe Kaymakamı tarafından ilçe sağlık müdürlüğü tarafından görevlendirilecek hekimin de görüşü alınarak benzer şekilde yer tahsis edilmesi ve bakımın köy ihtiyar heyetince yaptırılması” şart koşulmaktadır (Resmî Gazete, 1930).

Yönetmeliğin 11. maddesine göre, “Bir yerleşim yerinin ihtiyaç duyacağı mezarlık alanı asgari genişliği” aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır (Şekil 8) (Resmî Gazete, 2010):



Şekil 8. Bir Yerleşim Yeri Mezarlık İnşası İçin Ayrılması Gereken Alanın Hesaplanması

Mezarlık olarak belirlenecek olan alanın toprağının defnedilen cenazenin ayrışmasına uygun özellikte olması gerekir. Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrasına göre mezarlık inşa edilecek yerlerde “*Toprağın jeolojik vasıflarının, gömülecek cesetlerin ayrışmasına müsait ve su ile havanın geçmesine izin verecek şekilde küçük taneli olması*” istenmektedir (Resmî Gazete, 2010). “*Kumlu, az miktarda kireçle karışık topraklar*” bu özellikleri taşımaktadır (Tokat, 2016).

Toprağın vasıflarının belirlenmesi için toprağın çeşitli seviyelerinden alınacak kuru toprak örneklerinin masrafları Belediyece karşılanmak üzere analizi yapılmalıdır. Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı laboratuvarların yanı sıra bu analizlerin yapılabileceği özel laboratuvarlar da mevcuttur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğe göre Mezarlık Yeri Seçim Komisyonlarında, il ve ilçe tarım müdürlüklerinden de uzman komisyon üyesi yer almaktadır. Mezarlık yeri topraklarının cesedi ayrıştıracağı süre de Komisyon tarafından belirlenmelidir.

Koşullar uygun olduğunda cesedin deri, kas ve tüm yumuşak dokuları kaybolarak sadece iskeleti kalmaktadır fakat toprak ve gömülme şartlarına göre (Cesedin toprakla teması, kefen/tabut yapısı vb.) bu süre uzayabilir; kurutucu etki yapan topraklarda ceset mumyalaşabilir (Çelik, 2010). Hava ve iklim şartlarının da cesedin çürümesinde etkisi vardır. “Kuzeye bakan alanlarda cesedin çürümesi gecikmektedir, bu nedenle eğimi güneye bakan alanlar tercih edilmelidir” (Çelik, 2010). Toprağın çok gevşek olduğu, kayalık veya çok sert zeminli araziler mezarlık inşası için uygun değildir fakat “kum çakıl karışımı alüvyon zeminlere” mezarlık yapılabilir (Çelik, 2010).

Tarım ve Orman Bakanlığı laboratuvarlarında, mezarlık yeri toprağı analizi amacıyla özel bir işlem bulunmamakla beraber, gerekli özelliklerin belirlenmesi amacıyla toprağın çeşitli özelliklerini belirleyebilecek ilgili laboratuvarlar aşağıda verilmiştir;

1. Toprak kalite ve verimliliğı analizleri laboratuvarı (Suya doygunluk, kireç, organik madde ve çeşitli toprak elementleri analiz edilebilmektedir)
2. Sulama, toprak fiziğı ve tuzluluk laboratuvarı (Suya doygunluk, tuz, pH, nem değerleri vb.)
3. Toprak mikrobiyolojisi laboratuvarı (Toplam canlı organizma, spor miktarı vb.)

Bu laboratuvarların 2023 yılı itibariyle analiz parametreleri, analiz yöntemleri, numune olarak gerekli toprak miktarı, analizin tamamlandığı süre ve ücretleri Tarım ve Orman Bakanlığı Toprak, Gübre ve Su Kaynakları Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne ait <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/toprakgubre/link/8/analiz-fiyatları> URL adresli internet sitesinde yayımlanmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023).

Bununla beraber, pek çok mezarlık yerinin, bu analizlerin yapılmadığı dönemlerde uzman görüşüne dayanarak inşa edildiğı düşünülmektedir. Günümüzdeki tekniklerle hem toprağın ayrıntılı analizi hem de ceset ayrıştırma süresi hesaplanabileceğı için mezarlık yer seçimi işlemlerinde daha isabetli kararlar alınabilir.

Çukur yerler, bataklık alanlar ve su birikintilerinin olduğu yerlere mezarlık yapılmamalı, su drenajını sağlayacak kadar hafif eğimli (Eğimin %15'ten az olduğu) düz alanlar tercih edilmelidir, zira eğim fazla olduğunda erozyon veya mezarların eğim yönünde kayması gibi sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Çelik, 2010).

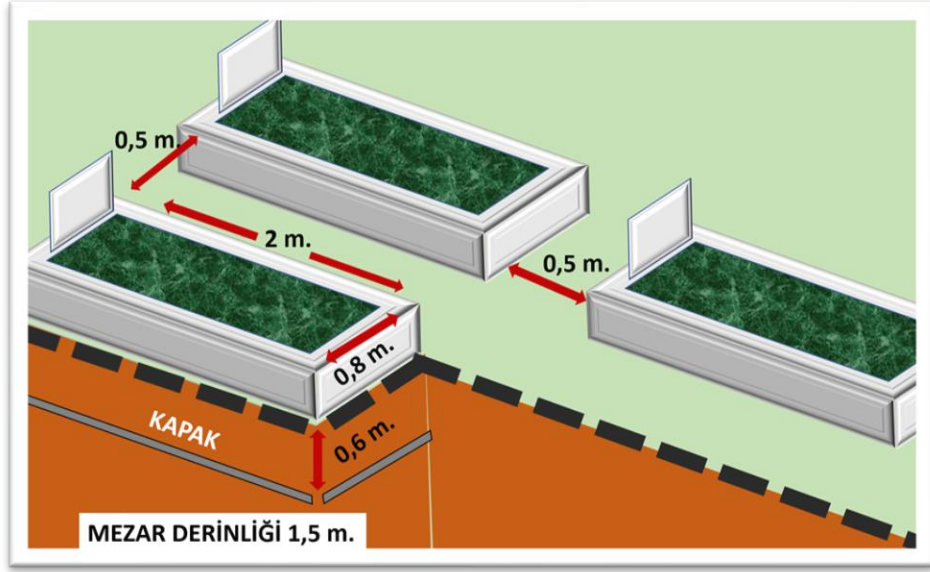
Yönetmeliğin 12. maddesinde mezarlık planlarının nasıl olacağı açıklanmıştır. Mezarların adalar halinde yollarla ayrılmış ve içinde mezarların bir hat üzerinde sıralı olması gereklidir; kar ve yağmur sularının birikmesini engelleyecek su yolları yapılarak üstü kapalı derin bir çukura akıtılması gerekir ve yolların yeterli genişlikte olup mezarlık içindeki en geniş yolların cenaze arabası ve kamyonların serbestçe girip manevra yapmasına müsait olacak genişlikte olmasını istenmektedir (Resmî Gazete, 2010).

4. 3. 5. Mezarların Özellikleri

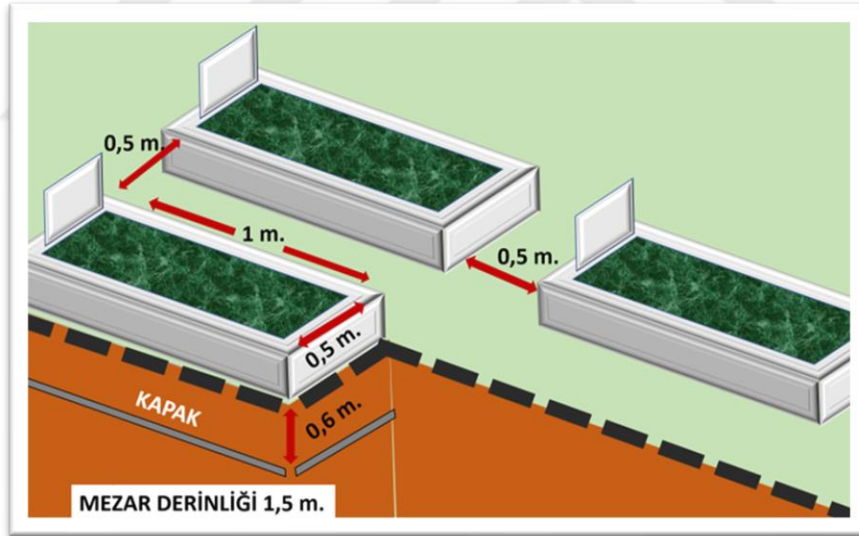
Yönetmeliğin 14. maddesine göre, mezarların büyüklüğü 1/7/1931 tarihli ve 11410 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe konulan Mezarlıklar Hakkındaki Nizamnameye uygun olarak yapılmalıdır (Resmî Gazete, 2010). Buna göre, mezarın uzunluğunun 2 metre, eninin 80 cm (1.6 m²) ve derinliğinin en az 1,5 metre olması gerekmektedir (Şekil 9) (Resmî Gazete, 1931).

İki mezar arasındaki yanıl aralıkların ve baş-ayak aralıklarının küçük ve muntazam bir yol teşkil etmek üzere 50 cm olması gerekli olup hazır beton mezarların definden sonra koku çıkarmaması için beton kapağın üzerine en az 60 cm toprak örtülecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Resmî Gazete, 1931).

Bununla beraber, cenaze sahiplerinin mezar toprağı oturur oturmaz mezar yerlerinin üzerine gösterişli mermer ve sair lahit, çerçeve, basamak, kaide gibi yapılar yerleştirme arzusu nedeniyle çoğı mezarlıkta iki mermer blok arası 10-15 santimetreye kadar düşmekte ve aralarında yürümek dahi mümkün olmamaktadır. 7 yaşından küçük çocuklara mahsus mezarlar aynı ada içerisinde erişkin mezarlarından ayrı bir yerde 1 metre uzunluk ve 50 cm eninde ve en az 1,5 metre derinlikte olması gereklidir (Şekil 10) (Resmî Gazete, 1931).



Şekil 9. Nizamnameye Göre Erişkin Mezar Ebatları ve Mezarlıklar Arasında Bulunması Gereken Mesafeler⁸



Şekil 10. Nizamnameye Göre 7 Yaşından Küçük Çocuklarda Mezar Ebatları ve Mezarlıklar Arasında Bulunması Gereken Mesafeler.⁹

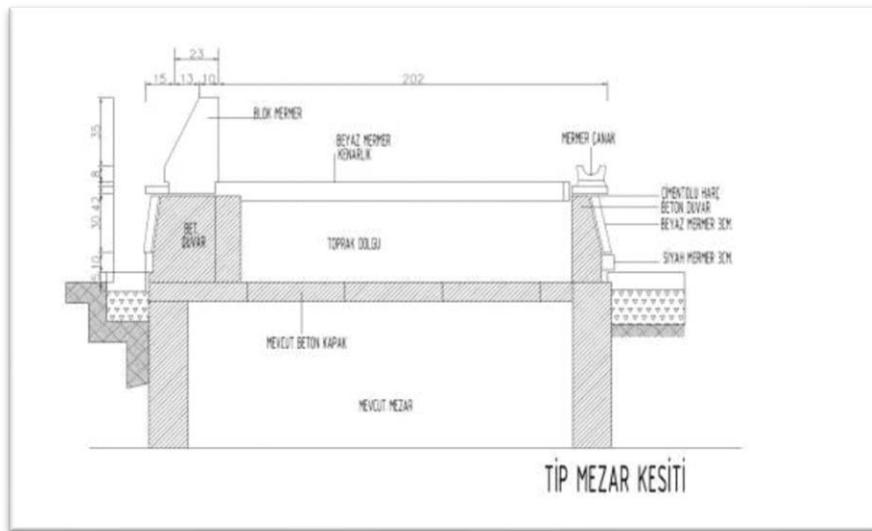
⁸ Çizim araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

⁹ Çizim araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Deprem kuşağında bulunan ülkemizde, özellikle Kahramanmaraş, Hatay bölgesini yerle bir eden iki depremde olduğu gibi, bir an önce gömme işleminin tamamlanabilmesi için ark şeklinde açılan uzun mezar yerlerine cesetler belirli bir mesafe ile yan yana yatırılarak gömme işleminin tamamlandığı zamanlar olabilmektedir. Bu gömme işlemleri de mezarlıklarda yapılmaktadır.

Bununla beraber Dünya Sağlık Örgütü, mezarlık veya başka bir alanda yapılacak toplu gömüler için standartlar belirlemiştir. Örneğin, 100 metrekare bir alana 120 kişiden fazla gömü yapılacaksa bu mezar yerinin zemin suyundan en az 2 metre yukarıda ve su kaynağına en az 350 metre mesafede olması gerekmektedir. Aksi takdirde hem bölgede yaşayanlar hem de görevliler için sağlık riski ortaya çıkacaktır (DSÖ, 2013). Ülkemizde bununla ilgili bir standart yoktur.

Şehitlikler ve anıt mezarların tip projeye göre yapılması zorunludur. Tip projeler 2016 yılında yayımlanan Şehitlik Yönetmeliği ekinde verilmiştir (Şekil 11). Tip projeler toprağın üstündeki kısım ile ilgili olup gömülme derinliği yine 1,5 metreden az olmayacak şekilde diğer mezarlardaki gibidir (Resmî Gazete, 2016).



Şekil 11. Şehitlik Yönetmeliğine Göre Şehit Mezarı Tip Projesinin Yandan Görünüşü

4. 3. 6. Mezarlıklarda Tutulan Kayıtlar

Yönetmeliğin 15. maddesi uyarınca her mezarlık idaresi, mezarlığa gömülen her cenazenin adı, soyadı, T.C. kimlik numarası, baba adı, doğum tarihi, ölüm tarihi, adresi, ölüm sebebi, cenaze gömme izin belgesi numarası ve hangi numaralı mezarda gömüldüklerini gösterir bir defter tutulmalıdır (Resmî Gazete, 2010). Bu defter yardımıyla kimin hangi mezarda olduğu anlaşılabileceği gibi, ölüm sebebi (doğal, adli, bulaşıcı hastalık) de öğrenilebilir (Şekil 12).

Tüberküloz, Hepatit B ve C, HIV/AIDS, Creutzfeldt-Jacob hastalığı, Meningokok enfeksiyonu ve Grup A Streptokoklar, Ebola ve bazı diğer virüsler yakın zamanda hayatını kaybetmiş cenazelerden işlem yapan adli veya cenaze hizmeti sağlayan görevlilere bulaşabilir; Özellikle elektrikli testere kullanıldığında tüberküloz ile enfekte cesetler çok büyük tehlike arz etmektedir (Nelson-Marlborough, 2022). Gastrointestinal enfeksiyonlar da ölümden sonra dışarı gaita çıkışı nedeniyle cesetlerle çalışanlara bulaşabilmektedir. Toprak mezar içine gömülmüş bir vakada ölümden aylar sonra bile SARS-CoV-2 (COVID) virüsleri tespit edilmiştir (Plenzig vd., 2021).

Bununla beraber, eğer kişinin ölüm sebebi bu hastalıklardan biri değil ise veya belirlenememiş ise ölüm belgesinde dolayısı ile mezarlık kayıtlarında da bu bulaşıcı hastalıkların kaydının bulunması mümkün değildir. Halihazırda Hepatit C veya HIV pozitif olan bir kişi cinayet, kaza veya kanser gibi sebeplerden ölmüş olabilir. Mezarlıklar hakkındaki yönetmeliğin 40. maddesine göre ölü muayenesi yapan hekim tarafından şüphe duyulursa bulaşıcı hastalık tespiti için biyolojik örnek alınabilir. Bu sebeple salgın durumlarında doğal ölüm düşünülse bile her ölünün bir hekim tarafından muayene edilmesi zorunlu kılınabilir.

Bulaşıcı hastalık nedeniyle özel tedbirler gerekirse sağlık çalışanı gözetiminde tabutla defin kararı verilebilir, ayrıca kolera, veba, çiçek veya lekeli humma gibi hastalıkların ölüm sebebi olduğu veya başka bir şekilde ölen kişide bulunduğu bilinmesi halinde cenazenin bir yıl süre ile mezardan çıkarılarak başka yere taşınması yasaklanmıştır (Resmî Gazete, 2010). Bu önlemlerin bir kısmı dünyada yaşanan COVID-19 pandemisi sırasında 2020-2022 yılları arasında uygulanmıştır.

MEZARLIK DEFTERİ	
Cenazenin T.C. Kimlik Numarası	
Adı ve Soyadı	
Doğum Tarihi	
Baba Adı	
Ölüm Tarihi	
Gömüldüğü Tarih	
Ölüm Şekli	☐ Doğal Ölüm (Bulaşıcı Olmayan Hastalık) ☐ Doğal Ölüm (Bulaşıcı Hastalık) ☐ Doğal Olmayan Ölüm (Adli Vaka)
Ölüm Belgesi Numarası	
Mezarlık Ada Numarası	
Parsel Numarası	
Defin Tarihi	

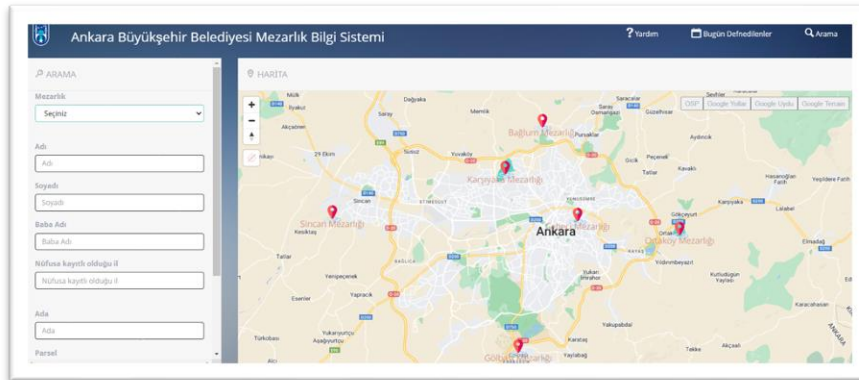
Şekil 12. Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik Uyarınca Mezarlıklarda Tutulması Gereken Defter Örneği (Resmî Gazete, 2010)

Mezarlıklarla ilgili kayıtlar ayrıca Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü tarafından Mezarlık Uygulama Yazılımı hazırlanmıştır (<https://cbs.csb.gov.tr/mezarlik-uygulama-yazilimi-i-102063>).

Bu yazılım, mezarlık yönetimi ile ilgili iş ve işlemlerin etkin ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesine imkân veren uygulama yazılımıdır. Belediyeler, kendilerine bağlı mezarlıklar için standardı Bakanlıkça belirlenmiş bu yazılımları temin ederek kullanmaktadırlar. Bu yazılım ile;

- Mezarlıktaki mevtalar listelenebilir, sorgulama yapılabilir. Mezarlıktaki mevtalar hakkında raporlamalar yapılabilceği,
- Mevta Kayıt İşlemleri, Mezar Tahsis İşlemleri, Taziye Evi İşlemleri, Cenaze Öncesi İşlemleri kayıt altına alınabileceği,
- Mezarlık Defteri/ Tahsis Listesi, Mevta Sorgu, Mezarlık Doluluk Durumu bilgilerinin sorgulanabileceği,
- Mezarlıktaki ölümlerin ölüm sebebi, cinsiyet, doğum yeri, yaş aralığına göre mevta kayıtları analiz edilerek raporlanabileceği belirtilmiştir.

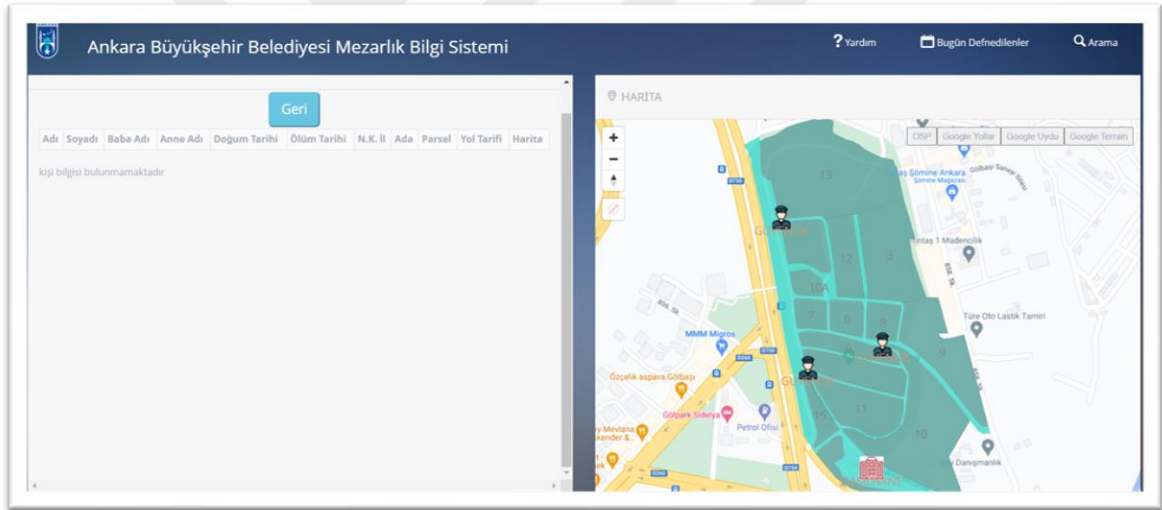
Bununla beraber Ankara örneği incelendiğinde aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir (Şekil 13).



Şekil 13. Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi Ekran Görüntüsü

Bu yazılımda veri alabilmek için mezarlık adı mutlaka girilmelidir. Mezarlık seçilerek arama yapıldığında ada, parsel numarası ile mevtaya ait adı, soyadı, anne adı, baba adı, doğum tarihi, ölüm tarihi, nüfusa kayıtlı olduğu il kutucukları çıkmaktadır. Bu yazılım içinde ölüm sebebi görülmemektedir.

Bununla beraber, örneğin daha önce Gölbaşı Mezarlığında araştırmacı tarafından feth-i kabir işlemi yapılmış kişilerin ada parsel numarası ile sorgulanmasında ve şehitlikteki kimi şehitler arandığında kayıtların hiçbirinin görünmediği, ekranın sol tarafında “Kişi bilgisi bulunmamaktadır” ibaresi çıktığı (Şekil 14), bu nedenle tüm ölümlerin bu sistemde işlenmemiş olabileceği düşünülmektedir.



Şekil 14. Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Bilgi Sistemi Arama Ekran Görüntüsü

4. 3. 7. Mezarlıklarda Yapılabilecek İşlemler ve Yapılması Yasak Olan İşler

Yönetmeliğin 16. maddesinde mezarlıklar, şehitlikler ve mezarların bozulamayacağı belirtilmektedir (Resmî Gazete, 2010). Bunun tek istisnası, mezarın açılması için bir mahkeme kararı olmasıdır (Feth-i Kabir işlemi). Feth-i kabir adli araştırmalar veyahut cenazenin nakli için yapılmaktadır.

16-19. maddelerinde, mezarlıklarda uyulması gereken yasaklar sayılmış olup buna göre;

- “Mezarlığı çeviren duvar ve çitlere tırmanmak,
- Mezarların üstüne çıkmak veya oturmak, mezarları tahrip etmek, çiçek, fidan, ağaç veya herhangi bir bitkiyi kopartmak, kökünden sökmek, mezarlar üzerine konulmuş eşya veya işaretleri kaldırmak yerlerini değiştirmek,
- Mevcut yollar haricinde gezinmek, ziyaretçilerin huzur ve sükununu bozmak
- Ölümlere karşı hürmetsiz hareketlerde bulunmak,
- Sarhoş, dilenci, ayak satıcılarının, yanında velisi bulunmayan çocukların, beraberinde kedi köpek bulunanların mezarlıklardan içeri girmesi,
- Cenaze getiren hariç diğer tüm vasıtaların girişi (Mezarlığın inşası ve bakımı için malzeme getiren araçlar, idarenin izin verdiği zaman ve yollardan geçiş yapabilir),
- Güneş battıktan sonra mezarlığa girmek (görevli nöbetçiler dahi ziyaretçi kabul edemezler), kesinlikle yasaklanmıştır.”

4. 3. 8. Cenazelerin Mezardan Çıkartılması ve/veya Nakli

Ceza Muhakemesi Kanununa göre “Gömülmüş bulunan bir ceset, incelenmesi veya otopsi yapılması için mezardan çıkarılabilir. Bu husustaki karar, soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından verilir. Mezardan çıkarma kararı, araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse ve ulaşılması da zor değilse ölünün bir yakınına derhâl bildirilir” (Resmî Gazete, 2004).

Herhangi bir cenazenin başka bir mezarlığa taşınmak istenmesi halinde hükümet tabibinin uygun görüşü ile belediyenin onayı (Belediye sınırları içinde) veya muhtarlıkça (köy mezarlıklarında) izin gereklidir, baraj alanında kalacak mezarlıklar idare tarafından ailenin talebi veya resen yeni bir mezarlığa taşınabilmektedir; adli otopsi amacıyla mahkeme kararı ile açılan mezarlarda belediye veya muhtarlığın izni gerekmez.

Fakat mezarın açılacağı hakkında bilgi verilmelidir (Resmî Gazete, 1930). Mezar yerinin açılması işlemi de belediye/muhtarlığa ait araç ve insan gücü kullanılarak yapılabildiğinden, pratikte de yerel yönetimin bu işlemlerden haberi olmaktadır.

Buna göre mezar açma işlemleri “Ceza Muhakemesi Kanununa” göre yapılırken cenaze nakli “Umumi Hıfzıssıhha Kanununa” dayanan “Mezarlık Yerlerinin İnşası İle Cenaze Nakil Ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmeliğe” göre yapılmaktadır.

4. 4. Feth-i Kabir

Adli bir kazıda, ilk önce kazılması planlanan bölgenin her açıdan fotoğrafları çekilmeli ve planlanan çalışmanın her aşaması kayıt altına alınmalıdır (Saribey & Bostancı, 2022). Feth-i kabir işlemi sırasında yapılacak işlem basamaklarına ait sahada rutin olarak kullanılan bir iş akış şeması veya kontrol listesi yoktur. Adli antropolojik çalışmalar için kullanılmak üzere hazırlanmış bir kontrol listesi mevcuttur (Saribey & Bostancı, 2022).

Bu kontrol listesi gözden geçirildiğinde birebir feth-i kabir için kullanılamasa da uyarlanabilecek aşamaları olduğu görülmektedir. Örneğin, kişisel koruyucu donanımın giyilip giyilmediği, alınacak örneklerin delil olarak fotoğraflanıp fotoğraflanmadığı, delillerin zarar görmemesi için hava şartlarından koruyucu önlemler alınıp alınmadığı, bulunan kemiklerin insana ait olup olmadığı gibi işlem basamakları vardır.

Feth-i kabirde önce karar verilmesi aşamasında hukuk teknikleri kullanılmakta ve öncelikle bir feth-i kabir ihtiyacı var mıdır buna karar verilmektedir. Karar verildikten sonra mezarın nerede olduğu tespit edilmeli ve kurumlar iş birliği içinde bu işlemi tamamlamak için davet edilmelidir.

Bu aşamada resmi yazışma silsilesi, yazışma kuralları, hangi görev için hangi makama yazılması, nasıl bir dille yazılması ve yazı ekinde nelerin gönderilmesi de aslında teknik işlerdendir ve sadece yazı yanlış bir birime gittiği için tüm basamaklar tıkanabilmektedir. Bu noktada olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Bu esasen kurumlar arası koordinasyon, iş birliği ve haberleşme esasları da planlanması ve iyi tekniklerle yürütülmesi gereken bir süreçtir.

Daha sonra mezarın açılma sırası gelmektedir. Mezarlar ilgili belediyenin temizlik işçileri tarafından kazılmaktadır ve bu işçiler, kendilerine özellikle dikkat etmeleri gereken hususlar belirtilmedikçe herhangi bir çukur kazar ya da herhangi bir yapıyı yıkar şeklinde bir tekniğe bağlı olmadan çalışmakta ve açmadan artan mermer taş ve toprak yığınlarına kendilerine kolay gelen şekilde etrafa yığmaktadırlar. Bu konuda bir eğitimleri olmadığı gibi kendilerine rehberlik edecek görevlilerin de “dikkat edin, onu biraz daha uzağa koyun” dışında herhangi bir vatandaşın çeşitli çevresel tehlikelere vereceği cevaptan fazlasına yani “feth-i kabirde mezar açma teknikleri” gibi bir yazılı rehberle sahip değillerdir.

Numune alma teknikleri, numunelerin nasıl paketleneyeceği ve etiketleneceği, nasıl transfer edileceği Adli Tıp Kurumu tarafından hazırlanmış ve internet ortamında tüm ilgililerin kullanımına sunulmuştur. Yine farklı meslek gruplarından uzmanlar kendilerine getirilen ceset veya materyal analizlerinin nasıl yapılacağı, otopsi ve laboratuvar analizlerinin yöntemleri konusunda oldukça bilgi sahibi olarak eğitim almanın yanı sıra usta-çırak ilişkisi içinde gerekli bilgileri deneyimleyerek öğrenmişlerdir.

Özellikle mezar açma teknikleri ve iş birliği esasları ile feth-i kabir sırasında tüm işlem basamaklarının nasıl ve kim tarafından kaydedileceği, bu kayıtların ne kadar süre ve nerede saklanacağı, kayıtların içeriği konusunda fazlaca kaynak, mevzuat ve formlar mevcut olmadığı gibi bir iş listesi de yoktur. Hali hazırda teknik açıdan nasıl yapılacağı belirlenmiş iş ve işlemler izleyen bölümlerde ele alınmış ve standartları belirtilmiştir.

4. 5. İş Güvenliği ve Kişisel Koruma

İş sağlığı ve güvenliği uygulama ve mevzuatının amacı herhangi bir işkolunda çalışanları, gerekli ve yeterli önlemlerin alınması ile iş kazaları ve meslek hastalıklarının ortaya çıkmasından ve çalışanlara zarar vermesinden korumaktır (Bilir, 2016). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), “Belirlenmiş şartlar altında, çalışma, uğraş veya ticaret sırasında maruz kalınan maddeler ve çalışma ortamındaki tehlikeli şartlar nedeniyle ortaya çıktığı bilinen hastalıkların meslek hastalığı olarak kabul edilmesi” gerektiğini dile getirerek meslek hastalığını, işle ilgili faaliyetler sırasında karşılaşılan çok çeşitli riskler sonucu ortaya çıkan herhangi bir hastalık olarak tanımlar (ILO, 2023).

Biyolojik materyallerle çalışılan ortamlar çalışanlar için riskler barındıran ortamlardır. Özellikle canlılığını yitirmeye yüz tutmuş veya canlılığını yitirmiş biyolojik materyaller çürüme ve ayrışma dönemlerinde bu biyolojik materyalden beslenen, parçalanmasına veya yok edilmesine hizmet eden insan yaşamı için tehlikeli olabilecek çeşitli mikroorganizmalar veya irili ufaklı başka canlıların istilasına uğrarlar. Ölülerle çalışan personelin güvenliği standart biyolojik materyalle çalışanlardan ayrı olarak ele alınmıştır ve inceleme laboratuvarlarında çalışan personel kimyasal, fiziksel, biyolojik tehlikelere ek olarak psikososyal, ergonomik tehlikelerle de karşı karşıyadır (Garbioğlu vd., 2020).

Bir mezarın açılması söz konusu olduğunda, sadece mezarın içinde bulunan ölü dokular ve bu dokuları istila eden canlılar değil toprağın kendisi (örneğin tetanos) bir hastalık kaynağı olabileceği gibi, mezar ve çevresi de gerek fiziksel engeller gerekse açık havada çalışmanın getirdiği çeşitli riskleri barındırmaktadır. Dahası feth-i kabir olgularında bilirkişinin çeşitli örnekler alması gerekmektedir ve bu da ister istemez kesici ve delici aletlerin kullanımını beraberinde getirir. Feth-i kabir ile görevlendirilen bir bilirkişinin maruz kalabileceği riskler başlıca mikrobiyolojik, fiziksel, immunolojik ve psikolojik olarak sınıflandırılabilir.

Mikrobiyolojik riskler ölü doku parçalarında veya toprakta bulunan çeşitli mikroorganizmaların solunum, deri veya kullanılan aletlerle yaralanma sonucu kan yolu ile vücuda alınması, fiziksel riskler çalışma alanında bulunan sokucu, ısırıcı böceklerin veya yırtıcı, leşçil (örneğin sokak köpekleri) vereceği zararlar nedeniyle yaralanma veya çalışma ortamında kazalara yol açabilecek taş, mermer, toprak atıklarının etkisiyle düşme, çarpma, kesik şeklinde fiziksel yaralanmalar şeklinde ortaya çıkabilir. Sokucu, ısırıcı böceklerin salgı veya zehirleri ile ortaya çıkabilecek immünolojik reaksiyonlara ek olarak kişisel koruyucular da bazı alerjik reaksiyonlara (örneğin latex alerjisi) neden olabilir.

Feth-i kabir işlemine katılan kişilerin psikolojik olarak etkilenmedikleri de söylenemez. Nihayetinde feth-i kabirde görev alanlar da hizmet verdikleri toplumun bir parçası ve benzer inanç, gelenek ve toplumsal kabuller içinde yaşamaktadırlar. Bu nedenle ölülerle çalışan kişiler aynı zamanda çalışma ortamlarında bulunan psikolojik risklere de maruz kalmaktadırlar.

İş güvenliğinde temel prensip tehlikenin kaynağında yok edilmesi, yok edilemiyorsa ortama yönelik mühendislik tedbirleri alınması, bu da yeterli olmadığı takdirde kişisel koruyucuların kullanılması şeklinde olup önleyici tedbirler istenmeyen sonucun ihtimalini azaltmaya yönelik alınırken koruyucu tedbirler istenmeyen sonucun şiddetini azaltmak üzere alınan önlemlerdir (Ankara Üniversitesi, 2023). Personelin bu önlemlerden azami istifade edebilmesi için işe giriş muayenesi, periyodik muayene ve düzenli iş güvenliği eğitimlerine tabi tutulması gerekir.

Bu çerçeveden bakıldığında feth-i kabir işleminde çalışan kişiler açık alanda çalıştıkları zaman (örneğin mezarlıklar) ortama yönelik alabilecekleri önlemlerin başında açma işleminin tehlike doğurmayacak şekilde yapılması gerekir. Bununla beraber ceset ve topraktan kaynaklı pek çok biyolojik, mikrobiyolojik risk devam edecektir ve bunların mühendislik önlemleriyle giderilmesi en azından şimdilik (robotik incelemeler olmaksızın) mümkün değildir. Bu aşamada kişisel koruyucular devreye girmektedir. Feth-i kabirde inceleme ve örnek alma işlemleri morg veya benzeri amaca uygun yerlerde yapıldığı takdirde hijyen, sanitasyon, havalandırma ve aydınlatma açısından mühendislik önlemlerin yeterli olması beklenir. Bununla beraber asıl amacı gasilhanelik olan binalarda bu standartlar gözetilmemektedir.

Bu iş için tasarlanmış hastane morgları da genel olarak otopsi yapılmasına uygun ışıklandırma ve havalandırma imkanlarından uzak ve hastanelerin en alt en ücra köşelerinde konuşlanmışlardır. En uygun morg yapısı Adli Tıp Kurumu tarafından bu amaçla yapılmış binalarda bulunabilir. Örneğin kemik tüberkülozu geçiren bir vakada elektrikli testere ile kemik numunesi kesildiği takdirde etrafa yayılacak basillerden korunmak bir gasilhanede mümkün olmayacaktır. Böyle durumlar için mutlaka kişisel koruyucuların dışında mühendislik önlemleri de gerekecektir.

İş güvenliğinin aslında en önemli unsuru, iş güvenliği kurallarının uygulanabileceği ve uygulayabilecek personelin seçimidir. Feth-i kabir yapacak personelin her tür iş kazası ve tehlikesinden korunabilmesi için öncelikle bu önlemleri uygulayabilecek ve bu önlemlerin uygulanabileceği sağlık durumuna sahip olması gerekir. Adli Tıp Kurumu personeli (adli tabipler vb.) işe başlayış ve periyodik muayeneler ile önce işe uygun olarak seçilmekte ve düzenli olarak takip edilmektedirler. Diğer hekimlerin periyodik muayeneleri yapılmakla beraber kriterler feth-i kabir işlemini gerçekleştirebilecek olup olmadığı konusunu öncelememektedir.

Postmortem materyalde inceleme ve örnek alma işinde çalışacak kişilerin çalışma ortamlarının fiziksel kaza risklerinden korunmuş, ışıklandırma ve havalandırma ile atıkların uygun şekilde yok edilmesi, sterilizasyon ve temizlik açısından altyapının olduğu yerler olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Morg ortamlarında bu koşullar nispeten olmakla beraber açık arazide örneğin mezarlıklarda su bile bulunması her zaman mümkün olmayabilir.

Kişisel koruyucu donanım olarak (Şekil 15), su geçirmeyen dayanıklı boydan bir tulum, bilekleri örten dayanıklı eldiven ve galoşlar, partiküllerin en az %95 veya tercihen %98'ini sınırlayacak N95 veya N98 eşdeğeri maskeler, gözleri yanlardan girişi de kapatacak şekilde koruyacak buharlaşmayan yüze tam oturan gözlükler ve alın ile saçları tam kapatacak başlıklar gereklidir.

Burada asıl amaç deriyi, solunum sistemini ve gözleri temastan korumak olduğu için hekimin olabildiğince bu alanları örtmesi beklenir. Maskelerin doğru kullanımı için *face-fit* yani maskenin yüze tam oturması sağlanmalıdır. Çalışma alanı hem kontaminasyonu hem de çalışan kişileri koruyacak şekilde düzenlenmelidir.

Çalışılan aletler çalışma öncesinde temiz hatta steril olmalı, çalışma sonrasında tek kullanımlık olanlar uygun şekilde yok edilmeli, çoklu kullanıma uygun olanlar su ile temizlendikten sonra sterilizasyona gitmelidir. Bütün bu imkân ve ekipmanlar hekimlere ve diğer personele sürekli, bakımlı, kaliteli ve tam set halinde sunulmalıdır.



Şekil 15. Kişisel Koruyucu Donanım ve Genel Özellikleri¹⁰

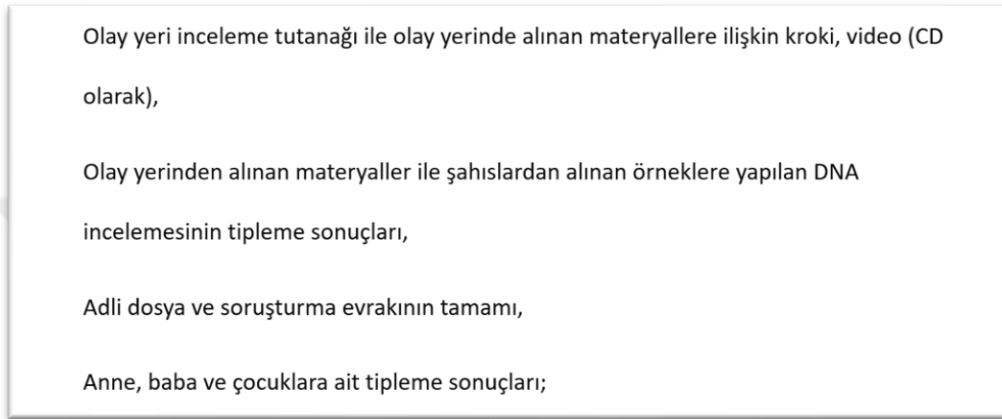
Kişisel koruyucuların giyinme ve soyunma sırası önemlidir. Kişisel koruyucuların giyilmesi başlamadan ve soyduktan sonra ellerin dezenfekte edilmesi gerekir. Kişisel koruyucular giyinme sırasında önlük (tulum), maske, gözlük veya siperlik ve en son eldivenler olacak şekilde sıra ile giyilir ve çıkartırken önce ilk eldiven bilek dış kısmından tutularak çıkartılır, sonra diğer eldiven iç kısmından ters çevrilerek çıkartılır, ardından sırası ile gözlük, siperlik, önlük (tulum) ve en son olarak maske çıkartılır (Sağlık Bakanlığı, 2023). Soyunma esnasında tulumun ters çevrilerek ve katlanarak soyulmaya çalışılması tıbbi atığa atılmasını kolaylaştırır.

¹⁰ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

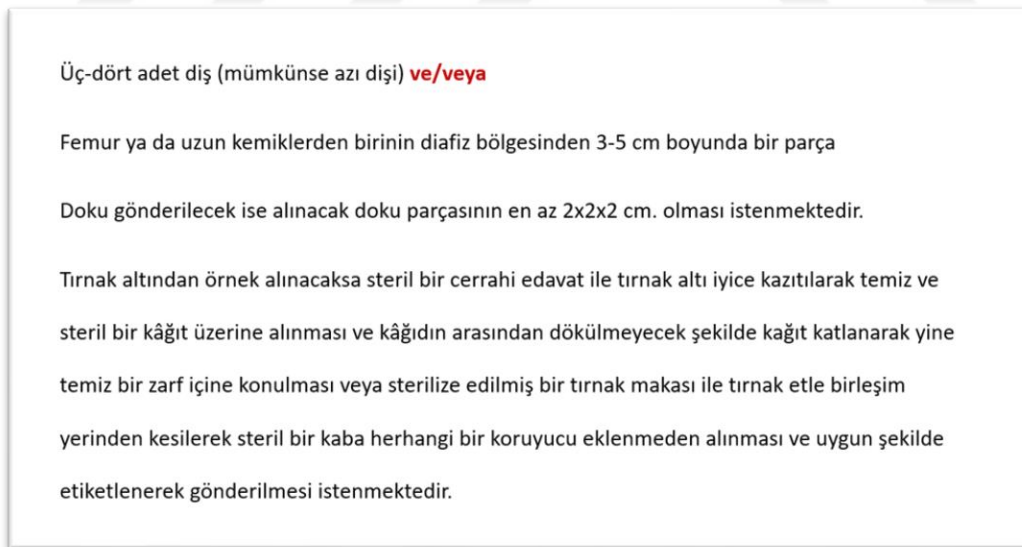
4. 6. Numunelerin Alınması

4. 6. 1. Adli Tıp Kurumu Tarafından Farklı İncelemeler İçin İstenilen Örnekler ve Özellikleri

Adli Tıp Kurumu ihtisas kurulları tarafından feth-i kabirlerde istenilen belgeler (Şekil 16-17) aşağıda verilmiştir (ATK, 2012):



Şekil 16. Adli Genetik ve Nesep Tayini İçin İstenilen Belgeler (ATK, 2012)



Şekil 17. Biyoloji İhtisas Dairesi Tarafından Feth-i Kabir Yapılmış Olması Halinde Kişi veya Kişilere Ait İstenilen Örnekler (ATK, 2012)

Morg İhtisas Dairesi tarafından kemik incelemesi talep edilmişse (Şekil 18) aşağıdaki şekilde numune alınır.

Arkeolojik olduğu tespit edilebilen kemiklerin gönderilmemesi;

Kazı çalışmalarında arkeologların davet edilerek kemiklerin eksiksiz ve sağlam olarak çıkarılmasının sağlanması;

Numune olarak iletilen kemikler ve olayla ilgili tüm bilgi ve belgelerin noksansız olarak eklenmesi (Video, fotoğraf dahil)

Talep edilen inceleme konusunun açıkça belirtilmesi

Kemiklerin zarar görmeyecek şekilde paketlenerek postalanması;

Şekil 18. Morg İhtisas Dairesi Tarafından İstenilen Örnekler (ATK, 2012)

Feth-i Kabir sonucunda hangi ihtisas dairesinin hangi örnekleri ne koşulda kabul ettiği hakkında ayrıntılı bir liste 2012 tarihinde Adli Tıp Kurumu tarafından Basılan “Rapor Düzenlemede Adli Tıp Kurumu İhtisas Kurul ve Dairelerinin İsteddiği Belge ve Materyaller” kitapçığında verilmiştir ve bu kitapçık pdf formatında Kurumun internet sitesi yayınlar bölümünde bulunmaktadır.

4. 6. 2. Feth-i Kabir Sırasında Alınabilecek Numuneler ve Alınma Şekilleri

Feth-i kabir genel olarak otopsi ve ölüm sonrası muayeneleri yeterli yapılmayan veya eksik yapılan olgularda bu sebeplerin belirlenmesi, cesetten ölüm ile ilgili sonradan ortaya atılan iddiaların ispatı, cesedin kimliğinin tespiti, nesep tayini, tazminat talepleri, sigorta ödemeleri gibi gerekçeler veya cenazenin nakli için yapılmakta olup yapılacak inceleme ve alınacak örnekler de gerekçeler ve ölümün üzerinden geçen zamana göre şekillenmektedir (Celbis, 2019).

Eğer feth-i kabir cenazenin nakli için yapılacaksa, cesedin mevzuatta bahsedilen bulaşıcı hastalıklardan birine sahip olup son 1 yıl içinde gömülmüş olması durumu haricinde yapılacak bir inceleme yoktur. Hiçbir inceleme yapılmaksızın eğer doğru tutulduğu ve bir bulaşıcı hastalık varsa kayıtlara geçtiği kanaati hasıl olursa kayıtlar üzerinden cesedin çıkartılıp çıkartılmayacağına karar verilebilir.

Eğer nesep tayini için feth-i kabir yapılacak ise Adli Tıp Kurumu tarafından istenilen örnekler öncelikle diş ve uzun kemiklerin diyafizlerinden kesilecek parçalar olup bu parçaların çamaşır suyu ile temizlenmiş testere ile kesilmesi veya dişlerin steril bir kerpeten/penset vb. ile çekilmesi yeterli olur fakat ağızda bulunmayıp toprağa düşmüş dişler toplanmamalıdır (Celbis, 2019).

Alınan her örnek etiketleneceğinden farklı kaplara konulmalıdır. Prensip olarak toprak altından çıkmış örneklerin bir süre bekletilerek neminin gölge bir yerde uçmasının beklenmesi ve kurutulması gerekir. Alınan örnekler bir koruyucu sıvıya konulmaz, gönderilene kadar buzdolabında saklanmalıdır.

Kapalı mekanlarda yapılan çalışmada bu nispeten mümkün olsa da Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen ve mezarlıkta çalışılması gereken olgularda bu kurutma işlemi için mekân ve zaman genellikle yetersizdir. Yine de uygun olduğunda örneklerin gölge bir yerde neminin kaybolmasını beklemek en iyi uygulamadır.

Nakil ve nesep tayini için yapılan çalışmalar nispeten kolay ve hızlıdır. Çünkü alınacak örnek çeşitliliği azdır. Bununla beraber eğer şüpheli bir ölümün aydınlatılması amacıyla feth-i kabir yapılıyorsa durum daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu sebeple Adli Tıp Kurumunun hizmet vermediği bölgelerde dahi Sağlık Bakanlığı doktorları tarafından klasik otopsi kurallarının uygulanacağı bu süreç için adli tabibe sevk düşünülmektedir.

Ölüm sebebi için yapılan incelemeler ve örnek alınması özellikle yeni defnedilmiş olgularda klasik otopsiye benzemektedir ve mezar içinde gerçekleştirilmesi oldukça zordur. Sahada çalışan hekimlerin, adli birimleri aydınlatarak adli tabip tarafından bu işlemin yapılmasının daha uygun olacağını söylemesi uygun olacaktır. Bununla beraber mümkün olmadığı durumda özellikle de yeni defin yapılmış bir ceset mevzubahis ise cesedin morg koşullarında incelenmesi için planlama yapılması yerinde olacaktır. Bu durumda, üç vücut boşluğu da açılarak klasik otopsiye yakın bir işlem yürütülür ve adli incelemeler için gerekli olacak örnekler alınabilir. Her farklı olay ve örnek alınacak doku veya organ için Adli Tıp Kurumunun istediği kriterler vardır. Örneğin toksikolojik analiz için 100 gram beyin parçası veya karaciğer, 50 gram böbrek, mide içeriği veya idrarın ise hepsi alınmalıdır (Celbis, 2019) Histopatolojik örneklerin hangi kesitlerden alınacağı önemlidir. Mikrobiyolojik inceleme için de vücut sıvıları, doku ve kemik örnekleri alınabilir.

Toksikolojik analizler için mezar toprağı ve cesetten örnek alındığında mutlaka mezarlık alanında başka bir yerden de aynı seviyelerden toprak numunesinin karşılaştırılmak üzere alınması gereklidir (Celbis, 2019). Arsenik gibi bazı zehirli maddeler toprağın yapısında da bulunabilir.

Uygulama Yönetmeliğinde eldiven, maske, bone ve koruyucu giysi gibi kişisel koruyucular (KKD) olmaksızın delillere yaklaşılmaması istenir ayrıca örneklerin konulacağı kaplar temiz ve steril olmalı, sıkıca kapatılabilmeli, su ve hava geçirmemeli, uygun depolama sıcaklığında tutulmalı ve hızla analiz için gönderilmeli, her bir numune ayrı bir kaba konularak paketlenip etiketlenmeli, numune alma tutanağı da eklenmelidir (Resmî Gazete, 2004). Definden sonra geçen süre uzadıkça yeterli bulgu ve delil elde etmek zorlaşacaktır. Alınan tüm örneklerin mutlaka soğuk zincir prosedürüyle gönderilmesi gerekmektedir.

Adli Tıp Kurumu Uygulama Yönetmeliğine göre kuruma gönderilecek materyal, posta, kargo veya kurye ile gönderilebilir; koliler torba/çuval içinde, ağzı tek parça sicim ile sıkıca bağlanarak ip uçları mum ile okunaklı bir mühürle mühürlenir; kolinin üzerinde gönderen makam, gönderi numarası, ağırlığı, Cumhuriyet savcılığı, mahkeme veya emanet memurluğunun numarasının yazılı olması gerekir (Resmî Gazete, 2004).

Adli Tıp Kurumu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde; analiz için gönderilecek örneklerin nasıl paketleneyeceğı ayrıntılı olarak resimlerle anlatılmıştır, buna göre ambalajlamanın aşağıdaki şekilde yapılması gerekmektedir (Resmî Gazete, 2004).

- “Alınan örnek fiziksel özelliklerine uygun olarak temiz naylon poşet, şişe, kavanoz, metal kap veya bez bir torbaya alınır;”
- “Bu torba daha sonra kâğıt veya bez bir ambalaja sarılır”

- “Dikişsiz veya içten makine dikişli tek parça bez torbaya veya kutu/sandığa yerleştirilerek, boşluk kalmayacak şekilde kâğıt, sünger, strafor ile desteklenir,”
- “Eğer dış ambalaj olarak bez torba kullanılmış ise torbanın ağzı iyice sıkılmak suretiyle tek parça olan bir sicimle (birbirine düğümlenmiş parçalardan oluşan bir sicim kullanılmamalıdır) üç defa sarılarak 2 düğüm atılarak bağlanmalıdır. İp uçları 3 cm uzunlukta düğümlenerek örülmelidir.” (Şekil 19)
- “Daha sonra, torbanın uç kısmında kalan boğazı küçük aralıklarla üst üste pli oluşturacak şekilde katlanır ve daraltılır”
- “İlk sarılan sicimin bir buçuk cm. yukarısına karşılık gelecek şekilde örülmüş ipten artan uçlar ile pli haline getirilmiş boğa kısmına tekrar 3 kez sarılır ve 2 kez üst üste düğümlenir,”
- “Büyük bir iğne, düğümün 180 derece karşı tarafından çıkacak şekilde alttaki düğümün 1.5 cm. yukarisından geçirilir”,
- “Düğümünden artan ipler iğne deliğinden geçirilerek iğnenin ilerlemesi devam ettirilir böylece ipin uçları düğümün bulunduğu tarafa alınmış olur”,
- “Daha önce 3 cm uzunluğunda örülmüş olan örgü kısım, karşıya alınan iki ipin arasına alınır ve 2 kez düğümlenir”,
- “Düğümünden artan iplerin ucuna kapsül geçirilerek iyice dibe itildikten sonra kapsül kırmızı mumla mühürlenir ve bez torbanın üzerine yazılması gereken bilgiler yazılır”

Eğer örnekler, sandık, kutu veya koliye konulmuş ise paketlenme aşağıdaki şekilde yapılır (Resmî Gazete, 2004).

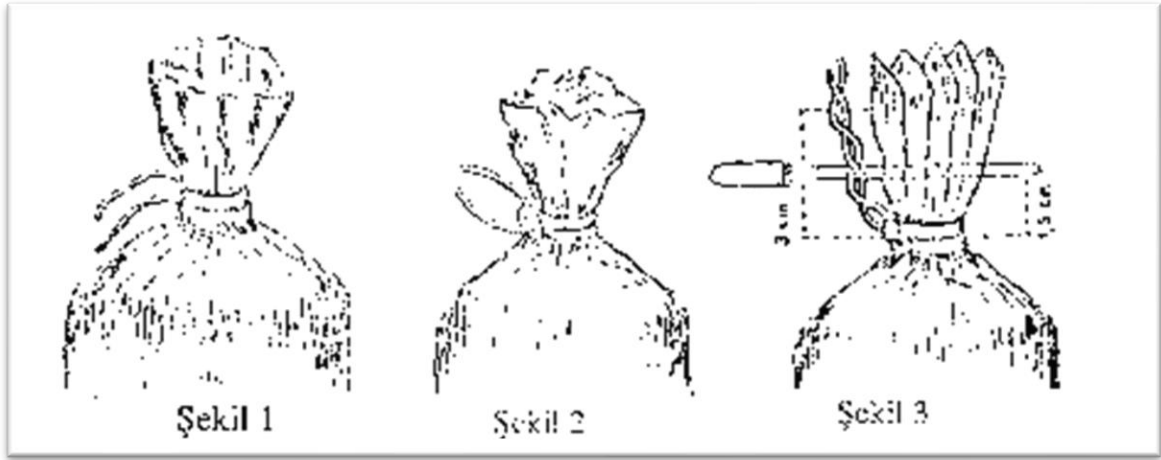
- “Sandık veya kutuların alt ve üst kapaklarının yan yüzeylerle birleştiği yerlerde her üç tahtanın üzerine oyuklar açılır ve içine mühür mumu akıtılır”,
- “Daha sonra tek parça düğümsüz bir sicim ile karşılıklı oyuklardan geçirilerek artı şeklinde bağlanır”,
- “İpin boşta kalan uçlarına kapsül takılarak dibe kadar kapsül itilir ve kırmızı mühür mumu ile mühürlenir”,
- “Kolinin üzerine gideceği yerin adresi, gönderen makam, evrak numarası mürekkepli kalem ile yazılır”.

Gönderilen numunelerin havale kağıtlarına, alınan örneğin ne olduğu ne aranılması istendiği, nereden ne şartlarda alındığı da yazılmalıdır (Resmî Gazete, 2004).

Eğer alınan örnekler Biyoloji İhtisas Dairesine gönderilecek ise aşağıdaki şekilde yapılmalıdır (Resmî Gazete, 2004):

- “Ölen kişinin kimlik tespiti için otopsi ile alınan örnek dokular steril petri kabı içinde hiçbir koruyucu konulmadan soğuk zincire uyarak”,
- “Feth-i kabir ile alınan çürümemiş doku varsa (M. psoas veya M. Femoralis vb kaslardan 3x3x3 cm boyutlarında parça) ve yanı sıra 2-4 adet tercihen azı dişi, 2x2 cm boyutlarında kemik parçaları (femur, tibia veya sternum vb.) gibi örnekler ayrı ayrı steril kaplara konularak ve analize kadar buzdolabında +40 derecede muhafaza edilerek etiketlenip mühürlü ambalaj içerisinde soğuk zincire uygun şekilde en kısa zamanda kuruma gönderilir”,

- “Etiketleme sırasında, tarih, alınan materyal, kim tarafından alındığı, olay türü, kimden alındığı gibi bilgiler etikete yazılmalı, her örnek ayrı paketlenip ayrı olarak etiketlenmelidir”,
- “Biyolojik örnek alındığında nemli ise oda ısısında, gölge bir yerde, tozsuz, temiz bir ortamda doğal seyriyle kurutulması gerekir, olay yerinde kurutma imkânı olmadığında 2 saatten daha uzun süre plastik veya kağıt ambalajda bekletilmemelidir”



Şekil 19. Delil Torbasının Bağlanması ve Mühürlenmesi (Resmi Gazete, 2004)

Biyoloji İhtisas Dairesine gelen koliler, şube uzmanı ve laborant veya görevli memur tarafından müştereken açılır, açma ve kapama tutanakları bu şahıslar tarafından imzalanır (Resmî Gazete, 2004)

4. 6. 3. Numune Transferi ve Soğuk Zincir

Numuneler usulüne uygun olarak etiketlenip pakatlendikten sonra soğuk zincir kurallarına uygun olarak en kısa sürede gönderilmek üzere savcı veya hâkime teslim edilir. Tutanaklar gözden geçirilerek eksikler tamamlanır ve imzalanır. Numune transferi eğer sahadan Adli Tıp Kurumuna yapılacaksa ve numuneler Adli Tıp Kurumuna bağlı bir birimde yapılmamış ise transfer ve sürecin takibi ilgili savcılık veya mahkeme tarafından sağlanmalıdır. İl dışı gönderimlerde genel olarak PTT kargo kullanılmaktadır.

Soğuk zincir, biyolojik materyalin (doku, kültür, aşı vb.) çevre sıcaklığından etkilenmeden korunmasını ve transferini sağlayan ekipmanların kullanıldığı ve bu materyalin +2 ile +8 derece arasında ideal olarak +4 derecede tutulduğu bir koruma ve transfer sistemidir (Sağlık Bakanlığı, 2009).

Soğuk zincir için bekleme anlarında sıcaklığı düzenli olarak probalar ile kontrol ve kaydedilen buzdolapları, taşıma sırasında ise akülü dolaplar, buz aküleri ve termoslu çantalar kullanılmaktadır. Soğuk zincire dahil olan buzdolaplarına içerdeki sıcaklığın dalgalanma göstermemesi için korunacak materyal dışında yiyecek, içecek vb. şeyler konulmaz, içinde saklanacak materyaller buzdolabı duvarlarına dokunacak şekilde yerleştirilmez, askılı taşıma çantalarına terletilmiş ve üzerinde biriken damlacıklar silinmiş ve mutlaka doğrudan teması engelleyecek kalın kağıt parçaları ile izole edilmiş buz aküleri yerleştirildiği takdirde ve kapağı açılmadığında 4 saat kadar gerekli soğukluğu sağlamaktadır. Fakat daha uzun sürecek transferler için buz aküleri yeterli gelmeyecek, izole edilmiş termoslu taşıma kapları gerekli olacaktır (Sağlık Bakanlığı, 2009). Buz aküleri en az 24 saat dondurulmalı, daha sonra oda ısısında bir saat bekletilip üzerindeki terleme silindikten sonra kullanılmalıdır, kapların içine sıcaklığın yükselmediğini temin etmek üzere termometre konulması gerekmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2009)

4. 6. 4. Numunelerin Değerlendirilmesi ve Sonuç

Feth-i kabir işlemi sırasında alınan numuneler analiz yapılmak üzere laboratuvara gönderilir. Ülkemizde adli incelemeler genel olarak Adli Tıp Kurumu laboratuvarlarında yapılmaktadır. Jandarma ve Emniyet Müdürlüğünün de kriminal laboratuvarları vardır ve yeniden yüzlendirme, kromozom analizi, uyuşturucu analizi dahil kimi incelemeleri yapabilmektedirler.

4. 7. Adli Tıp Kurumu

“Türkiye’de adli tıbbın kökeni Tıbbiyye-i Şahane’de ilk defa adli tıp derslerinin verilmesi ile başlar, akabinde önce 1857 yılında dönemin padişahı Abdülmecid tarafından verilen ferman ile Meclis-i Umur-u Tıbbiyye-i Mülkiye ve Sıhhiyye-i Umumiyye Teşkilatı kurulur; Bilahare 1915 yılında Sıhhiye Nezaretine bağlanan bu teşkilatta tıbbi adli işler encümeni de bulunmaktadır” (ATK, 2023).

Adli Tıp Kurumunun internet sayfasında 1917 tarih ve 225 sayılı kanun ile Adli Tıp Kurumunun temellerinin atıldığı yazmakla beraber 1900 yılından itibaren çıkan mevzuatın yayımlandığı Mevzuat Bilgi Sistemi internet sayfasında 225 sayılı kanun olarak arandığında böyle bir kanun olmadığı görülmektedir. Adalet Bakanlığı içinde Tıbb-i Adli Kurumu ve Meclisi bilahare kurulmuştur (ATK, 2023).

2659 sayılı Adli Tıp Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun (Adı daha sonra Adli Tıp Kurumu Kanunu olmuştur) 1982 yılında yayımlanmış olup pek çok maddesi 2018 yılında yayımlanan 703 sayılı, 2016 yılında yayımlanan 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile değişikliğe uğramıştır. Bu kanun, genel olarak kuruluş ve görevler ile ödemeler hakkındadır. 4810 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 1. Maddesinde Adli Tıp Kurumu’nun görevleri sayılmaktadır ve buna göre “Adalet işlerinde bilirkişilik görevi yapmak” görevleri arasında sayılmıştır (Adalet Bakanlığı, 2003). Adli Tıp Kurumu Kanunu 2/a Maddesinde ise “Mahkemeler, hâkimlikler ve savcılıklar ile Kurumun uygun gördüğü alanlarda kamu kurum ve kuruluşları tarafından gönderilen adli tıpla ilgili konularda bilimsel ve teknik görüş bildirmek,” Adli Tıp Kurumunun görevleri arasında sayılmıştır (Resmî Gazete, 2004).

Adli Tıp Kurumu'nun yapılanmasına bakıldığında; altı ihtisas kurulu vardır ve her ihtisas dairesinde konunun uzmanı bir başkan ve yeterli uzman ile idari personel çalışmaktadır (Resmî Gazete, 2003).

4810 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanununun 9. Maddesi gereği Adalet Bakanlığı tarafından gerekli olduğu düşünülen yerlerde grup başkanlıkları kurulabilir, 10. Maddesi gereği ağır ceza mahkemesi olan il ve ilçelerde şube müdürlükleri kurulmakla beraber coğrafi erişim veya iş yükü gibi nedenlerle ağır ceza mahkemesi olmayan yerlerde de şube müdürlükleri kurulabilir (Resmî Gazete, 2003).

Adli Tıp Kurumu Başkanlığı İstanbul'dadır ve buraya bağlı 11 grup başkanlığı mevcuttur, grup başkanlığı olan iller Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Malatya, Trabzon ve Van'dır; bu grup başkanlıklarının yanı sıra 12 şube müdürlüğü de bu illerde yer almakta olup Ankara (Ankara ve Sincan şube müdürlükleri) ve İzmir'de (İzmir ve Karşıyaka şube müdürlükleri) ikişer şube müdürlüğü varken, Gaziantep'te şube müdürlüğü web sitesinde yer almamaktadır (ATK, 2023). Adli Tıp Kurumunun web sayfasında 11 grup başkanlığı sayılmakla beraber 9 grup başkanlığının faaliyette olduğu yazılmıştır (Şekil 20-21), hangi grup başkanlıklarının faaliyette olmadığı belirtilmemiştir; Ayrıca verilen haritada 14 grup başkanlığı (Sayılan 11 ile ek olarak Denizli, Konya, Tekirdağ) olduğu görülmektedir (ATK, 2023).

atk.gov.tr/adli-tip-kurumu-grup-baskanliklari.html

Haritalar Understanding Hea...

İdari Yapı

- Başkanlık
- Başkanlar Kurulu
- Adli Tıp Üst Kurulu
- Genel Kurul
- İhtisas Kurulları
- İhtisas Daireleri
- Grup Başkanlıkları**
- Şube Müdürlükleri
- Çalışma Grupları
- Organizasyon Şeması
- İnsan Kaynakları

Bütçe ile verilmiş harcama kalemleri sarfiyatından idari amirliği görevini de yapar.

Adli Tıp Kurumu Başkanlığı'na bağlı faaliyetleri olan 9 adet Grup Başkanlığı mevcuttur. Bu Grup Başkanlıkları aşağıdaki birimlerden oluşmaktadır:

ADANA GRUP BAŞKANLIĞI	ANKARA GRUP BAŞKANLIĞI	ANTALYA GRUP BAŞKANLIĞI
Başkanlık	Başkanlık	Başkanlık
Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi
Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi
Başkanlık Birimleri	Biyojeoloji İhtisas Dairesi	Başkanlık Birimleri
Adana Adli Tıp Şube Müdürlüğü	Trafik İhtisas Dairesi	Antalya Adli Tıp Şube Müdürlüğü
	Başkanlık Birimleri	
	Ankara Adli Tıp Şube Müdürlüğü	
	Sincan Adli Tıp Şube Müdürlüğü	
BURSA GRUP BAŞKANLIĞI	DIYARBAKIR GRUP BAŞKANLIĞI	ERZURUM GRUP BAŞKANLIĞI
Başkanlık	Başkanlık	Başkanlık
Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi
Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi
Başkanlık Birimleri	Başkanlık Birimleri	Başkanlık Birimleri
Bursa Adli Tıp Şube Müdürlüğü	Dişhekim Adli Tıp Şube Müdürlüğü	Erzurum Adli Tıp Şube Müdürlüğü
GAZİANTEP GRUP BAŞKANLIĞI	İZMİR GRUP BAŞKANLIĞI	MALATYA GRUP BAŞKANLIĞI
Başkanlık	Başkanlık	Başkanlık
Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi
Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi
Biyojeoloji İhtisas Dairesi	Biyojeoloji İhtisas Dairesi	Başkanlık Birimleri
Başkanlık Birimleri	Başkanlık Birimleri	Malatya Adli Tıp Şube Müdürlüğü
	İzmir Adli Tıp Şube Müdürlüğü	
	Karşıyaka Adli Tıp Şube Müdürlüğü	
TRABZON GRUP BAŞKANLIĞI	VAN GRUP BAŞKANLIĞI	
Başkanlık	Başkanlık	
Morg İhtisas Dairesi	Morg İhtisas Dairesi	
Kimya İhtisas Dairesi	Kimya İhtisas Dairesi	
Biyojeoloji İhtisas Dairesi	Başkanlık Birimleri	
Başkanlık Birimleri	Van Adli Tıp Şube Müdürlüğü	
Trabzon Adli Tıp Şube Müdürlüğü		

Şekil 20. Adli Tıp Kurumu İdari Yapılanması Web Sayfası Görüntüsü (17.05.2023 tarihli)

İhtisas daireleri açısından bakıldığında; grup başkanlıkları arasında sayılmayan Denizli'de de ihtisas daireleri olduğu görülmektedir (ATK, 2003).

atk.gov.tr/adli-tip-kurumu-sube-mudurlukleri.html

Haritalar Understanding Hea...

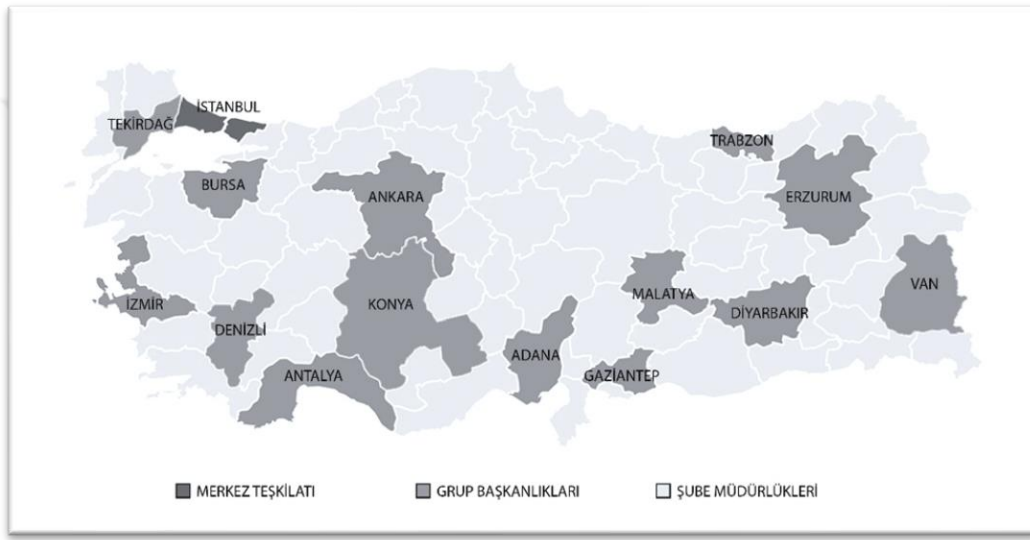
ADLI TIP KURUMU GRUP BAŞKANLIKLARI VE MEVCUT İHTİSAS DAİRELERİ

ADANA İHTİSAS DAİRELERİ	ANKARA İHTİSAS DAİRELERİ	ANTALYA İHTİSAS DAİRELERİ	BURSA İHTİSAS DAİRELERİ
1-Morg	1-Morg	1-Morg	1-Morg
2-Kimya	2-Kimya	2-Kimya	2-Kimya
	3-Biyojeoloji		
	4-Trafik		
DENİZLİ İHTİSAS DAİRELERİ	DIYARBAKIR İHTİSAS DAİRELERİ	ERZURUM İHTİSAS DAİRELERİ	GAZİANTEP İHTİSAS DAİRELERİ
1-Morg	1-Morg	1-Morg	1-Morg
2-Kimya	2-Kimya	2-Kimya	2-Kimya
			3-Biyojeoloji
İZMİR İHTİSAS DAİRELERİ	MALATYA İHTİSAS DAİRELERİ	TRABZON İHTİSAS DAİRELERİ	VAN İHTİSAS DAİRELERİ
1-Morg	1-Morg	1-Morg	1-Morg
2-Kimya	2-Kimya	2-Kimya	2-Kimya
3-Biyojeoloji		3-Biyojeoloji	

Şekil 21. Adli Tıp Kurumu Grup Başkanlıkları İhtisas Daireleri, 2023

Grup başkanlıklarını gösteren haritada 14 grup başkanlığı, ihtisas daireleri açısından bakıldığında 12 grup başkanlığı görülmektedir. Bu durumun faaliyeti askıda olan grup başkanlıkları olmasından dolayı mı yoksa web sayfasında güncellenmenin yapılmamış olmasından dolayı mı olduğu anlaşılamamıştır.

Ülkemizdeki 81 ilin hepsinde Adli Tıp Kurumu şube müdürlüğünün bulunmakta olduğu haritadan (Şekil 22) anlaşılmaktadır (ATK, 2023).



Şekil 22. Adli Tıp Kurumu Merkez, Grup Başkanlıkları ve Şube Müdürlüklerinin Dağılımı, 2023

Morg İhtisas Dairesi aşağıdaki şubelerden oluşmaktadır ve görevleri arasında cesetler ve ceset parçaları üzerinde otopsi inceleme yaparak ölüm sebeplerini tespit etmek, ölüm olayı ile ilişkili canlılara ait biyolojik materyal üzerinde inceleme yapmak, cesetlerden ve canlılardan alınmış organ ve doku parçalarının histopatolojik incelemesini yapmak ve makroskopik veya mikroskopik incelemeler ile postmortem toksikolojik, antropolojik ve odontolojik inceleme yapmak sayılabilir (Resmi Gazete, 2004):

- Otopsi şubesi,
- Histopatolojik tetkik şubesi,
- Kitlesele ölümlerde olay yeri incelemesi ve kimliklendirme şubesi,
- Kemik ve diş inceleme şubesi,
- Laboratuvarlar şubesi. (Adlî entomoloji, postmortem mikrobiyoloji, postmortem acil toksikoloji ve yangın laboratuvarı)

Cumhuriyet savcılığının talebi üzerine il içinde veya dışında, tek veya kitlesele ölümlerde olay yeri incelemesi, cesetleri kimliklendirmek ve otopsi yapmak üzere adli tıp uzmanı, adli odontolog, adli entomolog, adli toksikolog ve adli biyologdan oluşan en az bir ekip hazır bulundurmak da Morg İhtisas Dairesinin sorumluluğundadır (Resmî Gazete, 2004).

Yönetmeliğin 18-c maddesine göre adli tıp şube müdürlüklerinin bulundukları görev bölgeleri sınırları içinde ölü muayenesi adli tıp uzmanı tarafından yapıldıktan sonra otopsileri Adli Tıp Kurumu veya grup başkanlığındaki morg ihtisas dairelerinde yapılmaktadır; Morg ihtisas dairesi bulunmayan yerlerde, dairenin görevlendirdiği otopsi vb. işlerde mevcut resmî sağık kurumlarının olanaklarından yararlanılır (Resmî Gazete, 2004).

Biyoloji İhtisas Dairesinde aşağıdaki şubeler bulunmaktadır ve görevleri arasında mahkeme, hakimlik ve Cumhuriyet savcılığı tarafından gönderilen nesep tayini ve kriminalistik inceleme amacıyla her türlü biyolojik örnek veya biyolojik örnek taşıması olası materyalin mikrobiyolojik, hematolojik, serolojik ve genetik açılardan mevcut imkanlarla yapılabilen analizlerini yapar ve raporlar (Resmî Gazete, 2003):

- Adli genetik şubesi,
- Hematoloji şubesi,
- Ön inceleme şubesi,
- Kan lekesi model analiz şubesi.

Adli Tıp Kurumu'nun web sayfasında verilen organizasyon şemasına göre, verilen haritada mevcut olduğu belirtilen 14 grup başkanlığından morg ihtisas dairesi, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Malatya, Trabzon ve Van grup başkanlıkları olmak üzere 11 ilde, biyolojik ihtisas dairesi ise Ankara, Gaziantep, İzmir ve Trabzon grup başkanlıkları olmak üzere 4 ilde bulunduğu görülmektedir (ATK, 2003). Diğer tüm illerde var olduğu web sayfasında verilen haritadan anlaşılan şube müdürlüklerinde görevli personelin adli tıpla ilgili mahkeme, savcılık veya hakimliklerden talep edilen otopsi, muayene ve keşifleri, gerektiğinde olay yerinde yapmak ve rapor vermek, çağrıldığında sözlü görüş vermekle yükümlü oldukları idari yapının anlatıldığı bölümde belirtilmiştir (ATK, 2023).

Bununla beraber, Adli Tıp birimlerinin doğrudan hizmet vermediği ilçeler bulunmaktadır. Bu takdirde gerek adli ölü muayenesi gerek otopsi gerekse feth-i kabir için mahkemeler, Cumhuriyet savcılıkları veya hakimlikler tarafından anılan yerde görev ifa eden belediye veya Sağlık Bakanlığı çalışanları adli nöbetleri tutmakta veya görevlendirme üzere feth-i kabir işlemlerini yerine getirmektedirler.

4. 8. Atıkların Bertarafı

Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği 4. maddesi, konu ile ilgili terimlere yer vermekte olup feth-i kabir işlemlerinde karşımıza çıkacak “atık” kavramı ile ilgili olan tanımlar aşağıda mevzuatta verildiği şekli ile tablo haline getirilerek verilmiştir (Şekil 23) (Resmî Gazete, 2017):

KAVRAM	TANIMI	YÖNETMELİK MADDESİ
<i>Tıbbi atık</i>	“Enfeksiyon yapıcı atıkları, patolojik atıkları ve kesici-delici atıklar”	4/o
<i>Patolojik atık</i>	“Cerrahi girişim, otopsi, anatomi veya patoloji çalışması sonucu ortaya çıkan dokuları, organları, vücut parçalarını, vücut sıvılarını ve fetusu”	4/k
<i>Kesici-Delici atık</i>	“Enjektör ve diğer tüm tıbbi girişim iğneleri, lanset, kapiller tüp, bisturi, bıçak, serum seti iğnesi, cerrahi suture iğneleri, biyopsi iğneleri, intraket, kırık cam, ampul, lam-lamel, kırılmış cam tüp ve petri kapları gibi batma, delme, sıyrık ve yaralanmalara neden olabilecek atıkları,”	4/ı
<i>Sterilizasyon</i>	“Bakteri sporları dâhil her türlü mikrobiyal yaşamın fiziksel, kimyasal, mekanik metotlar veya radyasyon yoluyla tamamen yok edilmesini veya bu mikroorganizmaların seviyesinin en az % 99,9999 oranında azaltılmasını”	4/m
<i>Enfeksiyon yapıcı atık</i>	“Enfeksiyon yapıcı etkenleri taşıdığı bilinen veya taşınması muhtemel; başta kan ve kan ürünleri olmak üzere her türlü vücut sıvısı, insan dokuları, organları, anatomik parçaları, otopsi materyali, plasenta, fetus ve diğer patolojik materyali, bu tür materyal ile bulaşmış eldiven, örtü, çarşaf, bandaj, flaster, tamponlar, eküvyon ve benzeri atıkları, karantina altındaki hastaların vücut çıkartılarını, bakteri ve virüs tutucu hava filtrelerini, enfeksiyon yapıcı ajanların laboratuvar kültürlerini ve kültür stoklarını, enfekte hayvanlara ve çıkartılarına temas etmiş her türlü malzemeyi, veterinerlik hizmetlerinden kaynaklanan atıkları,”	4/e
<i>Kesici-Delici atık kabı:</i>	“Kesici ve delici atıkların toplanması ve biriktirilmesi amacıyla kullanılan, teknik özellikleri 10 uncu maddede belirtilen biriktirme kabını”	4/İ
<i>Tıbbi atık kabı, kovası veya konteyneri</i>	“Tıbbi atık torbalarının veya kesici-delici atık kaplarının toplanması ve/veya taşınması için kullanılan teknik özellikleri 10 uncu ve 11 inci maddelerde belirtilen kap, kova veya konteyneri,”	4/p
<i>Tıbbi atık torbası</i>	“Tıbbi atıkların toplanması ve biriktirilmesi amacıyla kullanılan, teknik özellikleri 10 uncu maddede belirtilen torbayı,”	4/s
<i>Geçici depolama</i>	“Tıbbi atıkların, tıbbi atık işleme tesisine ulaştırılmadan önce sağlık kuruluşu bünyesinde ve tıbbi atık işleme tesisinde işleme tabi tutulmadan önce güvenli bir şekilde bekletilmesini,”	4/f
<i>Uluslararası biyo-tehlike amblemi:</i>	“Tıbbi atık torbası, kabı, kovası veya konteyneri ile kesici-delici atık kapları, bunların taşınmasında kullanılan araçlar ile geçici depolama birimlerinin üzerlerinde bulunması gereken ve bir örneği Ek-2’de yer alan amblemi,”	4/t

Şekil 23. Tıbbi Atıkların Kontrol Yönetmeliğinde Feth-i Kabir Kavramı ile İlişkili Olabilecek Kavramlar

Yönetmeliğin 5. maddesi tıbbi atıklarla ilgili temel ilkeleri saymaktadır. En temel ilke bu atıkların doğrudan herhangi bir ortama, doğaya, diğer atıklara karışacak şekilde uzaklaştırılmamasıdır. Tıbbi atıkların üretildiği yerde diğer atılacaklardan (örneğin ev atığı, gıda artığı vb) ayrı olarak toplanması, yok edileceği yere kadar beklemek üzere geçici olarak biriktirileceği bir yerde ayrı olarak bulunması, yok edileceği yere götürülürken diğer atıklardan ayrı olarak taşınması ve yok edileceği zaman da vasfına göre ayrı ve özel olarak yok edilmesi diğer ilkeler arasında önemli olanlardır.

Yönetmelik Madde-5/ç “Tıbbi atıkların neden olduğu çevresel kirlenme ve bozulmadan kaynaklanan zararlardan dolayı tıbbi atığın toplanması, taşınması, geçici depolanması ve bertarafı faaliyetlerinde bulunanlar müteselsilen sorumludurlar”, Madde-5/d ise “Tıbbi atıkların yönetiminden sorumlu kişi, kurum/kuruluşlar, bu atıkların çevre ve insan sağlığına olabilecek zararlı etkilerinin azaltılması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdürler” şeklindedir (Resmî Gazete, 2017). Tıbbi atıkların kaynağında yani henüz daha yeni iken ortaya çıktığı anda ayrıştırılması, usulüne uygun biriktirilmesi ve yok edilmek üzere iletilmesinden kimlerin sorumlu olduğu Yönetmeliğin 10. Maddesinde “Tıbbi atıklar, başta doktor, hemşire, ebe, veteriner, diş hekimi, laboratuvar teknik elemanı olmak üzere ilgili sağlık personeli tarafından oluşumları sırasında kaynağında diğer atıklar ile karıştırılmadan ayrı olarak biriktirilir” şeklinde verilmiş yani bir tıbbi atık ortaya çıkmış ise bunun sorumluluğu o atığı ortaya çıkaran meslek profesyoneline verilmiştir (Resmî Gazete, 2017).

Bu nedenle, feth-i kabir işlemi esnasında oluşacak tıbbi, patolojik ve delici kesici atıkların kaynağında toplanması, ayrılması ve imha edileceği sona doğru iletilmesi öncelikle feth-i kabir işlemi sırasında ölü beden ile çalışan adli tabibin görevi olacaktır (Resmî Gazete, 2017).

Yönetmeliğin 5/e maddesi ise “Sağlık kuruluşları, atıklarının toplanması, taşınması, sterilizasyonu ve bertarafı için gerekli harcamaları karşılamakla yükümlüdür.” şeklindedir ve bu madde, bu atıkların toplanıp taşınması ve yok edilmek üzere tıbbi atık tesisine göndermesi, tekrar kullanılabilen malzemelerin veya örnek için kullanılacak kapların steril hale getirilmesini sağlaması gereken kurumun, feth-i kabir için görevlendirilen hekimin çalıştığı veya bağlı olduğu sağlık kurumu olduğu değerlendirilebilir (Resmî Gazete, 2017).

Yönetmeliğin 27. maddesine tıbbi atıkların toplanması konusuna ayrılmıştır. Buna göre “(1) Tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve bertaraf edilmesinde görevlendirilen personel; çalışma sırasında eldiven, koruyucu gözlük, maske kullanır, çizme ve turuncu renkli özel koruyucu kıyafet giyer. Bu işlemlerde kullanılan özel giysi ve ekipmanlar ayrı bir yerde muhafaza edilir. Bunların temini ve temizlenmesi, atık üreticisi, belediye veya yetkilerini devrettiği kişi ve kuruluşlarca sağlanır.” (Resmî Gazete, 2017).

4. 9. Mezar Açmanın Etik Boyutu

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, bir memurun etik davranışını “Etik davranış, bir kamu görevlisinin görevini yaparken kamu yararını kendi kişisel çıkarlarının daima önünde tutması, yaptığı görevle ilgili olarak kendisini başkalarına bağımlı kılacak (parasal ve başka çıkarsal ilişkilerle) bağlantılara girmemesidir” şeklinde tanımlamaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2023).

Bir memurun etik çalışmasından bahsedildiği zaman öncelikle işini dürüstlükle, tarafsız ve şeffaf olarak gerçekleştirmesi beklenir, bunun yanı sıra çalışanı olduğu demokratik devlet geleneği gereği, zira demokratik bir yönetim olmadığı takdirde etikten bahsetmek abesle iştigaldir.

Devlet adına yaptığı iş ve işlemlerde demokrasinin bir gereği olan farklı kültür, inanç ve sair bireylerin çeşitlilik arz eden özellik, duygu ve düşüncülerine de azami saygı göstermesi beklenir. Etik Kurul “adaletli olmayı, devlete sadakati, ehliyet ve liyakat sahibi olmayı, tarafsızlığı, dürüstlük, nezaket, saygı ve güveni, halka hizmet bilinci, güler yüzlü ve yardımsever olmayı” etik davranışlar olarak belirtmekte, aksi olarak da “ayrımcılık, kayırma, rüşvet, yolsuzluk, usulsüzlük, istismar, sömürü, ihmal, savsaklama, işe siyaset karıştırma, psikolojik yıldırma ve baskı kurma, mobbing, hakaret, küfür

içerikli hitap, yetkinin kötüye kullanımı, dedikodu ve zimmeti” ise etik olmayan davranışlar olarak saymaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2023).

Feth-i kabir açısından bakıldığında, içerisinde bir hekimin görev aldığı her ekip tıbbi deontoloji ilkeleri ile bağlı olacağı gibi, devlet adına yapılacak görevden dolayı etik sorumluluklar da feth-i kabir işlemlerini yürütecek ekibi bağlamaktadır. Tıp etiğinde çok sayıda ilke sayılabilecek olsa da en temel 4 ilke “yararlılık, zarar vermemek, özerkliğe saygı ve adalet” ilkeleridir (Aydın, 2001).

Yarar ve zarar kavramları biyolojik ve fiziksel olarak tıp bilimi uygulamaları ile ölçülebilir olmakla beraber, psikolojik yarar ve zarar özellikle uzun vadede ne tam ölçülebilir ne de uzak etkiler öngörülebilir. Yine özerkliğe saygı ve adalet kavramları da oldukça geniş yorumlanabilir. Örneğin feth-i kabir işleminin yapılacağı günün seçimi özerkliğe saygı kavramının içinde kendine bir yer bulabilir.

4. 10. Feth-i Kabir ve Medya

Feth-i kabir medyatik bir olaydır. Zira genellikle arka planında basına yansımış bir cinayet, zehirlenme şüphesi, kimliği belirlenmemiş bir ceset, babasını arayan bir çocuk, tüm zenginliğine rağmen çocuğu olduğunu reddetmiş bir ebeveyn gibi sokaktaki insanların ilgisini çezecek bir olay mevcuttur. Bu nedenle basın mensupları feth-i kabir olaylarına aşırı ilgili ve köpürtmeye hazır olabilirler.

Özellikle feth-i kabir yapılacak kişi tanınan bir kişi veya kimlik tespiti yapılacak kişinin uzun zamandır aranan, medyada defaten yer almış bir kişi ise basının ilgisi kaçınılmaz olacaktır. Bu tarz davalarda güvenlik önlemleri artırılıp basın mezarlık alanına sokulmamış olsa bile taraf avukatları, mevtanın yakınları, feth-i kabre nezaret ettikleri sırada gizli olarak çekim yapabilmektedir.

Günümüz teknolojileri gerek bu içeriden gizli çekimlere gerekse çok uzaktan çekimlere izin verecek kadar gelişmiştir. Birkaç fotoğraf veya video elde edildikten sonra üzerine uzun bir haber yapabilmekte, gerçek olsun olmasın çeşitli iddialarda bulunabilmektedirler.

Feth-i kabrin medya ile başka bir ilişkisi de çoğu kez abartılı bir şekilde işlenen suç ve kriminalistik hakkındaki dizilerin beklentileri değiştirmesidir. Feth-i kabir süreci bilmeyenler tarafından filmlerdeki gibi değerlendirilebilir, ayrıca feth-i kabir süreci ile yapılacak incelemelerin varacağı noktada beklentileri yükseltebilir.



5. TARTIŞMA

5. 1. Ölünün Hakları Açısından Ekiplerin Eğitim ve Tecrübesinin Değerlendirilmesi

Ölüm ve ölümün belirtileri, tanısın nasıl konulacağı ülkemizde yasalarla net olarak belirtilmiştir. Ölü kişilerin hakları tek bir mevzuat altında toplanmamış olmakla beraber (Örneğin Ölülerin Hakları veya Ölülere Yapılabilecek ve Yapılamayacak İşlemler mevzuatı gibi) farklı farklı kanun, nizamname ve yönetmeliklerde ölülerin haklarına işaret eden maddeler bulunmaktadır.

Öncelikle her ölen kişinin bir hekim tarafından muayene edilmesi ve ölümünün doğrulanması hakkı vardır. Bu hak, her ölenin bir hekim tarafından muayene edilerek ölüm belgesi düzenlenmesi gereği olarak Mezarlıklar hakkındaki Yönetmelikte açık olarak belirtilmiştir. Ayrıca her ölünün ölüm sebebinin doğrulanması hakkı olduğu da şüpheli bir durumda adli ve kolluk kuvvetlerine haber verilmesi ve mutlaka adli ölü muayenesi yapılması gereği olarak mevzuatta yer almaktadır. Adli ölü muayenesi, esasen ortada bir suç varsa bu suçun aydınlatılması ve ölü kişi adına hesabının sorulmasının işaret fişegidir. Ölü kişi, kendisine verilen zararı ve zarar verenlerin cezalandırılmasını takip edebilecek durumda olmadığı halde savcılık ve mahkemeler onun adına suçun ve suçluların bulunması, cezalandırılması sürecini takip ederler.

Yine iş güvenliği, sosyal sigortalar hakkındaki mevzuat iş kazası nedeniyle hayatını kaybedenlerin geride kalan ailesine bağlanacak gelir ve tazminat durumlarını düzenleyerek bir yandan hayatta olanların haklarını korurken bir yandan da aslında ölmüş olan kişinin haklarını korumuş olmaktadır.

Hukuk sistemimiz içinde ölüm sebepleri ve şekilleri, ölümün doğal yolla olmadığı takdirde ölümün şekline ve failin kasıt durumuna göre nasıl hareket edileceğini ayrıntılı olarak birkaç kanunda (Türk Ceza Kanunu, İş Güvenliği hakkında mevzuat, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu vb.) tanımlamaktadır.

Bunlara aşağıdaki maddeler örnek verilebilir;

- Türk Ceza Kanunu Madde-81, “Bir insanı kasten öldüren kişi, müebbet hapis cezası ile cezalandırılır”, Madde 82 “... kadına karşı... bir kamu görevlisine karşı kamu görevi nedeniyle ... canavarca hisle ... alt ve üst soya karşı... kişi ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılır” şeklindedir ve hem öldürme şekli hem fail hem de öldürülen kişinin özelliğine göre cezalar ve nasıl uygulanacağı ayrı ayrı belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2004).

Ölen kişinin aynı zamanda bakımı ve onarımı belediyelere ve köy tüzel kişiliklerine verilmiş, yeri ve toprak özellikleri, büyüklüğü ve standartları belirlenmiş kendine ait bir mezar yerinde sonsuz dek huzur içinde kalma hakkı vardır. Bu hak Mezarlık Yerlerinin İnşası İle Cenaze Nakil Ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi gibi mevzuatta garanti altına alınmıştır (Resmi Gazete 1930; 1931; 2010). Ayrıca ölen kişinin şehit ya da devlet büyüğü olması halinde Şehitlik Yönetmeliği, Devlet Mezarlığı Dışında Defnedilen Bazı Devlet Büyüklerinin Mezarları Hakkında Kanun gibi mevzuatla mezarlarının şeklinden bakımına düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2016; 2003).

Bir hukuk devleti olan ÷lkemizde tek bir parça halinde olmasa bile ölünün ölüm nedeni ve şeklinin belirlenmesi, ölüm belgesinin düzenlenmesi, gerektiğinde adli inceleme, soruşturma ve kovuşturma yapılması, varsa olumsuz durumların giderilip faillerin cezalandırılması, ölen kişinin geride bıraktığı kişilerin gelir bağlanması veya tazminat alması, ölünün dinine uygun şekilde defni, mezar yerinin bakımı ve haklı bir gerekçe olmaksızın cenazenin yerinden çıkarılarak taşınma veya başka şekilde rahatsız edilmemesi yasalar ile güvence altına alınmıştır.

Ölen kişinin ölümü anından itibaren defin sürecine kadar “organ bağı ı yapmak, gömüleceği yere karar vermek dışında yasal varislerine ölünün bedeni ile ilgili bir tasarruf tanınmamıştır. Definden sonra ölünün yakınlarına ait bu tasarruflar da son bulur ve  l  kişi hakkında bir karar verilmesi gerekirse bu ancak tarafsız ve bağımsız adalet sistemi tarafından haklı gerekçeler ile gerek ölünün haklarının korunması gerekse  l  ile ilgili işlemlerde eksik veri veya belirlenmemiş durumların çözümü için başka kimselerin haklarını korumak için kullanılabilir.

Feth-i kabir,  l  defnedildikten sonra tüm haklarında tasarruf sahibi olarak ancak bağımsız yargı tarafından değerlendirilerek rahatsız edilebilir. Bu tasarruf hakkının bağımsız ve tarafsız olarak davranacak adalet sistemine verilmiş olması, ölünün sahip olabileceği en m kemmekel haktır, böylece haksız gerekçelerle rahatsız edilmiş olmayacaktır. Bahsedilen tasarruf hakkı, aynı zamanda ölünün yakınları ve toplum için de m kemmekel bir haktır, zira haklı bir gerekçe olmadıkça sevdikleri rahatsız edilmeyecek, toplum açısından ise görsel, biyolojik, psikolojik bir rahatsızlık o u mayacaktır.

Bununla beraber, ölümlerde yapılacak işlemler ülke çapında farklı tecrübe ve eğitim seviyesine sahip personel tarafından gerçekleştirilmektedir. Öncelikle  l  muayenesini yapacak hekimin gerekli tecrübe ve eğitime sahip olması gerekir.

En zor hizmet verilen en ücra köşelerde maalesef mecburi hizmet ve tayin politikası nedeni ile genellikle en tecrübesiz ve yeni mezun hekimler çalışmaktadır.

Diğer kamu kurumlarında da yeni mezun olanlar en uzak ve ücra köşelerden mecburi hizmetlerine başlamaktadırlar. Bu nedenle yerleşim yeri büyüklüğü azalıp ana merkezlere uzaklık arttıkça gerek adli gerek kolluk gerekse sağlık çalışanlarının hem yaşı ve meslek hayatında geçirilen yıllar hem de tecrübeleri ters orantılı olarak azalmaktadır.

Aynı şekilde göz önünden ve merkezden uzaklaştıkça hizmet için gerekli alet edevata hızlı erişim, mezarlıkların korunması ve bakımına gösterilen özen, metruk mezarlıklar varlığı gibi sorunlar çoğalmaktadır. Yine merkezden uzaklaştıkça bir inceleme veya örnek alma durumu söz konusu olursa bu örneklerin gönderileceği mesafe ve dolayısıyla süre uzamaktadır.

Çoğu zaman merkezleşememiş yerlerin iklimi ve coğrafi koşulları da zorlu olmaktadır, zira iklimi ve coğrafi koşulları uygun olan yerleşim yerleri hızla büyümekte, göç almakta buna bağlı olarak da verilecek hizmetler çap olarak büyümektedir. Örneğin bir köyde hiçbir kamu kurumunun müdürlüğü bulunmazken, ilçelerde bulunmakta, illerde ise çok daha fazla imkân olmaktadır.

Ölüm hayatın bir gerçeğidir ve ölümle karşılaşacak, bu konuda işlem yapacak personelin ölüm, belirtileri, ölüm şekli hakkında şüphe oluşturan bulgu ve belirtiler, şüphe duyulursa yapılması gereken işlem ve yazışmalar, ölümün nasıl doğrulanacağı ve hangi belgelerin eksiksiz ve doğru olarak nasıl doldurulacağı, nereye ne kadar süre içinde gönderilmesi gerektiği gibi çok çeşitli konularda hata yapmasını engelleyecek düzeyde eğitim alması gerekir.

Hekimler açısından bu olanaklar eğitim sürecinde yetersizdir ve genellikle tıbbi deontoloji ve halk sağığı stajlarında değinilmektedir. Tıp fakültelerinde ideali anlatılan bu işlemler, periferde hekimin yaşayacağı çeşitli imkansızlıklar düşünöldüğünde gerektiğı kadar sorun çözmeye yönelik olmayabilir.

Örneğın yeni mezun bir hekim feth-i kabir görevine davet edildiğinde kişisel koruyucu tulumu kolluk kuvvetlerinin olay yeri inceleme ekibinden, uzun galoşu ilçe tarım müdürlüğündeki veterinerlerden bulabileceğı konusunda hazır bir bilgiye sahip olmayacak ve aranıp durabilecek veya eksik malzeme ile sahaya çıkabilecektir. Feth-i kabir konusunda uzmanlaşmış kurum olan ve ihtisas olanakları bulunan Adli Tıp Kurumu çalışanları daha eğitimli ve daha donanımlı olup malzeme ihtiyaçları da giderilmiştir.

Bununla beraber, Adli Tıp Kurumu halen ülkenin her köşesine hizmet verememekte, bu hizmetlerin çoğı sahada çalışan hekimler tarafından sağlanmaktadır. Adli Tıp Kurumu personeline kıyasla kimlik, yaş ve cinsiyet tespitinde de sahada çalışan hekimler yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayıp çürüme evreleri, toksikoloji, numune alma ve yazışmalar, tutanaklar konusunda da bilgi ve tecrübe eksiklerine sahip olabilmektedirler.

Benzer şekilde mezarın açılması sırasında çalışan belediye işçileri de açma tekniklerinin mevcut ve diğeri ölöleri rahatsız etmeden farklı koşullarda nasıl yapılacağı, iş kazalarına en az sebebiyet verecek çalışma ve açma şekli ile işlemleri kolaylaştıracak (görevlinin mezara iniş i veya cesedin mezardan çıkarılışı) şekilde açma yapma konusunda eğitilmelidirler.

5. 2. Mezar ve Mezarlıkların Özelliklerinin Feth-i Kabirdeki Rolü Açısından Değerlendirme

Bulgular bölümünde, mezarlık yeri seçiminin coğrafi, iklim ve toprak koşulları göz önünde bulundurularak bir komisyon eliyle yapılması, yerleşim yerinin büyüklüğü ve ölüm hızı düşünülerek mevzuatta belirlenen formül kullanılarak gerekli alanın hesaplanması, mezarlıkların illerde il belediyeleri, köylerde ise köy tüzel kişiliklerine ait olduğu ve gömme işlemi bırakılarak mezarlık terk edilse bile mezarlık vasfının ve sahipliğinin değişmeyeceği, değiştirilemeyeceği, metruk veya faal olması ayırt edilmeden bağlı bulunduğu tüzel kişilikçe bakımlarının düzenli olarak yapılması, çevresinin duvar ile örülmesi, kapısının olması ve bu şekilde ziyaret amacı dışında veya hayvanat girişine engel olunması, temiz ve bakımlı tutulması gereği anlatılmıştır. Şehitlikler, anıt mezarlar ve cami hazirelerindeki mezarlar ile yurtdışında bulunan ülkemiz ve vatandaşımıza ait mezarların bakım ve onarımı farklı kurumlara verilmiş olmakla beraber temel ilkeler aynıdır.

Ülkemizde mezarlıklar ile ilgili ilk mevzuat 1930 ve 1931 tarihli iki kanunda yer almaktadır. Bunlar 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Belediye Mezarlıkları Nizamnamesidir. Oysa özellikle köy mezarları başta olmak üzere pek çok yerleşim yerindeki mezar alanları bu tarihlerden önce belirlenmiştir. Mezar yerlerinin seçiminin toprak, rüzgâr, eğim, coğrafi yerleşim, su kaynaklarına uzaklık gibi parametreler değerlendirilerek içerisinde belediye, tarım müdürlüğü, sağlık müdürlüğü temsilcilerinin bulunduğu bir komisyon tarafından seçilerek belirlenmesi ve tescil edilmesi açık mevzuatı ise ancak 2000’li yıllarda yönetmelikler ile mümkün olmuştur.

Bu nedenle pek çok mezarlık mevzuatta belirtilen standartları sağlamamış olabilmektedir. Özellikle eğim, hâkim rüzgâr konuları atlanmıştır. Dağlık alanlarda mezarlık oluşturmak için düz bir alan bulmak zor olabildiğinden mezarlıklar izin verilen eğimin üzerinde eğime sahip olabilmekte bu da üst yapı yerinde kalsa bile yer altındaki toprağın su veya yer çekimi ile yer değiştirmesine mezar boşluklarının giderek yer değiştirmesine sebep olabilmektedir. Ayrıca toprak özellikleri ölünün çürüme ve ayrışma süresini etkileyecek özelliklerden yoksun veya bu süreci etkileyecek, değiştirecek özelliklerde olabilmektedir. İklim ve mevsim de özellikle yeni definlerde çürüme ve ayrışma düzeyini etkileyebilir.

Araştırmacının da katıldığı bir feth-i kabir görevlendirmesi sırasında mezar taşı ve üst yapı kaldırılmış, mezar içindeki toprak boşaltılmıştır. Üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmiş olan cesedin kemiklerine ulaşıldığında 1,35-1,40 cm. boylarında olduğu tahmin edilmiştir. Çene kemiğinde oldukça fazla diş vardır ve antropolog olan araştırmacı tarafından cinsiyeti erkek ve diş yapısından 8-10 yaşlarında olduğu tahmin edilmiştir. Feth-i kabir görevlendirmesinde örnek alınması gereken kişi yaşlı erkektir. Olay yerinde bulunan yakınlarına sorulduğunda da boyunun 1,75 cm. kadar olduğu anlaşılmıştır. Kemiklerin mezarın eğime göre daha üst bölgede mezar boşluğu duvarının hemen dibinde bulunmasından şüphe edilerek mezarın alt kenarına yakın duvarı içe doğru kazıldığında aranılan kişinin özelliklerine uygun başka bir cesetle karşılaşmıştır.

Bu olayda yüksekte olan mezar içeriği aşağıda olan mezar içeriğine doğru kayarken, mevcut mezardaki toprak ise içindeki cesetle beraber bir aşağıya kaymış böylece mezarın ortası boş ve yüksekte bulunan kenarında üst mezardan kayan içerik, aşağıda bulunan kenarında ise mezarın içeriğinde bulunması gereken kemikler her iki yan duvarların bitişiğinde yerleşmiş olarak bulunmuştur.

Saha hekimlerinin kemiklerden yaş ve cinsiyet tespiti tecrübesi sahada çalışan bir antropolog veya Adli Tıp Kurumunda çalışan bir hekim kadar yüksek olmayabilir. Bahsedilen olguda fiziki antropolog bir çalışanın olması sorunun giderilmesine katkıda bulunmuştur. Mevcut kemiklerin ve dişlerin varlığından bu kişinin aranılan kişi olmadığı anlaşılmıştır. Eğer mezar ortasına doğru yerleşimde olan bu kemiklerden yaş ve cinsiyet belirlemeden örnek almış olsaydı tüm hukuki süreci sekteye uğratabilirdi.

Ayrıca mezarlıkların genişliği ve mezar aralarının darlığı özellikle adaların ortasına yerleşimli mezarlarda çalışma güçlüğü oluşturmaktadır. Belediye tarafından gönderilen araçların nizami bir şekilde mezar üst yapısını kaldırması zor olabilir. Bununla birlikte feth-i kabir işlemini gerçekleştirecek olan görevli rahatça inceleme ve numune alma işlemlerini gerçekleştiremeyebilir. Sahada çalışan hekimler, bu dar alanda çürümüş, ıslanmış kefeniyle birlikte henüz tam ayrışmamış bir cesedi, yerinden kaldırarak dışarıya almak konusunda kararsız kalmaktadırlar.

Zira kendilerine eşlik eden morg masası ve su tankı olan bir otopsi aracı yoktur. Pek çok köy ve ilçe mezarlığında (ki bu mezarlıklar genellikle periferde olup Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerdir) mezarlığa ait bir gasilhane bulunmayabildiği gibi bulunduğunda da uzak olabilmektedir. Birkaç tarafından tutularak taşınmaya çalışıldığında zarar görmeye müsait olan ölü bedenin içinde iki kişinin bile zorlukla ayakta durabileceği 1,5 m. Derinlikten dar alanda çıkartılması, mezar aralarından geçirilerek varsa gasilhaneye yoksa etrafı perde ile çevrilmiş bir düzlüğe götürülmesi, burada kefenin açılarak inceleme yapılması, daha sonra kimi zaman uzun kemikleri kesildiği için stabilizasyonu bozulan cesedin tekrar kefenlenerek mezara taşınması sahada, burada bahsedildiği kadar kolay değildir.

Sadece yeni bir kefen bezi bulundurmak, bulmak bile önceden planlanması gereken bir işlem olduğu gibi taşıma da ayrı bir problemidir. Bu nedenle inceleme için incelemenin yapılabileceği yıkanabilir morg masası, su tankı olan bir araca sahip olmayan bir bilirkişi, bu zorlukları tek başına aşmak yerine, tek başına mezar içinde uygun temizliği yaptırarak, kefeni düzgün bir şekilde kesmeyi (daha sonra tekrar örtülebilecek şekilde) ve incelemesini içeride yapmayı ve örnekleri aldıktan sonra kefeni beden görünmeyecek şekilde örtmeyi tercih etmektedir. Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilen yerlerde daha donanımlı ve profesyonel hizmet verilebileceği aşıkardır zira bu yerler daha büyük yerleşim yerleri olup hem gasilhane hem de araç ve otopsi teknikleri gibi yardımcı hizmetliler mevcuttur.

Mezarlıkların derin, birbirine yakın ve profesyoneller tarafından açılmadığı takdirde düzgün bertaraf edilmemiş mezar üstü yapı artıkları ve toprak yığınları nedeniyle iş kazalarına zemin hazırlayacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle antropologlar veya arkeologlar tarafından kullanılan mezar açma teknikleri de değerlendirilerek uygun ve gerek iş kazalarını önleyecek gerekse cesede zarar vermeden iyi çalışma koşullarını oluşturacak açma yöntemleri standardize edilmelidir. Mezarların havalandırılması ve aydınlatılması da çalışma koşullarını etkilemektedir.

5. 3. Mezar/Mezarlık yapısı ve Mezar İçi Açısından Değerlendirme

Feth-i Kabir, belediye veya köy tüzel kişiliklerine ait olan mezarlıklarda yapılan mezar açma işlemidir. Mezarlıkların nasıl düzenleneceği çeşitli mevzuatta yer almaktadır (Resmî Gazete, 1930; 1931; 2010; 2013). Erişkin mezarının uzunluğunun 2 metre, eninin 80 cm (1.6 m²) ve derinliğinin en az 1,5 metre olması gerekmektedir (Resmî Gazete, 1931).

İki mezar arasındaki yanal aralıkların ve baş-ayak aralıklarının küçük ve muntazam bir yol teşkil etmek üzere 50 cm olması gerekli olup hazır beton mezarların definden sonra koku çıkarmaması için beton kapağın üzerine en az 60 cm toprak örtülecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir (Resmî Gazete, 1931).

Bununla beraber, cenaze sahiplerinin mezar toprağı oturur oturmaz mezar yerlerinin üzerine gösterişli mermer ve sair lahit, çerçeve, basamak, kaide gibi yapılar yerleştirme arzusu nedeniyle çoğu mezarlıkta iki mermer blok arası 10-15 santimetreye kadar düşmekte ve aralarında yürümek dahi mümkün olmamaktadır. 7 yaşından küçük çocuklara mahsus mezarlar aynı ada içerisinde erişkin mezarlarından ayrı bir yerde 1 metre uzunluk ve 50 cm eninde ve en az 1,5 metre derinlikte olması gereklidir (Resmî Gazete, 1931).

Nizamnameye göre düzenlenen mezarlıklarda görüldüğü üzere ister erişkin ister 7 yaşından küçük çocuk mezarı olsun tüm mezarların derinliği en az 1,5 metre olmak zorundadır. Ayrıca mezarların eni erişkin mezarlarında 80 cm., çocuk ve bebek mezarlarında 50 cm. olarak belirlenmiştir.

Mezar açıldığında mezar boyunun erişkinlerde en az $\frac{3}{4}$ 'ü, eninin ise yarısından fazlasını mezarın içinde bulunan ölünün vücudu (3-5 yıldan yeni mezarlarda) kaplamaktadır. Mezarların arasının 50 cm. olması ve çoğu kez bu mesafenin mezar üstü yapılar veya çalı, ağaç gibi bitki örtüsü ile kaplanmış olması nedeniyle düzgün bir iniş platformu imkânı olmamaktadır.

Mezarda gerçekleştirilecek inceleme ve örnek alma süreçlerinde cesedi dışarı çıkartmak veya paravanla çalışılacak bir alan oluşturmak güçtür. Bu güçlüğü aşmak üzere başka bir güçlük mücadele edilerek çalışmaların ceset içeride iken tamamlanmasına çalışılmaktadır.

Zira kefeni de çürümeye başlamış bir cesedi tek parça halinde 1,5 metre derinden çıkartmak, daha sonra çalışmanın yapılabileceği çevresi perdelenmiş düz bir zemine veya mezarlığa ait bir yapıya taşımak çok daha meşakkatli olacaktır.

Mezarın açılmasından sonra yer altında mevcut olan küçük canlıların kaçışıp saklanması, mezarın havalanması ve oksijeni bol hava ile dolması, toprakta bulunan aşırı nemin buharlaşması amacıyla mezara inmeden önce yeterli süre beklenmesi gerekmektedir. Mezara açılır açılmaz inilmesi halinde nemli ve oksijensiz hava, koku ve böcekler nedeniyle zaten zor olan inceleme süreci daha zor bir hal alabilir.

Bununla beraber özellikle yağışlı mevsimlerde ve iklimlerde toprak ıslak ve kaygan bir hal aldığından, mezarların birbirine yakınlığı nedeniyle çıkartılan toprak hemen 1,5 metre derinliğe sahip mezarın kenarına yığıldığından aşağıya ulaşmada kat edilecek yolun kayganlaşmasına ve daha yüksekte başlamasına neden olabilmektedir.

Etik olarak ölünün ayak ucundan mezara inmek daha doğru olacağından, mezarın açılması sırasında belediye görevlilerine ayak ucundan rahat inişi sağlayacak şekilde bir açma ve toprak atma yeri belirlemeleri konusunda rehberlik etmek uygun olacaktır. Mezarın taze olması ve baş veya ayak ucunun nerede olduğunun belirlenememesi halinde diğer mezar taşlarının yönü kontrol edilerek mevcut mezarın baş veya ayak ucunun hangisi olduğu anlaşılabilir zira tüm mezarlar aynı yönde ve ülkemizde ölünün yüzü Kibleye dönük şekilde yapılmaktadır.

3-5 yıldan eski mezarlarda çürümeden geriye sadece kemikler kalmış olacağından açmanın son aşamasına nezaret edilmesi ve daha ince bir işçilikle çalışılmasının sağlanması, kemiklerin toprakla birlikte dışarıya atılmasını engelleyecektir.

Mezarın açılması tamamlandıktan sonra, mezara iniş için mümkünse ayak ucuna konulabilecek portatif bir merdiven kullanılabilir. Çoğu kez böyle bir imkân olmadığından, hekimin kendi kollarından destek alarak mümkünse ölünün ayak ucuna doğru kayarak inmesi önerilir. Bu kayma sırasında toprak zeminde taş, mermer parçaları olmadığını kontrol etmesi ve dışarıda kendisini destekleyen ve tutan bir yardımcının olması önemlidir. Yaralanma ve iş kazalarını asgariye indirmek için hekimin inmeden önce ineceği bölgeyi en iyi şekilde tetkik etmesi önemlidir.

Daha sonra ayakları mümkünse cesedin üzerine basmadan inecek şekilde kendisini dikkate içeri doğru kaydırmalıdır.



Şekil 24. 6 Ay Önce Vefat Etmiş Bir Olguda Yeni Açılmış Mezar (Özel Arşiv)¹¹

Aynı olguda daha geniş açıdan bakıldığında tek serbest giriş alanının cesedin baş tarafında olduğu (Şekil 24-25), ayak ucu ve yan tarafların taş, diğer mezar ve toprak yığını ile 1,5 m. yüksekliğin üzerine çıktığı için inişin mecburen baş taraftan yapılması gerekeceği anlaşılmaktadır. Baş taraftan inildiği takdirde kimlik belirlemek, dış örneği almak üzere hekimin, ayak ucuna doğru ilerleyip dönmesi gerekecektir.

¹¹ Fotoğrafın telif hakkı araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Dar alanda fazladan çaba ve zorluk gerektirecek bu ilerleme ve dönme işleminden kaçınmak için daha başında açılışa nezaret ve rehberlik etmek, iniş yolunu ve çalışma alanını planlamak hekimin lehine olacak işlerini kolaylaştıracaktır.



Şekil 25. 6 Ay Önce Vefat Etmiş Bir Olguda Yeni Açılmış Mezar (Özel Arşiv)¹²



Şekil 26. Tavsiye Edilen Mezara İniş Pozisyonu (Özel Arşiv)¹³

¹² Fotoğrafın telif hakkı araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

¹³ Fotoğrafın telif hakkı araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Mezara gösterilen şekilde (Şekil 26) ayak ucundan inilmesi halinde, ayak uçları daha dar olduğundan hekimin basacağı alan genişlemekte, cesedin üzerine basma, kayma, takılma riski azalmaktadır. İlk inişten sonra hekim kendi çalışacağı alanı zaten hazırlayacak, önce cesedi gömüldüğü topraktan serbestleştirecek daha sonra örnek almaya uygun pozisyon verecek ve incelemelerine başlayacaktır.

5. 4. Mezarlıklarda Tutulan Kayıtlar Açısından Değerlendirme

Bulgular bölümünde mezarlıklarda tutulan kayıtlar incelenmiştir. Buna göre her mezarlıkta bir mezarlık kayıt defteri bulunması gereklidir. Ayrıca yine aynı bölümde mezarlık kayıtlarının ilgili belediye tarafından internet ortamında yetki ile erişilebilir veya bazı bilgiler açık olarak tutulduğu da görülmektedir. Bununla beraber özellikle Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen köy mezarlıklarında mezarlığın güvenlik ve idari hizmetler amacıyla kullandığı bir binası ve mezarlık içinde kayıtların hemen ulaşılabilceği bir ortam yoktur. Ayrıca mezarlık kayıtları düzenlenen ölüm belgelerinden kopyalanmakta ve ancak ölüm belgesi tam ve doğru olup kayda tam ve doğru şekilde girilmiş ise eksiksiz ve yönlendirici olabilmektedir.

Kendisinin katıldığı feth-i kabir yapılan 3 olguyu internet tabanlı belediye kayıtlarında açık olan kişi, TCKN, ölüm tarihi, ada ve pafta gibi parametrelerle aradığında, araştırmacı her üç kaydın da eksik olduğunu müşahade etmiştir. Ayrıca internet tabanlı kayıtlarda bulaşıcı hastalık uyarısının da bulunmadığı görülmektedir. İnternet tabanlı mezarlık kayıtlarının feth-i kabir yapacak bilirkişilere lazım olacak bilgileri içerecek şekilde şifre ile girilen bir veri tabanına sahip olması önemlidir.

Araştırmacının katıldığı 8 ay önce defnedilmiş erkek şahıstan femur diyafizinden örnek almak üzere çürümekte olan yumuşak doku kaldırılmış ve femur diyafizinin kesilmesine başlanmıştır. Bir miktar ilerleyen testere daha sonra ilerlemeyi durdurmuştur.

Körelendiği düşünülerek merkezden yeni testere istenmiş ve işleme devam edilmiştir. Bu kıl testerenin de iş görmemesi nedeniyle daha büyük bir testere istenerek tekrar beklemeye devam edilmiştir. Üçüncü testerenin de iş görmemesi üzerine işleme ara verilmiş, muhtar aracılığı ile yakınlarına ulaşılmış ancak bundan sonra şüphe edildiği üzere ölen kişinin bacağında platin olduğu öğrenilmiştir. Bu gibi örnek almayı engelleyecek zorlaştıracak durumların öncesinden bilinmesi bilirkişilerin işlerini kolaylaştıracaktır.

Mevzuatımıza göre ölmüş bir kişinin sağlık kayıtlarına mahkeme kararı olmaksızın erişmek mümkün değildir. Bilirkişiler için bu erişimi sağlayacak yetkinin feth-i kabir kararıyla beraber rutin olarak mahkeme kararı ile beraber istenmesi, verilmesi bilirkişilerin işlerini kolaylaştıracaktır. Ayrıca bu sırada ölen kişinin varsa herhangi bir bulaşıcı hastalığı da risk oluşturma açısından öğrenilecektir. Mezarlıklar hakkındaki yönetmelikte belirli bulaşıcı hastalığı olan kişilerin mezarlarının en az 1 yıl süre ile açılmaması belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2010).

Toplu mezarlar söz konusu olduğunda, deprem gibi afetleri sıklıkla yaşadığımız ülkemizde kayıtların eksiksiz ve doğru tutulması da kolay olmayacaktır. Nitekim yakın zamanda yaşadığımız afet sonrasında bir gün içinde binlerce kişi toplu açılan mezarlara defnedilmiştir ve çalışanlar da aynı şekilde afetzede olduklarından bu kayıtları düzenli olarak tutma imkanının varlığı da sorgulanabilir.

Özellikle ulusal gizli görevlerde çalışan istihbarat personeli gibi kimi kişilerin kayıtları da bulunarak mezarlarına veya ailelerine zarar verilmemesi amacıyla özellikle gizli tutulmakta ve mezarlık defterlerine işlenmemektedir.

5. 5. Feth-i Kabirde Disiplinler Arası Çalışmalar Açısından Değerlendirme

Görüldüğü üzere, halen pek çok ilçede (bunlara Ankara Gölbaşı gibi kimi merkez ilçe de dahil olmak üzere) adli nöbetler ilçe sağlık müdürlüğü veya aile hekimleri tarafından yerine getirilmekte, adli ölü muayenesi, otopsi ve feth-i kabir işlemleri bu adli nöbetçiler veya mahkemenin görevlendireceği bu havuzdan hekimler tarafından yapılmaktadır. Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği Madde-10 “Adli tıp kurumunun doğrudan hizmet vermediği ve hastane bulunan yerlerde, yerinde ölü muayenesi dışındaki adli tıp hizmetleri hastaneler tarafından verilir.

Yerinde ölü muayenesi hizmetleri, mesai saatleri içinde toplum sağlığı merkezi hekimlerince, mesai saatleri dışında öncelikle toplum sağlığı merkezi hekimleri olmak üzere aile hekimleri ve kamu hastaneleri dışındaki diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki hekimlerin de dâhil edilebileceği icap nöbeti şeklinde sunulur. Hastane bulunmayan ilçe merkezleri ve entegre sağlık hizmetinin sunulduğu merkezlerde acil sağlık hizmetleri ile adli tabiplik hizmetleri; mesai saatleri içinde aile hekimleri, mesai saatleri dışında ve resmi tatil günlerinde ise ilçe merkezindeki, toplum sağlığı merkezi hekimleri, entegre sağlık hizmeti sunulan merkezlerde çalışan hekimler ve aile hekimlerinin toplamı dikkate alınarak aşağıdaki gibi icap veya aktif nöbet uygulamaları şeklinde yürütülür” şeklindedir.

Buna göre hekimin katılması gereken adli işlemler arasında olan bir keşif görevi de sayılabilecek feth-i kabir görevinin, varsa hastane hekimleri tarafından, hastane bulunmayan yerleşim yerlerinde (ilçeler) ise mesai saatleri içinde adli nöbetçi olan aile hekimi, mesai dışında ise ilçe sağlık müdürlüğü hekimleri tarafından yapılacak işler arasında olduğu anlaşılmaktadır (Resmi Gazete, 2013).

Feth-i kabir kararı soruşturma aşamasında savcılık, kovuşturma aşamasında mahkeme tarafından verilir ve sürece savcı veya hâkim nezaret eder. Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilen yerlerde kurum personeli (adli tabip) tarafından verilen bilirkişi hizmeti, kurumun hizmet vermediği yerlerde görevlendirme ile Sağlık Bakanlığı personeli (hastane, toplum sağlığı veya aile sağlığı hekimleri) tarafından verilmektedir.

Adli Tıp Kurumu birimlerinde antropolog, otopsi teknisyeni/teknikeri gibi kadrolar olmakla beraber özellikle küçük yerlerde hekimle beraber feth-i kabre gidecek bu vasıflarda personel yoktur.

Sahada çalışan Sağlık Bakanlığı personeli Adli Tıp Kurumu personeli kadar ihtisaslaşmış değildir ve günlük rutinleri arasında adli hizmetler ara sıra ortaya çıkan ve yoğunlukla endişe ile yapılan görevler arasındadır. Saha hekimleri genel olarak bunun ihtisaslaşma istediği ve tüm bu hizmetlerin adli hekimler tarafından yapılmasını istediklerini düşünmektedirler.

Ayrıca kimlik belirleme, yaş ve cinsiyet tespiti gibi konular adli tıp ihtisası yapmış hekimler veya sahada çalışan antropologlar tarafından sahada çalışan pratisyen veya uzman hekimlere göre daha kolay başarılabilecek bir iştir. Bu nedenle yeterli adli tıp uzmanı olmadığı takdirde ekiplerin fizik antropologlar ile desteklenmesi düşünülebilir. Ayrıca cesedin yerinden çıkarılması da dahil bilirkişi olarak görevlendirilen hekimin tüm aşamalarda bir yardımcıya ihtiyacı olmaktadır. Bu yardımcının sağlık çalışanı olması kimi zaman işçilik hizmetlerinin (kefenin açılması, taşıma, çevirme vb.) yapılmak istenmemesine neden olabilir. Her ilde bu hizmetler için otopsi teknisyen ve teknikerlerinin de ekibe dahil edilecek şekilde hazır tutulması uygun olabilir.

Ayrıca adli olayların incelenmesinde kurumlara ve çalışanlara düzen görevler, bulunması gereken ekibin hangi uzmanları veya görevlileri içermesi gerektiği, iş bölümü ve iş birliği standartları yazılmamıştır.

5. 6. Planlama Açısından Değerlendirme

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde mahkeme tarafından hekime görevlendirilme yapılmakta fakat bu hekimin ihtiyaç duyacağı malzemeleri nereden temin edebileceği düşünülmemektedir. Sağlık Bakanlığı birimlerinde feth-i kabir çalışmasında kullanılacak alet ve edevat bir set halinde bulunmamaktadır. Pandemiye kadar kurumlarda su geçirmez tyvek kumaştan tulumlar dahi bulunmamaktaydı.

Bu nedenle planlamanın yükü bilirkişi tayin edilen hekime kalmaktadır. Tüm gerekli malzemeleri farklı kurumlardan toplaması gerekmektedir. Örneğin tulum ve gözlük ile numune poşetleri için kolluk olay yeri inceleme birimlerine, dize kadar kapatan galoş için tarım müdürlüğüne, alet edevat için hastane veya ücreti mukabili nalbura, diş numunesi alabileceği malzemeler için ağız ve diş sağlığı merkezine başvurmak gibi zorlu bir planlama ve tedarik sürecine girmelidir.

Neyse ki eldiven ve maske ile tıbbi atık kutu ve poşetlerini, buz akülerini çalıştığı kurumdan temin edebilir. Mevzuatta bahsedilen termoslu kapların kim tarafından getirileceği açık değildir ve bu tarz çantalar tüm sağlık kurumlarında zimmetli olup dışarıya verilecek sayıda değildir. Genellikle aşı taşımada kullanılan birkaç çanta mevcuttur.

5. 7. Güvenlik ve Çevre Açısından Değerlendirme

Mezarlığın çevre düzeni, temizliği ve etrafının çevrilmesinin mezarlığın bağlı bulunduğu tüzel kişiliğe ait olduğu bulgular bölümünde anlatılmıştı. Bununla beraber pek çok mezarlık, mezar üstü yapılarının izin verilenden geniş yapılması nedeniyle düşmeden yürümeye elverişli bir yapıya sahip değildir. Mezar aralıkları standart olarak kabul edilen 50 cm.'nin yarısından daha fazla dardır ve ilerlemek elde hiçbir şey taşımazken dahi mümkün değildir. Buna ek olarak mezar yanına pek çok malzeme taşınması gerekmektedir.

Feth-i kabir çalışmasının yapılacağı alan mezarlık olduğundan burada çalışacak personelin, yapacağı iş geçici bir süre için dahi olsa, iş güvenliğine uygun şekilde tehlikelerden uzak bir yer olması gerekmektedir. Ayrıca mezarlıklarda tehlikeli olabilecek sokak köpeklerinin varlığı da bir risktir.

5. 8. Feth-i Kabirde Teknik ve Yöntemler Açısından Değerlendirme

Feth-i kabir sürecini planlamadan ve hazırlıktan başlayarak tutulması gereken tutanaklar, görüntülenmesi gereken deliller, kullanılacak teknikler gibi tüm boyutları ile inceleyen bir el kitabı veya kılavuz yoktur. Mevzuat, mezarın açılma kararına, bilim alınacak numunelerin miktarına ve nerelerden alınması gerektiğine, laboratuvarlar ise bu numunelerin nasıl saklanması, nakledilmesi ve analizine odaklanmıştır.

Oysa feth-i kabir disiplinler arası çalışma gerektiren farklı kurum ve kuruluşların birlikte çalıştığı, yapılacak hataların geri dönüşümü zor hak kayıpları ve hukuki hatalara neden olabileceği, farklı yürütülmesi gereken aşamaları olan bir işlemdir.

Gerek rol alan farklı kurumlar gerek rol alan farklı meslek grupları, gerekse her aşamanın farklı disiplinlerden uzmanların emek ve bilgisine ihtiyaç duyulması nedeni ile feth-i kabir bir bütün olarak ele alınıp her aşamasında teknikler, işlem basamakları ve işlem kalitesi göstergeleri irdelenerek aşamaların birbirine pozitif etkisini sinerjistik olarak etkileyecek şekilde bir külliyat haline getirilmesi elzemdir.

Feth-i kabir, savcının veya emrindeki kolluk kuvvetlerinin soruşturma aşamasında şüphesi ile veya ilgili mahkemeye bir başvuru ile başlar. Bu değerlendirmeyi yapacak savcı ve hakimler, ilgili mevzuat çerçevesinde bağımsız ve tarafsız olarak karar verirler. Bu kararın nasıl verileceği açıktır ve nadiren de olsa yanlış karar verildiğinde bir üst mahkeme tarafından her zaman tashih edilebilir.

Kurumlararası çalışmanın var olduğu her yerde kurumlararası çalışma prensipleri ve tekniklerinin uygulanması başarıyı ve verimli bir çalışma ortamını beraberinde getirecektir.

Kurumlararası çalışmalarda aşağıdaki hususlar önem teknik açıdan arz etmektedir;

- Her kurumun kendi öncelikleri ve değerleri vardır ve diğer kurumların buna saygı göstermesi beklenir. Bağımsız yargıya diğer tüm kurumların resmi dilde taleplerini “arz etmeleri” beklenir. Sadece “arz ederim” bitiş cümlesi yerine, resmi dilde alt kurumlara hitap edilme usulü olan “rica ederim” cümlesi ile biten bir yazı, kurum amirinin rahatsız olması nedeniyle yasal cevap vermesi gereken süre dahilinde olmak kaydıyla beklemeye alınabilir.

Bu arada gecikmelere neden olunabilir, görevlendirilen kişinin vaktinde görev yerine ulaşmaması veya mazeret bildirilerek gitmemesi ile sonuçlanabilir. Yine pandemi sırasında yoğun çalışan bir sağlık kuruluşu için feth-i kabrin birkaç gün sonra olması çok önemli bir gecikme olarak algılanmayabilir.

- Kurumlararası çalışmanın başka bir prensibi ise taleplerin son dakikaya bırakılmaması, talep edilen kurumun kendi iç süreçleri de düşünülerek mümkün olduğunca erken bildirim yapılmasıdır. Son dakika talepleri her zaman karşı tarafın planları ve kaynakları ile örtüşmeyebilir.
- Kurumlararası çalışmada başka bir prensip ise birlikte çalışırken her kurum personelinin kendi sorumluluk ve sınırlarını bilmesi, talep eden kurumun kendisinden ne beklediğini net olarak anlamasıdır. Bunun yollarından bir tanesi iş birliği öncesi toplantı yaparak bilgi paylaşımı olduğu gibi, toplantı mümkün olmadığında mevzuata ve işin doğasına vurgu yapılarak görevlendirilecek kişiden ne beklediği ne kadar sürede ve nasıl gerçekleştirmesi beklediği resmi yazılarda açıklanmalı, görevin yerine getirilmesi için bir kılavuz, rehber doküman, tarihçe gibi bilgi ve belgelerin eke konulmasıdır.
- Kurumlararası ve multidisipliner çalışmalarda uyulması gereken bir başka kural, herkesin aynı saat ve gün, aynı yerde mazeretsiz ve hazırlıklı olarak bulunmasıdır. Her görevli getirmesi gereken alet, yazı, belge vb.'ni gerekecekse yedekleriyle beraber mutlaka yanında getirmiş olmalıdır.
- Kurumlararası çalışmalar yürütülürken ve sonuçlandırıldığında mutlaka herkesin işini doğru ve tam yaptığını kanıtlayacak belge, bilgi ve kayıtlar tutulmalı ve tüm kurumların arşivinde olası bir durum için saklanmalıdır.

Yukarıda kabaca özetlenmiş teknikler uygulandığı takdirde kurumlar ve disiplinler arası çalışmalar daha verimli olacaktır.

Feth-i kabir aşamaları içinde teknik olarak en zayıf olunan alan belediye işçileri marifetiyle mezarın üzerindeki yapıların kaldırılıp toprağın kazılmasıdır. Esas olarak özellikle cesede yaklaşıldığında dikkat edilmesi halinde bu süreç feth-i kabrin amacına hanel getirmeyecek olsa da özellikle iş kazaları açısından oldukça önemlidir.

Yapılan bir hata telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle mutlaka adli antropoloji ve adli arkeoloji disiplinleri tarafından kullanılan mezar açma teknikleri de uyarlanarak bu alanda bir kılavuz hazırlanmalıdır. Eğer ceset mezardan çıkarılarak otopsi için morga götürülecek olursa bu alanda da nasıl en uygun şekilde yapılabileceğine dair bir kılavuz ya da rehber kaynak mevcut değildir.

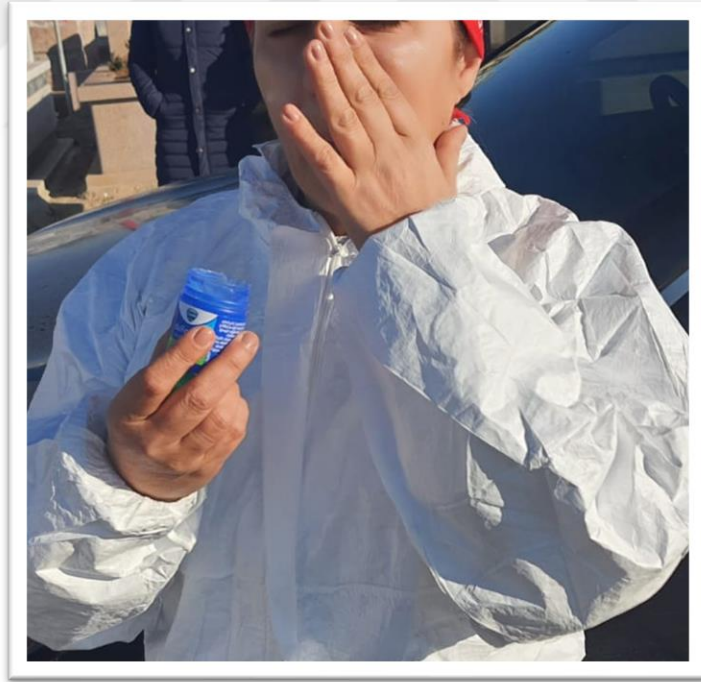
Mezar açıldıktan sonra yapılacak inceleme, alınacak numuneler, otopsi, alınacak numune kapsamı, miktarı, alınacağı yer, paketlenmesi, etiketlenmesi, transferi ve analiz edilmesi neredeyse tamamen bir standarda bağlanmıştır ve uzmanlar veya henüz uzmanlaşmakta olanlar tarafından her zaman başvurulabilecek kaynaklar halinde mevcuttur.

5. 9. İnceleme ve Numune Alma Açısından Değerlendirme

Feth-i kabirde bilirkişi olarak adli tıp uzmanı görevlendirilmesi ve incelemenin Adli Tıp Kurumunun hizmet verdiği bölgelerdeki bu bölgeler görece gelişmiş ve büyük merkezlerdir, hem inceleme ve örnek almanın yapılacağı kapalı mekanların varlığı (morg, gasilhane vb.) hem de bu incelemeyi yapacak kişinin bu alanda ihtisas sahibi olması işlemlerin hızlı, doğru ve rahat bir şekilde ilerlemesini sağlayacaktır. Bununla beraber Adli Tıp Kurumu tarafından doğrudan hizmet verilmeyen görece daha küçük, imkanların daha kısıtlı olduğu bölgelerde Sağlık Bakanlığı hekimleri bilirkişi olarak görevlendirilmektedir ve gerek bilgi ve tecrübeleri gerekse mekânsal imkanları kısıtlıdır.

Hizmet verecekleri çoğu ilçe veya köy mezarlığında kapalı bir müstemilat alanı dahi bulunmamaktadır. Bu takdirde incelemeyi ya mezarlık yakınında bir düzlük alanda ya da mezar içinde yapmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca sahada malzeme, numune kapları temini açısından da güçlükler yaşanmaktadır.

Yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere mezarın girişten önce havalandırılması önemli olmakla ve yüksek koruma düzeyine sahip maske takılmakla beraber mezarın içinde çürümeye bağlı koku olacaktır. Pek çok görevli bu koku ile mücadele etmek ve kokuyu bastırmasını sağlamak amacıyla maskelerini takmadan önce burun ve ağız etraflarına eczanelerde reçetesiz olarak satılan ve soğuk algınlıklarında cilde sürmek veya koklamak, kaynar suya damlatıp buharını koklamak üzere satılan mentollü kremlerden yardım almaktadırlar (Şekil 28). Tecrübe edildiğinde mentol kokulu kremi ağız ve burun etrafına sürdükten sonra maskelerini takan görevliler işlem sonrasında genizlerinde daha az koku olduğunu fark etmektedirler. Genellikle çürük kokular koku kaynağından ayrıldıktan sonra dahi genizde belli belirsiz bir rahatsızlık bırakmaktadır. Kişisel koruyucu ekipman ve özellikleri ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır.



Şekil 28. Mezara İnmeye Hazırlanan Bir Görevli (Özel Arşiv)¹⁴

¹⁴ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Örnek alma şekli ve alınabilecek örnekler, cesedin ne kadar süredir toprak altında olduğu ve istenilen incelemenin ve numunenin türüne göre değişmektedir. 1 yıldan az süredir toprak altında olan cesetlerde kefen henüz çürümemiştir. Kefen tüm bedeni sardığı için gerek yaş, cinsiyet ve kimlik belirleme için gerekse inceleme ve örnek alma için kefenin kesilerek açılması gerekir.

Esasen doğrusu, feth-i kabir yapıldığında cesedin dışarıya alınarak bir çalışma ortamına taşınması ve inceleme için masa, yeterli havalandırma ve ışık ayrıca hijyen açısından su bulunan kapalı bir mekânda inceleme ve örnek alma işleminin yapılmasıdır. Bu amaçla üretilmiş mobil otopsi veya cenaze yıkama araçlarının yanı sıra mezarlıkların gasilhanesi de kullanılabilir.

Bununla beraber Adli Tıp Kurumu'nun hizmet vermediği genellikle de küçük yerleşim birimlerinde bu imkanları elde etmek kolay değildir. Çoğu mezarlığın müştemilat binası veya gasilhanesi yoktur. Varsa bile mezar yerinden uzak olup çürümekte olan bir bedeni tek parça halinde 1,5 m derinlikten çıkartıp buraya taşımaya yardımcı olabilecek sedye, ceset torbası ve taşıyacak işçi bulmak zordur. BU nedenle Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde genellikle mezar içinde veya çıkartılabilirse mezara yakın bir düz alana serilecek çalışma alanında çalışılmak zorunda kalınmaktadır.

Her canlı veya ölü potansiyel bir hastalık kaynağıdır ve gerek inceleme gerekse örnek alma sırasında bulaşmayı engelleyici tedbirler alınmalıdır. Mezar açıldıktan sonra numune almadan önce yapılacak ilk iş eğer kefen hala duruyorsa uygun şekilde (işlemden sonra bedeni tekrar örtebilecek şekilde fazla parçalamadan) açılması ve bedenin görünür kılınmasıdır. Kefenin açılabilmesi için kefenleme pratiğinin ilgililer tarafından bilinmesi önemlidir.

Dikişsiz ve genel olarak 3 kat beyaz keten veya pamuklu kumaş cesede baş kısmından bir oyuk açılarak bedeni sarmak üzere giydirilmekte, parçalar iyice sarıldıktan sonra açılmaması için boyun kısmından, göğüs hizasından, ayak bilekleri hizasından aynı kumaştan kesilmiş şeritlerle sıkıca bağlanmaktadır. Cenazelerin ağız içine ve göz ve diğer vücut delikleri hem dışarı akma olmasın hem de böcek girmesin amacıyla üzerine pamuk koyularak kapatılabilir, tüm baş ve boynun pamukla sarıldığı olgulara da rastlanmıştır. Çene alttan alına doğru, eller ise göğüste birleştirilerek hem el hem ayak başparmakları aynı kumaştan bir şerit ile birbirine bağlanmıştır.

Bu sayede inceleme yapılacak kişinin kimliği, yaşı, cinsiyeti tespit edilmeye çalışılır ve ilk inceleme gözlemsel olarak yapılır. Yine kimi yörelerde saçlara kına tozu, gözlere tuz serpilme adeti vardır.

Dinlerin defin uygulamalarının bilinmesi gerek inceleme öncesinde hazırlık yaparken gerekse inceleme sırasında belirti ve bulgular değerlendirilirken işe yarayacaktır. Takma dişler ve implantlar mümkünse definden önce çıkarıldığından çene içinde diş aramak üzere incelemeci elini ağız içine soktuğunda bu yapıların kalıntısı olabilecek çengel, implant çivisi gibi metaller ile yaralanmamaya dikkat etmeli hafif hareketlerle ağız içini yoklamalıdır.

Çeşitli nedenler ve satın alma imkanlarının artışı ile kefen bezlerinin giderek kalınlaşmakta olması bir vakıadır. Henüz bu konuda bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bununla beraber ailelerin yakınları olan ölü bedeni toprak altından korumak isteği bunda etkili olmuş olabilir. Ölünün mezara konulduktan sonra sağ tarafına çevrilerek yüzünün kibleye doğru çevrilmesi, bu pozisyonda kalabilmesi için de sırt kısmının toprakla beslenmesi adeti ülkemize özgüdür ve incelemeye başlamadan önce cesedin topraktan serbestleştirilmesi için ince bir çalışma yürütülmesi gerekebilir.



Şekil 29. Kefenin Ayak Ucundan Kesilerek Açılması (Özel Arşiv)¹⁵



Şekil 30. Kefenin Baş Ucundan Kesilerek Açılması (Özel Arşiv)¹⁶

¹⁵ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

¹⁶ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Ceset topraktan serbestleştirilip kefen açıldıktan sonra inceleme başlar. Her ne kadar mezarda yatan kişinin kimliği kayıtlarla sabit olsa da bilirkişinin boyut ve görünüm olarak, yaş ve cinsiyet olarak veya varsa diş kayıtları veya belirgin özellikleri üzerinden cesedin kimliğini tespit etmesi yerinde olur. Ayrıca cesedin halinin defin süresiyle örtüşüp örtüşmediği de kontrol edilmelidir. Özellikle usulüne uygun yapılmamış köy mezarlarında kaymalar mevcut olabilir. Çok nadir bir ihtimal olsa da mezardaki ceset sanılan kişi olmayabilir, değiştirilmiş veya üzerine yanlışlıkla veya aradan zaman geçtiği için tekrar gömü yapılmış olabilir.

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde bilirkişi olarak görevlendirilen hekimin bir fizik antropolog veya bir diş hekiminin desteğine ihtiyacı olabilir. Kararda istenilen inceleme türüne göre bilirkişi gerekli incelemeyi yaptıktan ve bulguları kayıt altına aldıktan sonra istenilen örnekleri almak için hazırlık yapmalıdır.

Öncelikle istenilen örneklerin nereden nasıl alınacağına karar vermeli, bu örnekleri koyacağı temiz ve steril kapları hazırlamalıdır. Eğer bilirkişi Adli Tıp Kurumunda çalışmıyorsa planlama aşamasında bu kapları temin etmiş olmalıdır. Çoğu kez bu temin oldukça güçtür ve daha çok plastik torbalar olay yeri inceleme birimlerinden alınarak kullanılmaktadır.

Eğer sadece kemik örneği alınacaksa bu işlem nispeten kolay ve hızlıdır. Kimlik tespitinden sonra usun kemiklerin diyafiz bölgesinden kıl testere ile 3-5 cm boyunda parça alınabilir. Çene kemiğinde diş varsa çekilebilir veya ayrılmış olan çene kemiği ile beraber de alınabilir. Fakat defin üzerinden 1 yıldan az zaman geçmiş ise yumuşak dokular henüz tam olarak kaybolmamış dahası sarılan pamuk ve bezlerle kaynaşmış olabilir. Başka bir sorun da cesedin mumyalaşmaya başlamış olmasıdır. Bu olduğunda kalınlaşan deriyi aşmak oldukça güçtür.



Şekil 31. Kemik Örneği Almak Üzere Yumuşak Dokuların Uzaklaştırılması (Özel arşiv)¹⁷

Yumuşak dokuların tam olarak kaybolmadığı olgularda yumuşak dokuların kaldırılarak temizlenmesi ve kemikten parça alınması gerekmektedir (Şekil 31-33). Kemik üzerindeki yumuşak dokudan ne kadar fazla temizlenirse transferi o kadar kolay olacaktır. Transfer sırasında daha az koku yayacak ve çevre koşullarından daha az etkilenecektir. Bir bistüri veya maket bıçağı yardımıyla kemik örneği alınacak bölgedeki yumuşak dokular dikkatle ve ustalıkla kaldırılmalı, kemik olabildiğince yumuşak dokulardan temizlenmelidir.



Şekil 32. Kaburga Örneği Alma Hazırlığı (Özel Arşiv)¹⁸

¹⁷ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz

¹⁸ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.



Şekil 33. Kaburganın Kesilerek Çıkartılması (Özel Arşiv)¹⁹



Şekil 34. Uzun Kemik Diyafiz Örneği Alma Hazırlığı (Özel Arşiv)²⁰

5. 10. Numune Paketleme ve Transfer Açısından Değerlendirme

Adli tabip tarafından yapılmayan fakat Sağlık Bakanlığı hekimlerince yapılan feth-i kabirlerde numunelerin nasıl paketleneyeceği, nasıl etiketleneceği ve nasıl transfere hazır hale getireceği bilgi ve beceri düzeyinin yaygın olarak yetersiz olabileceğinin yanı sıra, bu konuda eğitim programları ve kaynaklar da sınırlıdır.

¹⁹ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

²⁰ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Görevlendirildiği takdirde hekimlerin hızla konsolide bir şekilde bilgi edinebileceği eğitim materyallerine ihtiyaç vardır. Hekimler görevlendirildiklerinde kendi kaynaklarına başvurarak en iyi şekilde görevlerini yerine getirmeye çalışsalar da eksik ve aksaklıklar kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca paketleme için saha hekimlerinin çalıştığı merkezlerde tek kullanımlık malzemeler, setler paketleme malzemeleri bulunmamaktadır. Bu nedenle, Sağlık Bakanlığı tarafından gerektiğinde kullanılmak üzere numune kaplarının yanı sıra termos taşıma kapları da temin edilmelidir.

5. 11. Kişisel Koruyucu ve Malzemelerin Yeterliliği Açısından Değerlendirme

Feth-i kabir için gerekli kişisel koruyucu ekipmanın önemli bir kısmı daha önce sağlık birimlerinde mevcut değilken pandemi sonrasında bunlar daha erişilebilir hale gelmiştir (Örneğin tulum, N95 maske vb.) Bununla beraber bu malzemeler rutin satın alma listelerinde ve rutin olarak depolarda bulunmamaktadır. Pandeminin etkisi azaldıkça bu malzemelerin depolardaki varlığı tükenecek ve birkaç yıl içinde eski duruma dönecektir. Böyle bir durumda Sağlık bakanlığı hekimleri feth-i kabir ile görevlendirildiklerinde yeniden malzeme toplayabilmek için başka kurumlardan tedarik için uğraşmaya başlayacaklardır. Oysa görevlendirilen hekime görevlendirilen kurumdan bunların sağlanması gerekmektedir. Kullanılacak alet edevat için de aynı durum söz konusudur. Gerekli malzemeler ve kişisel koruyucu ekipman listesi ilgili bölümde verilmiştir.



Şekil 35. Kişisel Koruyucu Donanım (KKD)(Özel Arşiv)²¹

İş güvenliği açısından mezarlıklardaki iş güvenliği önlemlerine bakıldığında çalışan kişilerin güvenliği, belediye işçilerinin mezarı açarken gösterdikleri özen ve ortaya çıkacak mermer, taş ve toprak yığınlarını nereye nasıl istiflediği ile yakından ilgilidir.

Maalesef belediye işçisi olmak için bir vasıf gerekmez ve genellikle hiçbir alanda uzmanlığı, eğitimi olmayan kişiler çeşitli kurumlarda geçici veya sürekli işçi olarak getir-götür işlerinde veya temizlik, çöp toplama hizmetlerinde istihdam edilmek üzere işe alınırlar. Zaten rutin işlerinin dışında bir angarya olan bir mezar açma ve kapatma işlemi için belediye işçisinin iş güvenliği prensiplerini hatırlayarak tehlikeyi kaynağında yok etme veya mühendislik önlemleri alma gibi bir profesyonel tutum göstermesini beklemek hayatın olağan akışına uygun olmayacaktır.

²¹ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Genel olarak zaten 1,5 m kadar yüzeyin altına kendi imkanları ile inecek bir bilirkişi, çevresini 20 cm. yakınlıkta saran diğer mezar üstü yapılar sonucu yürümenin bile zor olduğu bir mezarlık alanında toprak ve taşların gelişigüzel etrafa atılması ve yığılması sonucu kayma, düşme, takılma gibi pek çok tehlike ile göz göre göre karşılaşmaya mahkumdur.

Cesedin işçiler tarafından çıkartılarak incelenmek üzere mezarlık müştemilatı bir binaya veya morga götürülmesi halinde bilirkişinin uğrayacağı tehlikeli durumlar azalmakla beraber, bu defa işçiler aynı risklerle karşı karşıya kalacaklardır. Her şeye rağmen otopsi amacı öncelenerek yapılmamış gerek gasilhane gerekse hastane morglarında mühendislik önlemleri olmadığı takdirde sadece kişisel koruyucular ile yeterli güvenlik sağlanamaz. Sahada çoğu kez saha şartları geçerli olduğu için de kişisel koruyucu donanımın en iyi koruyan tiplerinin en doğru şekilde kullanılması gerekmektedir.

Feth-i kabir yapacak personelin her tür iş kazası ve tehlikesinden korunabilmesi için öncelikle bu önlemleri uygulayabilecek ve bu önlemlerin uygulanabileceği sağlık durumuna sahip olması gerekir. Adli Tıp Kurumu personeli (adli tabipler vb.) işe başlayış ve periyodik muayeneler ile önce işe uygun olarak seçilmekte ve düzenli olarak takip edilmektedirler. Oysa Adli Tıp Kurumu'nun hizmet vermediği bölgelerde hekim havuzundan çekilecek bir hekim (nöbet listesine göre) çeşitli engel veya hastalıklara uğramış, yaşla ortaya çıkan kimi iskelet sistemi patolojilerine hatta bir ölü ile çalışamayacak psikolojik duruma sahip olmayabilir.

Kişisel koruyucular ve çalışma aletlerinin tam ve temiz olarak sunulması Adli Tıp Kurumu veya hastane morgları gibi adli inceleme ve otopsi konusunda ihtisaslaşmış, alt yapısı olan yerlerde nispeten kolay olabilir.

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen ücra bir ilçede bilirkişi olarak görevlendirilen hekim bu malzemeleri eksiksiz olarak toplamak, taşımak, steril etmek, atıklarını bertaraf etmek zorunda olmak gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır.

Başka bir sorun da feth-i kabir yapılacak kişinin oluşturduğu tehlikenin boyutunun bilinmemesidir. Mezarlık kayıtlarındaki eksikler, ölmüş kişinin eski sağlık kayıtlarına özel bir mahkeme kararı olmadıkça ulaşamamak tehlikenin boyutunu gizleyebilmektedir. Çeşitli kimyasallar, nükleer özellikli maddeler ölünün vücudunda fazlasıyla bulunduğu takdirde henüz etkileri sönümlenmemişse temasta bulunacak kişiler için tulum, maske veya eldiven varlığına rağmen tehlikeli olabilir.

5. 12. Atıkların Bertarafı Açısından Değerlendirme

Feth-i kabir sırasında (eğer cenaze morga taşınmayacak ve mezarlıkta yapılacaksa) pek çok kesici/delici aletin kullanılıp ya tıbbi atık olarak atılması gereken veyahut sterilize edilmesi gereken kesici ve delici aletlere ek olarak ölü beden, beden parçaları, kefen veya ölünün içinde bulunduğu bulaşık toprak ile temas etmiş kişisel koruyucu ekipman (eldiven, galoş, koruyucu gözlük, tulum gibi) tıbbi atık konusu olan materyal üretilmektedir.

Adli Tıp Kurumu personeli haricinde, Adli Tıp Kurumu veya birimlerinin hizmet vermediği bölgelerde, kullanılan alet, edevatın yanı sıra kişisel koruyucu malzeme de feth-i kabir görevi ile görevlendirilen hekimin kurumu veya bağlı bulunduğu il/ilçe sağlık müdürlüklerinde var olan malzemelerden karşılanmaktadır. Bu malzemeler önceden hazırlanmış bir set halinde olmadığı gibi, bütünsellik arz edecek bir çalışma alt yapısı da açık alanda bulunmamaktadır.

Alınacak örneklerin cenaze taşınmadan mezar başında alınması halinde, kullanılacak malzemeler toplama olduğu ve bir set halinde özel bir çantada bulunup yerle temas etmeden uygun bir çalışma alt yapısı organize edilemediği için çalışma ortamının düzeni genellikle ilgili hekimin hayal gücünden beslenmektedir.

Aşağıda (Şekil 36) Adli Tıp Kurumu'nun hizmet vermediği bir ilçede toplum sağlığı hekiminin katıldığı bir feth-i kabir işlemi öncesi malzemelerin hazırlık ve kullanıma hazır olmak üzere sergileme aşaması bulunmaktadır;



Şekil 36. Toplum Sağlığı Hekiminin Katıldığı Bir Feth-i Kabir İşleminin Hazırlık Aşaması, 2022 (Özel Arşiv)²²

Fotoğraftan görüleceği üzere diş çekiminde kullanılacak pense/davye, kefeni açmakta kullanılacak makas, maket bıçağı, bistüri, kemik kesiti almak üzere testere, kıl örnekleri için cımbız, çeşitli keskiler başta olmak üzere işlem tamamlandığında biyolojik materyal ile bulaşık pek çok tıbbi alet tıbbi atık veya sterilize edilmek üzere kuruma götürülmesi gereken metal aletler ortaya çıkacaktır.

²² Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Tıbbi Atık Yönetmeliğine göre doktor tarafından doğru yerlerde (Tıbbi atık torbası veya delici kesici alet kutusu) biriktirilen tıbbi atıkların bu iş için görevlendirilmiş kişi tarafından alınarak götürülmesi gerekmektedir. Yönetmeliğin 11. Maddesinde “(5) Tıbbi atıkları sağlık kuruluşu içinde toplayarak tıbbi atık geçici deposuna taşımakla görevlendirilen personelin, taşıma sırasında 27’nci maddede belirtilen turuncu renkli özel kıyafeti giymesi, koruyucu ekipmanları kullanması zorunludur. (6) Sağlık kuruluşu içinde uygulanacak tıbbi atık toplama programında, atık taşıma araçlarının/atık taşıyan personelin izleyeceği güzergâh, hastaların tedavi olduğu yerler ile diğer temiz alanlardan, insan ve hasta trafiğinin yoğun olduğu bölgelerden mümkün olduğunca uzak olacak şekilde belirlenir” denilmektedir.

Bu bölümde feth-i kabir nedeniyle ortaya çıkan bulaşık kesici ve delici aletler ile bulaşık kişisel koruyucu ekipman nedeniyle ortaya çıkan tıbbi atıkların durumu, mevzuat ve uygulama arasındaki örtüşme tartışılmakta ve çözüm önerileri getirilmektedir.

Tıbbi atık mevzuatında anlatıldığı üzere tıbbi atığı üretecek doktor, hemşire gibi sağlık çalışanlarının Tıbbi Atık Yönetmeliği çerçevesinde sorumluluğu bu tıbbi atıkları doğru yerde biriktirerek tıbbi atıktan sorumlu kişinin atıkları, sterilizasyondan sorumlu kişinin ise sterilize edilecek alet edevatı biriktirildiği yerden alması için hazır tutmaktır. Hekimin bu tıbbi atığı doğru şekilde taşımadan doğru yerde (Tıbbi atık torbası veya kesici delici alet kutusu) biriktirdikten sonra yerinden taşımak gibi bir sorumluluğu yoktur. B görev tıbbi atığı toplamaktan sorumlu kişiye veya sterilize edilecekse sterilizasyondan sorumlu kişiye verilmiştir.

Nitekim hiçbir ameliyathanede cerrahın sterilize edilecek aletleri sterilizasyon ünitesine, tıbbi atık torbasını ise ameliyattan sonra bağlayıp hastanenin geçici tıbbi atık depolama alanına taşıdığını görmek mümkün değildir.

Çünkü hekimin sorumluluğu sterilize edilecek malzemeleri kullandıktan sonra gösterilen yere bırakmak; tıbbi atık haline dönüşmüş koruyucu kıyafet, eldiven vb. tıbbi atığı tıbbi atık torbasına atmak veya kullandığı enjektör, bistüri ucu gibi tek kullanımlık kesici delici aletleri kesici/delici alet atık kutusuna atmaktır. Burada sorumluluğu sona erer.

Fakat mezarlıklarda gerçekleşen feth-i kabirlerde hekimin ürettiği bütün tıbbi atığı, kullandığı kişisel koruyucu ekipman da dahil iş yerine döneceği araca yükleyip kurumuna ait geçici depolama alanına götürmesi gerekmektedir ki mevzuat açısından bakıldığında hekimin böyle bir görevi yoktur.

Yönetmeliğin 11. Maddesinde “(5) Tıbbi atıkları sağlık kuruluşu içinde toplayarak tıbbi atık geçici deposuna taşımakla görevlendirilen personelin, taşıma sırasında 27’nci maddede belirtilen turuncu renkli özel kıyafeti giymesi, koruyucu ekipmanları kullanması zorunludur. (6) Sağlık kuruluşu içinde uygulanacak tıbbi atık toplama programında, atık taşıma araçlarının/atık taşıyan personelin izleyeceği güzergâh, hastaların tedavi olduğu yerler ile diğer temiz alanlardan, insan ve hasta trafiğinin yoğun olduğu bölgelerden mümkün olduğunca uzak olacak şekilde belirlenir” denilmektedir. Buna rağmen, hekim sorumlu davranarak tıbbi atığını kendisi kuruma götürmek isterse, feth-i kabir işlemini tamamladıktan sonra kişisel koruyucularını çıkartarak tıbbi atık torbasına koyduktan sonra gündelik kıyafeti ile torbayı eline alarak kurumuna gideceği kendi veyahut resmi araca binmeli ve bu torbayı ya ayak önüne ya bagaja koymalıdır.

Bu taşıma şekli asla Yönetmeliğe uygun olmayacaktır. Dahası, görevlendirilecek hekimin ilçe sağlık müdürlüğü personeli olması ve idari bir binada çalışıyor olması söz konusu olduğunda, sağlık hizmeti verilmeyen binalarda tıbbi atık oluşmadığından bir tıbbi atık bertaraf sistemi de olmayacağından ürettiği tıbbi atığı en yakın aile sağlığı merkezine veya hastaneye götürmesi gerekebilecektir.

Öte yandan hekim sorumluluk almayıp ürettiği tıbbi atığı torbası ile mezarlıkta bırakabilir, o takdirde tıbbi atık artık mezarlık temizleyen görevlilerin sorunu haline gelmiş olur. Diğer çöpler gibi tıbbi atık da ortadan kaldırılmalıdır.

Bu görev kendisine ait olmadığı için hekim, üretmiş olduğu tıbbi atığını yanına almadığı takdirde bu atıklar mezarlık temizleyen belediye görevlileri tarafından bilinçsizce evsel atık toplanan büyük bidonlara konulabilir. Nitekim kontrolsüz sokak hayvanı popülasyonu nedeni ile tüm evsel atık toplanan çöp kutuları sokak kedi ve köpekleri tarafından karıştırılmaya adaydır.

Sakin ve ağaçlık olması nedeni ile mezarlıklar özellikle sokak köpeklerinin toplandığı alanlar olabilmektedir. Koku alma duyusu çok gelişmiş ve esasen leşçil olan köpekler, biyolojik materyalle bulaşık kişisel koruyucu, alet edevatın evsel atık çöpündeki kokusunu kolaylıkla alabilirler.

Aşağıdaki fotoğrafta mezarlık temizleyen görevlilerin temizlik sonrası ortaya çıkan, kâğıt, dal, kuru yaprak vb. atıkları atıkları belediyeye ait evsel atık çöp konteynırı ve mezarlıkları yuva edinmiş sokak hayvanları görülmektedir (Şekil 37). Oysa mezarlıklar mevzuatı, ilçe mezarlıklarının belediyeler, köy mezarlıklarının ise köy tüzel kişilikleri tarafından bakımlı, temiz tutulmasını, etrafının duvarla çevrilip sokak hayvanlarının girmeyeceği şekilde kapısının kapalı tutulmasını emretmektedir.



Şekil 37. Mezarlıktan bir görüntü. (Özel arşiv)²³

5. 13. Feth-i Kabrin Medya Boyutu Açısından Değerlendirilmesi

Feth-i kabir, medya açısından izleyici kitlesi yoğun, ilgi çekici bir olaydır. Spekülasyona ve yanlış bilgilendirmelere, köpürtülmeye açık bir konudur. Haber yaparken ve fotoğraf kullanırken habercilerin ölü kişinin sevenleri olduğunu hatırd tutması, gizlilik ihlali yapmaması ve ölen kişi ile ailesinin haklarına saygı duyması gerekir. Çalışanların ise medyaya sadece yetkili oldukları kadar ve doğru bilgi vermeleri, yetkilerini aşan beyanat ve kayıtları vermemeleri gerekir.

5. 14. Feth-i Kabrin Etik Açısından Değerlendirilmesi

Cuma günü Müslümanların kutsal günüdür (TDV, 2003). Cuma gününün Müslümanlar tarafından özel bir gün kabul edilmesi, cemaatle kılınması farz olan tek namazın Cuma namazı olması nedeniyle, Müslüman inanışa sahip kişiler, uygun olduğu takdirde cuma günleri mezar ziyaretleri yaparak kaybettikleri sevdiklerine dua okumayı tercih edebilmektedirler. Türkiye’de yaşayanlar bayramların arife ve birinci günleri ile Cuma günlerinin olağanın üstünde ziyaretçi kabul ettiğini mutlaka tecrübe etmişlerdir. Bu itibarla, Cuma gününün rahmetinden yararlanmak isteyenlerin uygun olduğu takdirde cenaze defnini dahi perşembeden cumaya aktarma eğiliminde olabilecekleri vakıadır.

²³ Fotoğrafın telif hakları araştırmacıya ait olup izinsiz kopyalanamaz.

Aynı şekilde Hristiyanlar için pazar günü, Yahudiler için cumartesi günü ve kimi diğer anma günleri kutsaldır ve kendi uygulama pratiklerine göre belirli günlerde mezar ziyaretleri yoğunlaşabilmektedir. Semavi dinler dışındaki dinlerin mensuplarının da belirli günleri ve mezar ritüelleri vardır. Bu şartlar altında mezarlıklarda gerçekleşecek ve pek çok insan için ürkütücü, korkutucu hatta kabul edilemez olan feth-i kabir işlemlerinin mezarlığın ait olduğu din ve inanç mensuplarının, toplumun gelenek ve göreneklerinin kabul edilmiş mezar ziyaretinin yoğunlaştığı günlere getirilmemesi, sayılan etik ilkelerden birkaçı ile örtüşmektedir.

Günün seçimi, etraftaki insanların rahatsız edilmesini, ürkmesini engelleyebileceği gibi, ölen kişinin ailesinin yanı sıra görevlilerin de kutsal kabul etmiş olabilecekleri bir günde hiçbir ölüyü rahatsız etmemiş olma duygusunu yaşamamaları açısından önemli olabilecektir. Nitekim feth-i kabir, gerçekleştiren görevliler açısından da stresli, rahatsız edici bir iş olup, görevlilerin de kendi inanç değerler sistemi içinde bazı açılardan rahat bazı açılardan ise rahatsız edici olabilmektedir.

Uygun olduğunda açılacak mezardaki ölmüş kişinin yakınlarının mezarlığa davet edilmesi de hem kanunun emrettiği hem de etik açıdan uygun bir davranıştır. Ceza Muhakemesi Kanunu 87. madde “Mezardan çıkarma kararı, araştırmanın amacını tehlikeye düşürmeyecekse ve ulaşılması da zor değilse ölünün bir yakınına derhâl bildirilir” şeklinde bir bent içermektedir ve nesep davalarında olduğu gibi her iki taraf husumet içinde olsa dahi, gerekli güvenlik önlemleri alınarak her iki tarafında belirli bir mesafeden feth-i kabire nezaret etmesine izin verilmektedir.

Kimi zaman aileler kimi zaman ise belediye ve müftülük aracılığı ile işlemi biten mevtanın yeniden gömülmesine nezaret etmek ve dua okumak için bir din görevlisi çağrılmaktadır.

Bu nedenle, feth-i kabir ekibi kişisel koruyucu ekipmanlarını çıkartıp gitmeye hazırlandığı sırada genellikle belediye temizlik görevlileri mezara tekrar toprak atmaya başladığında çevrede duyulan tek ses din görevlisinin okuduğu dua olabilmektedir. Nitekim bu ölmekle kaybedilmeyen bir haktır ve her insan kendi inancını hayattayken özgürce yaşayabildiği gibi öldükten sonra da insan onuruna yakışır ve inancına uygun ritüellerle gömülmeye hak sahibidir.

Bulgular bölümünde açıklandığı üzere feth-i kabir görevlileri etik davranış gereği bazı kurallara uymak zorundadırlar. Bunlardan bir tanesi de feth-i kabir yapılacak gün seçiminde çalışılacak mezarlığın ait olduğu din veya inanç sistemine göre aşırı kalabalık olmadığı bir günün veya saatin seçilmesidir. Demokratik ülkelerde her kişinin din ve vicdan hürriyeti vardır ve kamu görevlilerinin bu hürriyete olabildiğince saygı göstermesi, hayatı veya çevresel bir tehlike doğurmuyor ise mutlaka saygı göstermesi beklenir. Ülkemizde dini bayram arife ve birinci günleri ile cuma günleri mutat olarak yoğun mezarlık ziyareti yapılan günlerdir. Münferit ziyaretler ise ölen kişinin doğum ve ölüm günlerinde yapılmaktadır.

Toplu kısımların örneğin doğal afet veya bir terör saldırısı gibi toplu ölümlerin olduğu günlerde de birçok kişi aynı gün hayatını kaybettiği için mezarlık ölüm yıldönümü örtüşen çok sayıda kişi olacağı için her zamankinden daha kalabalık bir ziyaretçi grubuna ev sahipliği yapıyor olabilecektir.

Örnek olayda, bir ilçe asliye hukuk mahkemesinin sadece cuma günleri keşif günü olması, diğer günlerde hâkimin bir gün dava dosyası okuyup diğer gün mahkemeleri olması nedeni ile feth-i kabir işlemleri için her defasında cuma günü seçilmektedir. Büyük bir mezarlık olan ve içinde şehitlik de bulunan mezarlıkta cuma günleri ziyaretçi yoğunluğu olmaktadır.

Ekip kişisel koruyucularını giyinmeden önce durumu fark ederek çevrede konuşabileceği erişkin kişileri seçerek birazdan yapılacak işlemle ilgili bilgi vermiş ziyaretçilerin ayrılmasını istemek ve ayrılmalarını beklemek zorunda kalmıştır. Kişisel koruyucu ekipmanları ile donanmış kişilerin mezarın içine girmesi, orada bulunan avukat, yakınları ve adliye görevlilerinden oluşan kalabalık, ziyaretçilerin ilgisini celp etmektedir.

Başka bir örnek olayda, köy mezarlığında nesep tayini için feth-i kabir işlemi ve DNA örneği alınması için hazırlık yapılmıştır. Mezarda bulunan kişi erkektir. O sırada ailenin bir ferdi yaklaşarak mezara kimin örnek almaya ineceğini sormuştur. Kadın doktor üzerini giyinmektedir. Kişi, mezarda yatanın erkek bir şahıs olduğunu, ölülerin gözünde perde olmadığını, ayrıca ölünün abdest alarak defnedildiğini, bir kadın hekimin ölüye dokunmasının abdestini bozacağını, işlem tamamlanarak mezar kapatıldığında ölünün Müslüman inancına uygun olarak abdestli gömülmemiş olacağını söyleyerek, kadın hekimin mezara girmesine engel olmak istemiştir. Müslüman olanlar öldükten sonra gasilhanede aynı cinsiyetten bir görevli tarafından yıkanarak kefenlenir ve bu işlemden sonra eşinin dahi ölü bedene dokunmasına izin verilmez ve abdestli olarak defnedilir.

Fakat bu abdestin nasıl bozulacağının şartları özellikle ilk gömülme öncesi kadar net değildir. Zira çürümüş bir beden zaten abdestli olmanın bazı şartlarını ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber kişilerin dini inançlarına saygı duymak da kamu çalışanlarının görevlerinden birisidir. Bu nedenle kişiye kadın hekimin beyaz tyvek tulum, maske, bone, galoş, gözlük ile tam giyinik ve eldiven takıyor olduğu, vücudunun hiçbir parçasının açıkta ve temas halinde olmadığı, eldivenle dokunduğu için abdesti bozmayacağı anlatılarak ve müftülük görevlisinin de onayı alınarak ikna edilmiştir. Bununla beraber zaten gergin ve üzüntü verici bir olgu olan feth-i kabir işleminde kişilerin hassasiyetlerine saygı gösterilmesi, bu zor sürecin tüm taraflar için daha katlanılabilir olmasını sağlayabilecektir.

Bunun dışında feth-i kabir işlemlerini yürütecek ekibin, özellikle de mevtanın yakınlarının da mezarlıkta bulunduğu durumlarda onların kaygı ve gerginliklerini, üzüntülerini anlamaları, devlet memuruna yakışır vakarın yanı sıra, ölmüş bir kişiye saygıyla davranmaları da etik bir davranış olacaktır.

Ekip içindeki konuşmaların alçak sesle yapılması, yapılacak işlemlerin sessizlik içinde yürütülmesi, yüksek sesle yanlış değerlendirilebilecek kelimelerin söylenmemesi etik açıdan hatırdan tutulması gereken davranışların başında gelecektir.

Yine mahkemeler genellikle bir davacı ile davalı arasında olduğundan, özellikle nesep davalarında her iki taraf arasında bir husumet oluşmuş olabileceği hatırdan tutularak, taraflar ile lüzumu dışında ve birebir görüşme yapılmaması, eğer süreç hakkında genel bir bilgi verilmesi gerekiyorsa keşfin ve olay yerinin sorumlusu olan hakim tarafından her iki taraf da çağrılarak aynı anda bilgi verilmesi, gereksiz ayrıntıya girilmemesi, anlaşılabilir bir özet yapılması ve işleme nezaret etmeyi sürdürebilmeleri için tarafların uyması gereken kuralların (örneğin hakaret ve kavgaya girişmemek, belirli mesafede kalmak, fotoğraf çekmemek, ses kaydı almamak vb.) hatırlatılması gereklidir. Uymadıkları takdirde izlenecek yol ve gerekli olması halinde soruların cevaplandırılması tarafsızlık, adalet ve bilgi edinme hakkı gibi bileşenleri içerecek uygun etik yaklaşım olacaktır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6. 1. Ölünün Hakları Açısından Ekiplerin Eğitim ve Tecrübesine Dair Sonuç ve Öneriler

Bulgular bölümünde ölülerin haklarından ve ölümlerde yapılacak işlemlerden söz edilmiştir. Tartışma bölümünde ise ölümlere yapılacak işlemlerde personelin bilgi ve tecrübe düzeyi tartışılmıştır. Mevzuatın parçalı olması ve eğitim ortamlarının ya ideal durumu anlatması ya da yetersiz olması nedeniyle feth-i kabirde bilirkişi olarak çalışacak hekim ve sağlık çalışanlarının bu konuda yeterli eğitim alması, kaynaklara erişimi ve bilirkişilik görevini yerine getirebilmesi için yeterli ekipmana ulaşmaları sağlanmalıdır.

Yine hekimlerin yeterli tecrübe sahibi olmadığı kemiklerden yaş ve cinsiyet belirlenmesi, incelenecek cesede zarar vermeden bir açma yapılması konularında fiziki antropologların desteğini alması iş kalitesinin artmasına yol açacaktır.

Bu çerçevede;

- Ölü muayenesi, adli ölü muayenesi, feth-i kabir konularının çalışma sırasında tam ve eksiksiz yapılabilmesi için tıp fakültesi müfredatı içinde daha ayrıntılı, sadece ideal durum değil ideal dışı durumların da tecrübe kazandıracak şekilde yer alması;
- Adli Tıp Kurumu tarafından sahada çalışan hekimlere aralıklı olarak kurs ve eğitim programları düzenlemesi
- Hukuk ve ölünün hakları açısından noksan yapılan işlemlerin bütün sistemi tıkayacağı, yanlış yönlendireceği göz önünde bulundurularak ölü muayenesi, adli ölü muayenesi ve feth-i kabir gibi hukuki boyutu olan işlemleri gerçekleştirecek hekimlerin öncelikle eğitim verilmesi.

Daha sonra sertifikalandırılması ve sertifikası olmayan kişilerce bu işlemlerin yapılmaması, eğitim alacak kişilerin tutanak ve resmi yazışmalar ile doldurması gereken formları tam ve doğru şekilde doldurabilecek bilgilere sahip kılınması;

- Her süreci tek parça olarak tüm boyutları ile inceleyen ve işlemleri tarif eden el kitapçıklarının çıkartılması, bu kitapçıkların internet ortamında ve basılı olarak sağlık kurum ve kuruluşlarında, adliyelerde ve mahkemelerde kullanıma hazır olarak bulunması;
- İşbirliğini artırma amaçlı olarak kurumlar arası eğitim programları, uygulama ve tatbikatlar düzenlenmesi önerilmektedir.

Ölünün ölüm sebebinin belirlenmesi, adli ölü muayenesi, feth-i kabir işleminin sonuca yönelik ve tekrarı gerekmeyecek şekilde tamamlanması şeklindeki haklarından yararlanabilmesi için, olay yerinde bulunan adli, kolluk, sağlık görevlilerinin ideal ve ideal dışı durumlarda hangi mevzuatı kullanacağı, kimlerle işbirliği yapacağı, incelemeyi nasıl başlatıp nasıl sonlandıracağı, kimlik tespiti, doğru örneği doğru şekilde almayı, paketlemeyi, transfer etmeyi ve bu süreçte tutacağı tutanakları, yazacağı resmi yazı içeriklerini ve muhataplarını doğru şekilde bilmesi, işlemleri yaparken kendini ve toplum sağlığını nasıl koruyacağını öğrenmesi ve koruyucu önlemlere erişimi önemlidir.

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilen yerlerde bilgi, donanım ve tecrübe eksikliği, hizmet vermediği alanlardaki gibi zayıf değildir. Yapılacak işlemin tek olması nedeniyle ya bu hizmetler tamamen tek elden verilmeli ya da diğer hizmet verenler Adli Tıp Kurumu personeli eğitim, tecrübe ve ekipman düzeyine kavuşturulmalıdır. Açmayı yapan belediye işçileri de doğru şekilde ölüyü rahatsız etmeden ve iş kazalarından kaçınmaya yönelik teknikler konusunda eğitilmelidir.

Ölen kişinin haklarından olan ölümünün doğrulanmadan ve açıklanmadan defnedilmemesi, geride alınmamış veya verilmemiş bir hak bırakılmaması amacıyla hukuk sisteminin işleyişi için elzem olan ölü muayenesi, adli ölü muayenesi ve feth-i kabir gibi işlemler tüm ülkede standart ve yeterli eğitim ve tecrübeye sahip; bu alanlarda çalışabilmek üzere Adalet, İçişleri ve Sağlık Bakanlıkları tarafından mezuniyet sonrası ortak eğitim programları ile sertifikalandırılmış, mevzuat ile yetkilendirilmiş ve gerekli meslek gruplarının (antropologlar dahil) tümünü içeren ekiplerce yerine getirilmesinin sağlanması önerilmektedir.

6. 2. Mezar ve Mezarlıkların Özellikleri Açısından Sonuç ve Öneriler

Bulgular ve tartışma bölümlerinde mezar yapılarının ve mezarlıkların özelliklerinden bahsedilmiştir. Feth-i kabir işlemlerinde mezarların birbirine yakınlığı, bilirkişi olarak atanacak hekimin eğer Adli Tıp Kurumunun hizmet vermediği bir bölge ise genellikle kendisine yardım edecek otopsi teknikeri gibi destekten yoksun olduğu, mezarların profesyonel olmayan işçilerce açıldığı, açma için bir standart olmadığı ve iş kazalarına davetiye çıkaracak şekilde inişi veya çalışmayı güçleştirecek taş, mermer parçaları veya toprak yığınlarının etrafa saçılmış olduğu anlatılmıştır.

Yine Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet vermeyen ve genellikle küçük ilçe ve yerleşim yerlerinde inceleme ve numune alma işlemlerinin ferah bir ortamda yapılabilmesi için cesedin çıkartılması, taşınması, incelendikten sonra tekrar kefenlenerek mezara taşınması için de imkanların kısıtlı olduğu irdelenmiştir.

Bunlara ek olarak çoğu mezarlık mevzuattaki kurallara göre yerleşmemiştir. Mezarlıkların toprağına ait analizler yapılmamış, yapıldı ise hızla erişilebilir bir kaynakta bulunmamaktadır. Bu da çürüme ve ayrışma sürecini etkileyecek toprak özellikleri bilinmeden sürelerin hesaplanmasında yanılgıya sebep olabilecek etkenlerden biridir.

Mezarlıklar ile ilgili mevzuat nedeni ile kısa vadede mezarlıkların yapı ve mesafelerinin değişebileceğı düşünölmemekle beraber, yeni yapılacak mezarlıklarda bu mesafelerin gerek ziyaretçilerin gerekse görevlilerin rahatça yürüyebileceğı ulaşabileceğı aralıklara çekilmesi, bu yapılamıyorsa en azından mezar üst yapılarının mevcut 50 cm. olarak belirlenen aralığı daha da daraltacak şekilde yapılmasına izin verilmemesi, toprak analizlerinin mutlaka yapılarak bilirkişiler tarafından hızla erişilebilecek şekilde mezarlıklar müdürlüğü internet sayfası veya mezarlık dahilindeki yapılarda, muhtarlarda ve belediyelerde bulunmasının sağlanması önemlidir.

Cesedin uygun olarak incelenebileceğı mezar dışı yapıların (gasilhane vb.) her mezarlıkta bulunması, burada morg masası, temiz su, aydınlatma ve havalandırma imkanlarının yeterli olması, cenazenin çıkartılmasının gerekmesi halinde basit bir manivela sistemi ile cenazeyi yuları alabilecek sedyeli taşınabilir düzenek, mezara iniş için basit taşınabilir bir merdiven ve ışıık kaynağı bulunması önemlidir.

Bu çerçevede özellikle donanımı fazla olan Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen, itibariyle Adli Tıp Kurumunun hizmet verdiği yerlerden daha küçük, daha az donanıma sahip bulunan yerlerdeki feth-i kabir yapılacak mezarlıklar için;

- Mezarlığın toprak analiz sonuçlarının muhtar, belediye ve web sayfalarında erişime hazır olarak bulundurulması,
- İnceleme ve numune işleminin yapılabilmesi için cesedi veya parçalarını mezardan çıkarmak gerekebilir.

Bu yüzden sedyeli ve manivelalı basit bir düzenek yanında merdiven ve ışık kaynağının da mezarlıklarda veya en azından ilgili belediyede bulunması,

- Mezar açma tekniklerinin hem incelenecek materyale zarar vermeyecek hem de iş kazalarını önleyecek şekilde standardize edilmesi ve açmada çalışacak belediye görevlilerinin bu konuda eğitilmesi,
- Cesedi dışarıya alarak çalışma yapılabilmesi için mezardan taşınabileceği yeterli ışık, havalandırma, çalışma imkânı olan gashane veya benzeri yapıların köy mezarlıkları dahil tüm mezarlıklarda istisnasız bulunmasının sağlanması, bu sağlanamıyor ise adliye tarafından bir otopsi kamyonetinin getirilmesi önerilmektedir.
- Ayrıca feth-i kabirde bilirkişi olarak çalışacak kişilere de mezarın havalandırılmasını beklemeden mezarda işlemlere başlamaması, iniş pozisyonunu kazaları ve içerde çalışmasını zorlaştıracak şekilde planlaması, açma sırasında işçilere nezaret ederek kendisine en uygun çalışma zeminini hazırlayacak şekilde yönlendirmesi tavsiye edilmektedir.

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde, cesedin çıkartılarak incelenmesi için çıkartma için düzenekler ve çalışabilecek kapalı bir alan olması sağlanmalıdır. Ayrıca tüm mezarlıkların toprak analizleri yapılarak internet ortamında ve belediye, muhtarlık gibi mezarın bağlı olduğu yerlerde sonuçlar erişilebilir olarak bulundurulmalıdır. Mezarların üst yapılarının mezar aralarını dolduracak şekilde yapılması engellenmelidir. Mezar açma, mezara iniş ve ceset taşıma teknikleri standardize edilerek tüm ilgililere bu konuda uygulamalı eğitim verilmelidir.

6. 3. Mezarlıklarda Tutulan Kayıtlar Açısından Sonuç ve Öneriler

Mezarlıklarda tutulması gereken kayıtlar ve bilirkişilerin bu kayıtlara erişiminin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Özellikle numune almayı veya incelemeyi zorlaştıran geçmiş hastalık, ameliyat, platin takılması, kemik, organ veya doku nakli gibi ölünün yaşarken sağlık öyküsünün bilinmesi bilirkişi açısından önemlidir. Ayrıca Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen küçük yerlerde mezarlık kayıtlarının mezarlık dışında olması da erişimini etkileyen hususlardandır.

Kayıtların tam, doğru ve erişilebilir olması için öncelikle kayıt tutan görevlilerin farkındalık ve bilgi düzeyleri artırılmalı, sonrasında bilirkişilerin şifre ile hızla ulaşabilecekleri şekilde bir veri tabanı oluşturulmalıdır.

Ölmüş kişilerin sağlık kayıtlarına ancak mahkeme kararı ile ulaşılabilir. Gerek bulaşıcı hastalık varlığı gerekse inceleme ve numune almaya etkisi olacağından dolayı, bilirkişinin inceleyeceği cesedin geçmiş sağlık kayıtlarına erişebilmesi yerinde olacaktır. Bunun için bilirkişi tayin edilecek kişilere yetki verilmesi hakkında bir mevzuat oluşturulması veya feth-i kabir kararı ile bağlı olarak ek mahkeme kararı çıkartılması sonucu bilgilerin toplanarak feth-i kabri isteyen makam tarafından bilirkişiye iletilmesi uygun olabilir.

Bu çerçevede;

- Mezarlık kayıtlarının tam ve eksiksiz olarak tutulması, tutulduğu adresin belirli olması ve hızla erişilebilir olması,
- İncelenecek ölüye ait sağlık kayıtlarının bulaşıcı hastalık açısından veya incelemenin seyri ile örnek alma sürecine etkisi açısından bilirkişinin bilgisine sunulabilecek şekilde düzenlemenin yapılması önerilmektedir.

- Ayrıca bilirkişinin bu kayıtlara erişilmemesi durumunda olay yerinde bulunanlardan geçirilmiş ameliyat, nakil, bulaşıcı hastalık taşıyıp taşımadığı, fiziksel özellikleri (diş durumu, boyu, kilosu) gibi bilgileri muhtar, yakınları ve dava vekillerinden sözlü olarak öğrenmesi tavsiye edilmektedir.

Mezarlık kayıtlarının tam ve doğru olması feth-i kabir sırasında yapılacak inceleme ve örnek alma sürecini etkileyecek durumların bilinmesi açısından önemlidir. İnternet ortamındaki belediye mezarlık kayıtları arasına şifre ile girilebilecek daha ayrıntılı bir veri tabanı eklenebilir ve adli ve sağlık bilirkişilerinin kullanımına sunulabilir. Bilirkişinin inceleyeceği ölünün sağlık kayıtlarına (özellikle bulaşıcı hastalık, amputasyon, nakil ve implant varlığı açısından) ulaşma yetkisi oldukça önemlidir. Halen mümkün olmayan bu yetki konusunda düzenlemeler yapılmalıdır.

6. 4. Feth-i Kabirde Disiplinler Arası Çalışmalar Açısından Sonuç ve Öneriler

Feth-i kabir işlemlerinde savcılıklar, mahkemeler, sağlık çalışanları ve belediye görevlileri yer almaktadır. Güvenlik hizmeti amacıyla kolluk kuvvetleri, mezarlığın kapatılması aşamasında din görevlileri sürece dahil olabilir.

Adli Tıp Kurumu ülke genelinde hizmet vermediği için bilirkişi açığı Sağlık Bakanlığı birimlerinden hekim görevlendirmesi (Bazen ek olarak yardımcı personel de görevlendirilmektedir) ile çözülmektedir. Bu yapılacak iş ve işlemlerin aynı sonucu verse bile biraz daha zor, biraz daha karmaşık ve biraz daha endişe ile sarılarak kimi zaman genel standartta esnemelere sebep olabilir.

Adli Tıp Kurumunda adli tabibe ek olarak antropolog, otopsi teknikeri/teknisyeni, biyolog vb. farklı kadrolardan personel görevlendirmeye hazır iken söz konusu Adli Tıp Kurumunun hizmet vermediği küçük yerleşim yerleri olduğu zaman hekimler tek başına kalmaktadır. Oysa saha tecrübesi olan arkeolog, antropolog gibi kişilerin sürece katkısı olabilir.

- Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen küçük yerleşim yerlerinde, Adli Tıp Kurumu tarafından verilen hizmetlerin aynı içerik, hız ve etkinlikte verilebilmesi için saha ekiplerinin farklı meslek erbabı ile desteklenmesi düşünülebilir.
- Feth-i kabir ekiplerinde (Adli Tıp Kurumu dışında) süreci fotoğraf ve video olarak kayıt altına alabilecek görevli ve ekipman yoktur. Zabıt katipleri ve hekimler gerekli olduğunda kendi cep telefonları ile çekim yapabilmektedirler.

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen küçük yerleşim yerlerinde adli tabibin eksikliğini gidermek üzere bulunduğu takdirde sahada çalışan fizik antropolog, arkeolog, diş hekimi gibi meslek gruplarından destek alınmalıdır. Ayrıca buralarda süreci görsel olarak kayda alacak personel ve ekipman da bulunmamaktadır. Kolluk kuvvetlerinin olay yeri inceleme birimlerinin kameramanları görevlendirilebilir.

6. 5. Planlama Açısından Sonuç ve Öneriler

Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde esasen hekimin sorumluluğu bilirkişi görevini yerine getirmektir. Bir cerrah hastanesinde ameliyat yapabilmek için nasıl dışarıdan cerrahi alet veya önlük bulma telaşına düşmüyorsa malzemelerin sağlanması da kurumların sorumluluğunda olmalıdır.

İhtisaslaşmış bir kurum olan Adli Tıp Kurumu'nun kimi işleri Sağlık Bakanlığı tarafından Kurumun hizmet sunamadığı yerlerde sunuluyorsa Kurumun bu işler için bulundurduğu alet edevat, sterilizasyon, soğuk zincir ve numune alma kapları ile taşıma çantaları başta olmak üzere tüm malzemeler set halinde görevlendirmeye cevaz veren Bakanlık tarafından temin edilmelidir.

Bu çerçevede;

- Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet vermeyen yerlerde Sağlık Bakanlığı personeli tarafından hizmet verildiğinden lazım olacak setler hazır edilerek kullanıma sunulması, tek kullanımlık olmayan malzemelerin yıkanıp temizlenerek tekrar kullanılmak üzere saklanacağı imkanların oluşturulması,
- Tüketim malzemeleri (örneğin soğuk zincir çantaları vb.) bu görevler göz önünde bulundurularak sarf edilebilir malzeme haline dönüştürülerek hizmete sunulması önerilmektedir.
- Adalet Bakanlığı Adli Tıp Kurumu'nun hizmet vermediği yerlerde görüntü kaydı için imkanlar sağlamalı en azından kolluğa ait olay yeri inceleme ekiplerinin imkanlarını mobilize etmeyi düşünmelidir.

6. 6. Güvenlik ve Çevre Açısından Sonuç ve Öneriler

Mezarlıkların güvenle çalışılabilecek bir alan haline getirilmesi esas olarak belediye veya köy tüzel kişiliklerinin sorumluluğundadır.

Bu nedenle;

- Belediye ve köy tüzel kişiliklerinin tüm mezarlıkların etrafını uygun şekilde çevirmesi, sokak hayvanlarının girişini önlemesi ve üst yapıların standart boşlukları doldurmayacak şekilde yapılmasını kontrol etmesi önerilmektedir.

- Ayrıca mümkün olan her durumda mezarın içinde değil de inceleme ve numune almanın gasilhane benzeri bir mezarlık müştemilatında yapılabilmesi için bu yapıların inşasını öncelemesi önerilmektedir.

Mezarlıklar, feth-i kabir personeli için geçici çalışma alanlarıdır ve iş güvenliği açısından sokak hayvanlarının girişi ve ziyaret edenlerin yürümesi için ayrılmış boşlukların daraltılmasına izin verilmeyecek şekilde mevzuata uygun halde tutulmalıdır. Ayrıca personel için bir güvenlik riski olduğunda kolluk kuvvetleri mutlaka görevlilere nezaret etmelidir. İnceleme ve numune alımının doğru ve kolay bir şekilde yapılabilmesi için tüm mezarlıklarda gasilhane olarak da kullanılabilecek bir müştemilat bulunmalıdır.

6. 7. Feth-i Kabirde Teknik ve Yöntemler Açısından Öneriler

Feth-i kabirde özellikle mezar açma teknikleri, kurumlar ve disiplinler arası çalışma prensip ve iş bölümü yöntemleri net olarak belirlenmiş ve kayda geçirilmiş değildir. Ayrıca mezar açma tekniklerinin gerek incelemeye zarar vermemesi gerekse iş kazalarını önlemesi açılarından nasıl yapılması gerektiği de multidisipliner olarak çalışılmamıştır.

Ayrıca feth-i kabir süreci adli antropolojik mezar açma tekniklerinde önerildiği gibi başından sonuna kayıt altına alınacak şekilde iş akış şeması, nelerin nasıl kayıt altına alınacağı, hangi görüntülerin mutlaka alınması gerektiği (görüntüleyecek personel ve cihaz da belirlenmek suretiyle) ve doldurulması gereken formlar standardize edilmelidir. Özellikle korunma önlemleri ve iş kazasını, riskleri önlemeye yönelik önlemler özellikle kayıt altına alınmalıdır. İleride çalışanların haklarının da korunması için bu konu elzemdir.

Bu nedenle;

- Kurumlararası çalışmada iş birliği ve koordinasyon için kurumlararası çalışma prensiplerine dikkat edilmesi,
- Mezar açma teknikleri hem iş kazalarını hem de yapılacak inceleme ve numune alma işleminin kalitesine hanel getirmeyecek şekilde belirlenerek bir kılavuz haline getirilmesi,
- İş güvenliği ve kolaylaştırıcı çözümlerin ihdas edilmesi
- Tüm süreci kayıt altına alacak iş akış şeması ve formların oluşturulması önerilmektedir.

Feth-i kabir ile ilişkili süreçlerde kurumlararası ve disiplinler arası çalışma teknikleri, iş birliği esasları, iş bölümü, mezar açma teknikleri ve sürecin baştan sona kayıt altına alınması teknikleri geliştirilerek kaynak doküman haline getirilmelidir.

6. 8. İnceleme ve Numune Alma Açısından Sonuç ve Öneriler

Özellikle Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen bölgelerde bilgi ve tecrübe eksiği ile numune alındıktan sonra paketleme için kullanılacak malzeme temininde sorunlar vardır. Nesep tayini veya nakil için mezarın açılmasına nispeten kolay olduğu için Sağlık Bakanlığı hekimleri nezaret edebilseler dahi klasik otopsiden pek de farkı olmayan bir süreçle ölüm nedeninin belirlenmesi için feth-i kabir yapılacaksa Adli Tıp Kurumu personeli veya Sağlık Bakanlığında kadrolu (olduğu takdirde) veya Üniversitelerde (olduğu takdirde) kadrolu adli tabipler tercih edilmelidir.

Esasen Adli Tıp Kurumu mevzuatında ekiplerinin il içi ve il dışı hizmet verebileceği yazmaktadır. Bu nedenle özellikle ölüm nedeninin belirlenmesi için feth-i kabir yapılacaksa mutlaka Kurum personelinden istifade edilmesi düşünülmelidir.

Bu çerçevede;

- En azından cenaze nakli ve nesep tayini için örnek alınması dışındaki ölüm nedenini veya çeşitli delilleri tekrar toplama üzere yapılacak klasik otopsi benzeri süreçler ve farklı organ ve doku örneği alınması gereken vakalarda mutlaka adli tabip görevlendirilmesi, bu gibi bilirkişilik görevleri için sahada çalışan pratisyen, aile hekimliği veya halk sağlığı uzmanı gibi hekimlerin görevlendirilmemesi önerilmektedir.
- Bu mümkün olmayacak ise en azından bu özel durumlar için ilgili hekimlere sertifika programları düzenlenmesi de düşünülebilir.

Küçük yerleşim yerlerinde cesedin çıkartılıp incelenebileceği kapalı alan imkanlarının darlığı nedeni ile ve Sağlık Bakanlığı hekimlerinin genellikle bu konuda yeterli bilgisi ve tecrübesi olmayacağı göz önünde bulundurularak özellikle ölüm nedeninin belirlenmesi veya delil toplanması için yapılacak feth-i kabirlerde bu konuda eğitim almış adli tabiplerin görevlendirilmesi ve incelemenin ve örneklerin alınmasının morg koşullarında uzman ekiple yapılması daha başarılı sonuçlara sebep olacaktır.

6. 9. Numune Paketleme ve Transfer Açısından Sonuç ve Öneriler

Sahada Adli Tıp Kurumu tarafından hizmet verilmeyen yerlerde çalışacak Sağlık Bakanlığı hekimlerinin gerek bilgi gerekse malzeme ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.

Bu nedenle;

- Numune paketleme, etiketleme, transfere hazırlama ve soğuk zincir konusunda cep kitapçıkları, eğitim görselleri hazırlanması, bunların internet ortamında ve basılı olarak erişime hazır tutulması;
- Görevlendirme yazılarında rutin olarak bu kaynaklara nereden nasıl erişilebileceklerinin dipnot olarak eklenmesi veya bir özetinin resmi yazı ile gönderilmesi,
- Numunelerin transferi için gerekli ekipmanın tek kullanımlık olarak Sağlık Bakanlığı tarafından sağlanması önerilmektedir.

Hekimler için numunelerin paketlenmesi, etiketlenmesi, soğuk zincir konusunda eğitici materyal hazırlanması ve hızlı erişime açık olması, gerekli paketleme ve soğuk zincir ekipmanının Bakanlık tarafından sağlanması gereklidir.

6.10. Kişisel Koruyucu ve Malzemelerin Yeterliliği Açısından Sonuç ve Öneriler

Feth-i kabirlerde otopsi gerektiğinde gerek savcı ve hakimler cenazenin Adli Tıp Kurumuna gönderilmesine direnç göstermemekte gerekse Adli Tıp Kurumu birimleri otopsileri gerçekleştirmek konusunda hiç güçlük çıkartmamaktadır.

Fakat feth-i kabre bilirkışı olarak atanan Sağlık Bakanlığı hekimleri özellikle DNA için birkaç kemik parçası alınacak olduğundan bu görevleri kolayca kabul etmekte ve yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bu aşamada kişisel koruyucu ekipman veyahut alet edevat bulmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Gerekli malzemelerin set olarak kullanım şekillerini içeren bir eğitim dokümanı ile sağlanması önerilmektedir.

Ayrıca feth-i kabir sırasında karşılaşılabilecek beklenmedik tehlikeleri öngörmek ve buna uygun önlem alabilmek adına, ölünün sağlık kayıtlarına ulaşılabilmesi ve nükleer, kimyasal veya bildirimi uluslararası zorunlu bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere öldürücülüğü ve bulaşma hızı yüksek bir mikrobiyolojik risk olup olmadığı öğrenilebilmelidir.

Yine yurtdışından tabut veya kefen ile getirilmiş cenazelerin de feth-i kabir öncesinde bu durumlarının bilinmesi yerinde olur zira tabut veya kefen içinde başka habitattan taşınmış, ülkemizde görülmeyen mikrobiyolojik etkenler veya böcekler, zehirli bitki tohumları yanlışlıkla açılacak mezarın içine implante olmuş olabilir.

Feth-i kabirde iş güveliği ile ilgili en önemli hususlardan birisi de mezarlık yerlerinin iş yeri dışında olması nedeniyle iş yeri gibi algılanmaması dolayısıyla “iş yeri” güvenliğı algısının zayıflamasına izin verilmemesidir. Geçici olarak da bulunulsa mezarlık o an için çalışanların iş yeridir ve mümkün olan her önlem alınmalıdır.

Feth-i kabir işlemi mezarlık yerlerinde iş yeri dışında yapılsa bile buranın geçici bir işyeri olduğu unutulmamalı mümkün olan her tür ortam, mühendislik ve kişisel koruyucu önlem alınmalıdır. Feth-i kabir yapacak personelin işe uygunluğu, iş yeri güvenliği önlemlerinin doğru şekilde uygulanabilmesinin şartlarından birisidir. Kişisel koruyucular ve kullanılacak malzemeler kaliteli, sağlam ve tam bir set olarak düzenli olarak sağlanmalı, kullanılan alet edevat ya tıbbi atık olarak uygun şekilde yok edilmeli, tekrar kullanılacaksa temizlenerek sterilizasyonu ve bakımı sağlanmalıdır.

6. 11. Atıkların Bertarafı Açısından Sonuç ve Öneriler

Bilirkişi olarak tayin edilen hekimin tıbbi atıkları uygun şekilde biriktirme sorumluluğu vardır fakat bu atıkları tıbbi atık toplama yerine götürme görevi hekime ait değildir. Bununla beraber hekimler görevleri olmamasına rağmen tıbbi atıkları ulaştırmada kullandıkları araca yükleyerek kurumlarına veya kurumlarında yoksa en yakın hastanenin tıbbi atık kutusuna götürmektedirler.

Bu nedenle;

- Feth-i kabir işlemi sonrasında çıkacak tıbbi atıkların bertarafı için tıbbi atık görevlisi görevlendirilmesi, tıbbi atıkların personelin göreve gidip geldiği araca yüklenmemesi, olay yerinde bırakılmaması önerilmektedir.

Feth-i kabir tek işlemde ameliyat kadar yoğun tıbbi atık üreten bir işlemdir. Bilirkişinin kıyafetleri, çeşitli tek kullanımlık kesici ve delici aletler, çürümüş cesedin sarıldığı kefen parçaları gibi yoğun tıbbi atık ortaya çıkmaktadır. Bu atıkların olay yerinde biriktirilmesi dışında transferi bilirkişinin sorumluluğunda değildir. Bu nedenle mutlaka bir tıbbi atık toplama görevlisinin de ekibe dahil edilmesi gerekmektedir.

6. 12. Feth-i Kabirde Etik Açıdan Sonuçlar ve Öneriler

Feth-i kabir her ne kadar bağımsız ve tarafsız yargı kararına dayanan bir işlemse de özellikle ahiret inancı olan toplumlarda bir şekilde rahatsız edici bir süreçtir. Bu sürecin yarattığı rahatsızlığı asgariye indirmek üzere;

- Feth-i kabir yapılacak gün ve saatlerin mezarlıkların mensup olduğu toplum ve din açısından ziyaretçilerin yoğun olmadığı zamanlardan seçilmesi,
- Cesedin veya parçalarının minimum işlem ve en az rahatsızlık yaratacak şekilde alınması,
- Ekibin etrafın dikkatini çekecek şekilde yüksek sesle ve lakayt şekilde konuşmaması, aşırı davranışlardan kaçınması,
- Olay yerinde bir din görevlisinin mutlaka bulunması önerilmektedir.

Feth-i kabir gün ve saatleri mezarlığın tabi olduğu toplum ve din çerçevesinde ziyaretin yoğun olmadığı tarih ve saatlerde yapılmalıdır. Dini hassasiyetlere saygı gösterilmeli, ceset asgari işlemle muamele edilerek hızlı ve vakar içinde çalışılmalıdır. Ailenin hassasiyeti varsa aynı cinsiyetten bir bilirkişi tercih edilmesi din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde değerlendirmeye açık olmalıdır.

6. 13. Feth-i Kabirde Medya Boyutu Açısından Sonuç ve Öneriler

Feth-i kabir işlemi sırasında çalışanlar ve nezaret eden savcı veya hâkim, konunun medyanın ilgisini çekebileceğini düşünüp işlem öncesinde gizliliği korumak (gerekliyse) için kolluk kuvvetlerini göreve davet etmelidir. Hiçbir çalışan basına yetkisiz ve izinsiz olarak bilgi sızdırmamalıdır.

Bu çerçevede;

- Olayın gizliliği varsa veya yanlış şekilde haber yapılması endişesi mevcutsa kolluk kuvvetleri tarafından güvenlik çemberi kurulması,
- Görevliler tarafından yetkisiz ve gereksiz bilgi paylaşılmaması,
- Kayıtların medyanın eline geçmeyecek şekilde güvenliğinin sağlanması,
- Mümkün olduğunda basın yayın mensuplarına sürecin ilerleyişi, yapılan analizler ile ilgili seminerler verilmesi önerilmektedir.

Feth-i kabir konusunda medyada yalan veya gereksiz, insanları veya ölünün yakınlarını endişelendirecek, üzecek ayrıntıların yer almaması için gerekli önlemler alınmalı, medya mensupları veya onlara bilgi iletebilecek üçüncü kişiler ile yetkisiz bilgi paylaşılmamalı, kayıtların güvenliği sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Adlam R.E., Simmons T. The Effect of Repeated Physical Disturbance on Soft Tissue Decomposition— Are Taphonomic Studies an Accurate Reflection of Decomposition?. J Forensic Sci 2007;52(5):1007-14.
2. Akıncı M.K., Kesim, G., Anıt Mezarların Peyzaj Mimarlığı Yönünden İncelenmesi: İzzet Baysal Anıt Mezarı Çevre Düzenlemesi Örneği. Ormancılık Dergisi 9(2), 2013 s. 38-55.
3. Birincioğlu, İ., & Özkara, E. (2010). Adli belge incelemelerinde bilinmeyenler, örneklerle yazı ve imza analizi ile ıslak imza kavramı. Türkiye Barolar Birliği Dergisi (87), 403-430.
4. Birincioğlu, İ., Turan Yurtsever, N., Yaşar Teke, H., (2009). Trabzon’da Fethi Kabir Otopsileri. Adli Tıp Dergisi, vol.23, no.2, 11-17.
5. Çeker, D. (2014) Adli Antropolojide Perimortem ve Postmortem Kırıkların Ayırımı ve Travma Analizlerindeki Önemi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, Sayı: 27 Sayfa: 47-64.
6. Çeker, D. (2016). Olay yeri inceleme ve çalışmalarında adli arkeolog ve adli antropologların rolü: Kuzey Kıbrıs ve Türkiye’deki güncel durum. Antropoloji, (32), 13-21.
7. Çelik M. L., Köy Mezarlığı, İller ve Belediyeler Dergisi, Sayı: 744-745 s. 90-95.Nisan-Mayıs 2010. URL: http://www.turkhukuksitesi.com/makale_1510.htm (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
8. Çetli, E., Tatar, D., Özkoçak, V. (2019). Adli bilimlerde DNA parmak izine adli genetik ve adli antropolojik bakış. Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 8(4), 1545-1556

9. Demirci Yetik, B. & Sağır, M. (2019). İzmir’de 2011-2018 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Mezar Açma İşlemlerinin Hukuki ve Adli Antropolojik Esaslara Uygunluk Açısından Değerlendirilmesi. *Antropoloji*, (38), 101-109. DOI: 10.33613/antropolojidergisi.632020
10. Demirci, Ş., Doğan, K. H., Erkol, Z., ve Deniz, İ. (2008). Konya’da 2001-2007 yılları arasında gerçekleştirilen feth-i kabir olgularının değerlendirilmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 13(2), 63-68. DOI: 10.17986/blm.2008132673
11. Doğan, Y. (2010) Adli Bilimlerde DNA Analizleri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 9(2), 1-8
12. Engelke, M., The Anthropology of Death Revisited, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 48: 29-44, 2019. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-anthro-102218-011420> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
13. Erbaş, M., & Balcı, Y. (2020). Tekrar Otopsi: Neredeyse İmkânsız Olan Bir İşlemle Uğraşmak mı?. *Adli Tıp Bülteni*, 25(3), 243-248.
14. Gök, E., Baduroğlu, E., Çetin, S., Fedakar, R., & Aliustahoğlu, F. (2013). Bursa’da Otopsisi Yapılan Fethi Kabir Olgularının Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 55-60.
15. Hoşsöz, S. (2018). Toplu mezar/toplu gömü çalışmalarında adli antropolojik ve arkeolojik yöntemlerin kullanılmasının önemi. *Antropoloji*, (35), 23-34.
16. İşcan MY, Konyar E. 2005 “Adli Arkeoloji: Olay Yerine Arkeolojik Yaklaşım”, *Archaeology and Art Magazine* 120: 89-100.
17. Jilala, W., Russa, D., Ng'walali, P., Balandya, E., & Lwoga, N. (2022). Forensic exhumation and human remains identification: A gap between the Inquest Act

- 1980 and medico legal education in Tanzania. *Forensic science international. Synergy*, 5, 100276. <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2022.100276>
18. Kiong, T., C.; Schiller, A. L., *The Anthropology of Death: A Preliminary Overview*, *Southeast Asian Journal of Social Science* Vol. 21, No. 2, Special Issue: *Social Constructions of Death in Southeast Asia* (1993), pp. 1-9 (9 pages) URL: <https://www.jstor.org/stable/24491682> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
19. Mehder, Ö. (2019). *Adli Vakalarda Arkeolojik Tekniklerin Kullanılmasının Avantajları*. *Amisos*, 4(6), 85-96.
20. Plenzig S, Holz F, Bojkova D, Kettner M, Cinatl J, Verhoff MA, Birngruber CG, Ciesek S, Rabenau HF. Detection and infectivity of SARS-CoV-2 in exhumated corpses. *Int J Legal Med*. 2021 Nov;135(6):2531-2536. doi: 10.1007/s00414-021-02670-4. Epub 2021 Jul 24. PMID: 34302215; PMCID: PMC8302458. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8302458/> (Erişim Tarihi: 01.05.2023)
21. Sarıbey A. Y., Bostancı, E., *Adli Antropolojik Delillerin Toplanması ve Kıymetlendirilmesi*, *Antropoloji Dergisi* Sayı:43, 2022. S.35-41
22. Tokat, H. (2016). *Türk Hukukunda Mezarlıklar*. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 24 (2), 153-212. DOI: 10.15337/SUH.2017.4 URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suhfd/issue/27024/284383> (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
23. Yiğitbaş, Ç; Bulut, A., *Organ Bağışına İlişkin Algı ve Tutumda Bazı Özelliklerin Etkisi: Ebelik ve Hemşirelik Öğrencileri Örneğİ*, *Kocatepe Tıp Dergisi*, 22:191-196/Mayıs 2021 Özel Sayısı. URL: www.dergipark.org.tr (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

24. Yükseloğlu, H., Özcan, Ş., & Ceylan, B. (2008). Olay Yeri İncelemesi Ve Türkiye'deki Uygulamalar. Polis Bilimleri Dergisi, 10(1), 61-80.
25. Alper., Azmak D., Çekin N., Gülmen MK., Koç S., Salaçin S. Adli otopsiler ve Adli Patoloji. Ed: Türk Tabipler Birliği, Birinci Basamak İçin Adli Tıp El Kitabı. <http://www.ttb.org.tr>
26. Atamtürk, D. (2016). Adli Antropoloji
27. Bilir, N.: İş Sağlığı ve Güvenliği Profili Türkiye, No:62 ISBN: 978-975-455-267-6 Ankara 2016.
28. "Cox, M. ve Flavel, A., Hanson Ian, Laver Joanna ve Wessling R. (2008) The
29. Scientific Investigation of Mass Graves; Towards Protocols And Standard Operating Procedures, Cambridge University Press. "
30. Çöloğlu, A.S., İşcan, M.Y. 1998, "Adli Osteoloji", İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü: 114-117.
31. Dupras, T.L. (2005). Forensic Recovery of Human Remains: Archaeological Approaches (1st ed.). CRC Press. <https://doi.org/10.1201/9781420037944>
32. Garbioğlu A, Gündoğmuş ÜN, Erdoğan MS. Adli Bilimlerde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönünden Mikrobiyolojik Değerlendirme. Gündoğmuş ÜN, editör. Adli Mikrobiyoloji. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.39-42.
33. Koç, S., & Can, M. (2012). Birinci Basamakta Adli Tıp Ölüm Kavramı ve Ölü Muayenesi. İstanbul Tabip Odası.
34. Krogman WM, İşcan MY (1986). The Human Skeleton in Forensic Medicine. Springer, IL: Charles C. Thomas
35. Osterweis M, Solomon F, Green M, Adults' Reactions to Bereavement, Bereavement: Reactions, Consequences, and Care, Institute of Medicine (US) Committee for the Study of Health Consequences of the Stress of Bereavement,

1984. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK217845/> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).
36. Rapor Düzenlemede Adli Tıp Kurumu İhtisas Kurul ve Dairelerinin İstediği Belge ve Materyaller Kitapçığı, Adli Tıp Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2012 URL: www.atk.gov.tr (Erişim Tarihi: 01.05.2023)
37. Shedge, R; Krishan, K.; Warriar, V.; Kanchan, T., Postmortem Changes, 2022 URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK539741/> (Erişim Tarihi: 11.01.2023)
38. "Smith KG. A Manual of Forensic Entomology. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1986"
39. TİHV. (2008). Minnesota Protokolü: Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların  nlenmesine ve Soruşturulmasına İlişkin El Kılavuzu (1 b.). (İ. Işılg l, &  .  zkalıpçı,  ev.) İstanbul: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları.
40. Turan,  ., Feth-i Kabir ve  rnek Alınması, Adli Bilimlerde  rnek Alınması ve Delil, Ed. Osman CELBİS, Ankara 2019, s 20-21. ISBN 978-605-258-257-2
41. Aydın, E., Tıp Etiğinde Temel İlkeler, I. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı. 12-13 Kasım 2001 ODTÜ Ankara. URL: <https://deontoloji.hacettepe.edu.tr> (Erişim Tarihi: 15.04.2023)
42. Akıncıoğlu, Niyazi Umut. (2018) Olay Yerine Antropolojik Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi.
43. Atamtürk, D. (2007). Yetişkin Kadın ve Erkeklerde Vücut Ağırlığının Tahmini  zerine Adli Antropolojik Bir Araştırma, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı
44. D lc , B. (2020). Olay yeri incelemelerinde adli arkeoloji uygulamaları (Master's thesis, Hitit Üniversitesi)

45. Öztunç, A. (2011). Adli Bilimlerde Elle Boğma, Tokat, Yumruk Gibi Şiddetli Temas İçeren Olaylarda Elde Edilen Az Miktardaki DNA'nın Düşük Kopya Sayısı Tekniği ile Tiplendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü.
46. Adli Otopsiler ve Adli Patoloji, Türk Tabipler Birliği (TTB) Adli Top Ders Notları, URL: <https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/3.html> (Erişim Tarihi: 11.01.2023)
47. Alper, B., Azmak, D., Çekin, N., Gülmen, M. K., Koş, S., Salaçin, S. Ölüm, Adli Otopsiler ve Patoloji Kavramı, URL: <https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/3.html> Erişim Tarihi: 09.12.2022.
48. Cain and Able, Genesis 4-10, USCCB: United States Conference of Catholic Bishops web sitesi URL: <https://bible.usccb.org/bible/genesis/4> (Erişim Tarihi: 04.12.2022)
49. Cause, Mechanism and Manner of Death, Crime Museum, URL: <https://www.crimemuseum.org/crime-library/forensic-investigation/cause-mechanism-and-manner-of-death/> (Erişim Tarihi: 02.04.2023)
50. Covid-19 Kişisel Koruyucu Ekipman Giyme ve Çıkartma Talimatı, Sağlık Bakanlığı, 2023 URL: www.saglik.gov.tr (Erişim Tarihi: 18.02.2023)
51. Cuma, Türk Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi internet sitesi, URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuma> (Erişim Tarihi: 16.01.2023)
52. Defin Raporları ve Adli Otopside Yaşanan Karmaşa, Ankara Aile Hekimliği Derneği (ANKAHED) Yönetim Kurulu Açıklaması, URL: <https://www.ankahed.org.tr/tr/internette-detay/defin-raporlari-ve-adli-otopside-yasanan-karmasa> (Erişim Tarihi: 29.04.2023)

53. Harman, Ö.F. Habil ve Kabil: Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın İlk İki Oğlu. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi Test Yayını. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/habil-ve-kabil> (Erişim Tarihi: 02.02.2023).
54. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi internet sitesi, Ankara Üniversitesi, URL: <http://ihuam.ankara.edu.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/> (Erişim Tarihi: 20.04.2023)
55. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Kabul Edilişinin 73. Yılı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), URL: www.tihv.org.tr (Erişim Tarihi: 14.01.2023)
56. İşcan, Y. M. (19 Eylül 2013) Toplu Katliamlarda Adli Arkeolojiden Yararlanılmalı, T24 Bağımsız İnternet Gazetesi
57. Kamu Çalışanları ve Etik Davranış İlkeleri, Kamu Görevlileri Etik Kurulu internet sayfası, URL: www.etik.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.04.2023)
58. Mark, J., J., Burial, World History Encyclopedia, URL: <https://www.worldhistory.org/burial/> (Erişim Tarihi: 11.02.2023)
59. Milyar Dolarlık Babalık Davası: Mezarı İkinci Kez Açıldı Haberi, Hürriyet İnternet Gazetesi, 22.01.2022, URL: www.hurriyet.com.tr (Erişim Tarihi: 22.01.2023)
60. Occupational Disease, International Labour Organisation, URL: www.ilo.org (Erişim Tarihi: 17.02.2023)
61. Ölü Denilen Bebek Canlı Çıktı Haberi, Hürriyet İnternet Gazetesi, 2014 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/oldu-denilen-bebek-canli-cikti-27485626>
62. Ölüm Belgesi, Sağlık Bakanlığı İnternet Sitesi, URL: www.saglik.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.03.2023)

63. Risk Değerlendirmesi ve Değerlendirmesi, Açık Ders Notları, Ankara Üniversitesi internet sitesi, URL: <https://acikders.ankara.edu.tr> (Erişim Tarihi: 17.02.2023)
64. Risks Posed By Dead Bodies After Disasters, Technical Notes 8, Dünya Sağlık Örgütü, 2013. URL: <https://www.who.int/publications/m/item/risks-posed-by-dead-bodies-after-disasters>
65. Risks Posed By Dead Bodies After Disasters, Technical Notes 8, Dünya Sağlık Örgütü, 2013. URL: <https://www.who.int/publications/m/item/risks-posed-by-dead-bodies-after-disasters> (Erişim Tarihi: 21.04.2023)
66. The Definition of Death, Stanford Encyclopedia of Philosophy, rev. Mon May 17, 2021. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/death-definition/> Erişim Tarihi: 15.12.2022
67. The Infectious Hazards From Dead Bodies, Course Document, Nelson Marlborough Health Provider of New Zeland, 2022. URL: <https://www.nmdhb.govt.nz/> (Erişim Tarihi: 21.04.2023)
68. The Infectious Hazards From Dead Bodies, Course Document, Nelson Marlborough Health Provider of New Zeland, 2022. URL: <https://www.nmdhb.govt.nz/> (Erişim Tarihi: 21.04.2023)
69. URL: <https://www.atk.gov.tr/tarihce.html> (Erişim Tarihi: 04.04.2022)
70. What is the Difference Between Cause Of Death and Manner of Death, Washoe County, Regional Medical Examiner's Office, URL: https://www.washoecounty.gov/coroner/faq/difference_cause_and_manner_of_death.php (Erişim Tarihi: 01.04.2023)
71. Yas Süreci, (PDA), Türkiye Psikiyatri Derneği internet sayfası, URL: <https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/19/yas-sureci> (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

72. 1593 sayılı ve 24.04.1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 06.05.1930 tarih ve 1489 sayılı Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
73. 2659 Sayılı Adli Tıp Kurumu ile İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, Resmî Gazete Tarihi: 20.04.1982 ve Resmî Gazete Sayısı:17670, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 20.04.2023)
74. 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun. 13.06.1994 tarih ve 21959 sayılı Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
75. 4810 Sayılı Adli Tıp Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Adalet Bakanlığı İnternet Sitesi, 19.02.2003, URL: ww.adalet.gov.tr; Resmi Gazete Tarihi: 25.02.2003 Resmi Gazete Sayısı: 25031 (Erişim Tarihi: 21.04.2023);
76. 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmi Gazete Tarihi: 17.12.2004, Resmi Gazete Sayısı: 25673 URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 19.04.2023)
77. 5393 sayılı ve 03.07.2005 tarihli Belediye Kanunu, 13.07.2005 tarih ve 25874 sayılı Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
78. Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında 700 sayılı Kanun Hükmünde Kararname. 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı 2. Mükerrer Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
79. Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi. 09.08.1931 tarih ve 1868 sayılı Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
80. Adli Tıp Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Adalet Bakanlığı, Resmî Gazete Tarihi: 31.07.2004 Resmî Gazete Sayısı: 25539 (27.06.2009 tarih ve 27271 sayılı Resmî

- Gazete ile değişiklikler yapılmıştır) URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
81. Mezarlık Yerlerinin İnşası ile Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik, 19.01.2010 tarih ve 27467 sayılı Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
82. Adli Tıp Kurumu Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 31.07.2004 Resmî Gazete Sayısı: 25539, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 21.04.2023)
83. Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 25.01.2013 Resmî Gazete Sayısı: 28539, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.01.2023)
84. Mezarlık Yerlerinin İnşası İle Cenaze Nakil Ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 23.05.2019 tarih ve 30782 sayılı Resmi Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
85. Orman Kadastro ve 2/B Uygulama Yönetmeliği. 20.11.2012 tarih ve 28473 sayılı Resmî Gazete. URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.02.2023)
86. Şehitlik Yönetmeliği, 12.11.2016 tarih ve 29886 sayılı Resmî Gazete, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.02.2023)
87. Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Resmî Gazete Tarihi: 25.01.2017, Resmî Gazete Sayısı: 29959, URL: www.mevzuat.gov.tr (Erişim Tarihi: 25.02.2023)
88. Genişletilmiş Bağışıklama Programı Genelgesi, 2009. Sağlık Bakanlığı. URL: www.saglik.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.01.2023)
89. The Definition of Death, Stanford Encyclopedia of Philosophy, rev. Mon May 17, 2021.